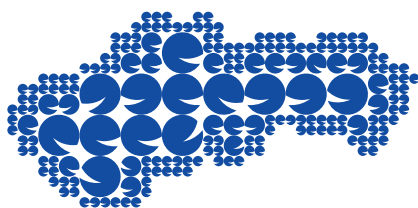

SLOVENSKÁ REČ

86 • 2021 • 1

ČASOPIS PRE VÝSKUM SLOVENSKÉHO JAZYKA
ORGÁN JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU ĽUDOVÍTA ŠTÚRA SAV

Slovenská reč, časopis pre výskum slovenského jazyka. Založený v roku 1932.
Vydáva Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave

Slovak Language, Journal for the Slovak Language Research. Founded in 1932.
Published by Ľudovít Štúr Institute of Linguistics, Slovak Academy of Sciences in Bratislava

Hlavný redaktor/Editor-in-Chief: prof. PhDr. Slavomír Ondrejiovič, DrSc.
Výkonné redaktorky/Managing Editors: Mgr. Denisa Dovičovičová, Mgr. Júlia Behýlová
Redakcia anglických textov/English Language Editor: Mgr. Júlia Behýlová

Redakčná rada/Editorial Board:

doc. Mgr. Martin Diweg-Pukanec, PhD. (Nitra), doc. PaedDr. Zdenko Dobřík, PhD. (Banská Bystrica), prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc. (Bratislava), prof. PhDr. Miroslav Dudok, DrSc. (Bratislava), prof. PhDr. Lubomír Ďurovič, DrSc. (Lund – Švédsko), dr. sc. Siniša Habijanec, PhD. (Bratislava), prof. dr. Björn Hansen (Regensburg – Nemecko), PhDr. Milan Harvalík, Ph.D. (Praha – Česká republika), doc. Mgr. Martina Ivanová, PhD. (Prešov), doc. PhDr. Viera Kováčová, PhD. (Ružomberok), prof. PaedDr. Lubomír Kralčák, PhD. (Nitra), Associate Prof. Mark Lauersdorf, Ph.D. (Kentucky – USA), doc. Mgr. Gabriela Múcsková, PhD. (Bratislava), prof. Mgr. Martin Ološtiak, PhD. (Prešov), prof. PhDr. Oľga Orgoňová, CSc. (Bratislava), Mgr. Jaroslava Rusinková, PhD., prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc. (Košice), prof. PhDr. Daniela Slančová, CSc. (Prešov), Mgr. Jana Wachtarczyková, PhD. (Bratislava)

Technický redaktor/Technical Editor: Mgr. Vladimír Radik

Návrh a grafické spracovanie obálky/Design of the journal cover:
Mgr. Jana Wachtarczyková, PhD., Mgr. Martina Cebecauerová, PhD.

Periodicita/Periodicity:
vychádza 3-krát ročne/published 3 times per year

Adresa redakcie/Editorial Address:
Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava, Slovenská republika
tel.: +421 2 5443 1761, +421 2 5443 1762, e-mail: slovenska.rec@gmail.com

Elektronická verzia časopisu je dostupná na internetovej adrese/The electronic version of the journal is available at:
<http://www.juls.savba.sk/ediela/sr/>

Slovenská reč je citovaná v databázach/The Slovak Language is indexed by the following databases:

Bibliografia Językoznawstwa Sławistycznego (iSybislaw), EBSCO Discovery Service, European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS), Linguistic Bibliography Online (Brill), Linguistics & Language Behavior Abstract – LLBA (ProQuest), Naviga (Softweco), Scopus (Elsevier), Summon (Serials Solutions/ProQuest), The Central European Journal of Social Sciences and Humanities (CEJSH), WorldCat (OCLC)

SCImago Journal Rank (SJR) 2020: 0,197
Source Normalized Impact per Paper (SNIP) 2020: 0,764
CiteScore 2020: 0,3

ISSN 0037-6981 (tlačená verzia/print)
EV 3695/09
ISSN 1338-4279 (online)
IČO vydavateľa 00167 088

OBSAH/CONTENTS SR 1/2021

ŠTÚDIE A ČLÁNKY/STUDIES AND ARTICLES

- 3 – 20 **Juraj Dolník: Inkluzívna komunikácia**
Inclusive Communication
- 21 – 35 **Niekoľko úvah o fige borovej (s osobitným zreteľom na vzájomný vzťah frazeologických foriem *figu borovú* vs. *figa borová*)**
Some Reflections on the Slovak Phraseme “figu borovú“ (with Special Regard to the Mutual Relation of Phraseological Forms “figu borovú” vs. “figa borová”)
Viera Kováčová
- 36 – 54 **Návrh na vedecký systém prepisu z arabčiny podľa spisovnej normy a čiastočnú vokalizáciu. 1. diel: Arabský text bez ohľadu na slovenské syntaktické okolie**
Proposal for Scientific System of Transcription of Arabic into Slovak According to the Standard Norm and for Partial Vocalisation. Part 1: Arabic Text Regardless of its Slovak Syntactic Surroundings
Mária Lacináková
- 55 – 77 **Funkcie a podoby vybraných mémov v digitálnej sfére**
Functions and Forms of Selected Memes in the Digital Sphere
Lubomír Gábor
- 78 – 103 **Prienik exorcistického a charizmatického komunikačného subregistra u rímskokatolíckeho kazateľa Martina Harčára**
Overlapping of the Exorcist and Charismatic Communication (Sub-)register in the Speech of the Roman Catholic Preacher Martin Harčár
Martina Bodnárová

DISKUSIE A ROZHĽADY/DISCUSSIONS AND HORIZONS

- 104 – 109 **Lematizácia, morfológická anotácia a dezambiguácia slovenského textu – webové rozhranie**
Lemmatization, Morphological Annotation and Disambiguation of the Slovak Text – Web Interface
Radovan Garabík – Kristína Bobeková

RECENZIE/REVIEWS

- 110–115 **Obraz premien slovenskej jazykovedy v rozhovoroch** (Wachtarczyková, J. a kol.: Očami slovenských jazykovedcov. Rozhovory o premenách jazyka a jeho výskumu na Slovensku. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV a SAP – Slovak Academic Press 2019. 239 s. ISBN 978-80-89607-74-7)
Picture of the Slovak Linguistic Transformations in Interviews
(Wachtarczyková, J. a kol.: Through the Eyes of Slovak Linguists. Slovak Language Transformations and their Research in Interviews
Veronika Litviková

SPRÁVY/REPORTS

- 116–129 **Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV za rok 2020**
Activity Report of Ľudovít Štúr Institute of Linguistics SAS for the Year 2020
Sibyla Mislovičová

ROZLIČNOSTI A ROZHOVORY/MISCELLANEA AND INTERVIEWS

- 130–132 **Európska sieť pre web-centrickú lingvistickú dátovú vedu**
NexusLinguarum – European network for Web-centred linguistic data science
Jorge Gracia – Radovan Garabík – Vladimír Benko

INKLUZÍVNA KOMUNIKÁCIA¹*Juraj Dolník**Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Bratislava*

DOLNÍK, Juraj: Inclusive Communication. Slovak Language, 2021, Vol. 86, No 1, pp. 3 – 20.

Abstract: The author develops the thesis that inclusive communication is a means of promoting social inclusion as a process of forming a society characterized by freedom, solidarity, equal opportunities, rights and obligations. He focuses on the question of how language communication can contribute to the contextual neutralization of social and cognitive barriers that allow for active participation in public life. His answer is that this is possible by cultivating communication at the reference, relational, self-presentation and appeal levels, because this also cultivates individuals as social, epistemic and self-reflexive subjects. Cultivating the inclusive use of language is about improving the ability of individuals to use the communication potential of language to optimize the ethical, epistemic and self-reflexive realization of social inclusion. Factors that support inclusive communication self-realization are crucial. The author analyzes these factors and sheds light on communication problems associated with social inclusion.

Key words: social inclusion, inclusive communication, social and cognitive barriers, contextual neutralization, self-realization

ÚVOD

V nasledujúcich výkladoch sa rozvíja téma, že inkluzívna komunikácia je prostriedok na presadzovanie sociálnej inklúzie, smerujúcej k inkluzívnej spoločnosti, maximalizáciou demokratizácie individuálnej slobody a participácie a minimalizáciou reštrikcií individuálnej sebarealizácie. Jazyková komunikácia je teda inkluzívna, ak podporuje sociálnu inklúziu ako proces formovania „spoločnosti pre všetkých“, spoločnosti, v ktorej vládne sloboda, solidarita, rovnakosť šancí, práv aj povinností. Inkluzívna komunikácia podporuje sociálnu inklúziu priamo, prakticky – je súčasťou sociálnoinkluzívnych praktík, ktorými sa presadzuje ideológia inkluzívnej spoločnosti. Táto ideológia, ako každá iná, sa navodila a štandardizovala systematickou komunikáciou zameranou na sociálnu inklúziu, ktorou sa stabilizoval takto orientovaný diskurz v sociológii a sociálnopolitickej sfére s výrazným dosahom na školské vzdelávanie. Stabilizáciou sa tu myslí ustálenie tohto diskurzu vo verejnom

¹ Táto práca vznikla s podporou Agentúry na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-01-0176.

živote, nie unifikácia nazeraní na sociálnu inklúziu (ako aj na sociálnu exklúziu alebo kohéziu; porov. napr. Mareš – Sirovátka, 2008; ku kontroverznosti inklúzie v školskej pedagogike porov. napr. Müller – Gingelmaier, 2018). Rozličnosť prístupov ku konceptu sociálna inklúzia nemohla zabrániť tomu, aby sa idea inkluzívnej spoločnosti nestala cieľovým bodom ťažiskovej sociálnopolitickej stratégie v demokratických štátoch Západu vrátane Slovenskej republiky.

Konštantným prvkom v diferencovanom sociálnoinkluzívnom diskurze je uznávanie slobody ako fundamentu inkluzívnej spoločnosti, od ktorej sa odvíjajú ďalšie vlastnosti tejto spoločnosti. Sloboda znamená možnosť sebarealizácie, realizácie svojho interpretačno-pragmatického potenciálu, čo predpokladá najprv získanie negatívnej slobody – odstránenie toho, čo človeka obmedzuje – a potom využívanie možností pozitívnej slobody – stvárňovania vlastného života s jeho ozmyslovaním. Využívanie pozitívnej slobody je indikátorom emancipovanosti, „dospelosti“, svojprávnosti človeka, spočívajúcej v schopnosti riadiť sa vlastným intelektom s optimálnou mierou nezávislosti. Slobodný a emancipovaný človek sa vyznačuje sebauvedomovaním – predpoklad aktivácie subjektívnej vôle k slobode ako korelátu k slobode v objektívnej modalite (sloboda ako objektívna vôľa) – a sebareflexiou, ktorá mu umožňuje mať moc sám nad sebou, a tak konať ako autopojetický subjekt, teda subjekt, ktorý sám reguluje svoje aktivity. Cesta k inkluzívnej spoločnosti vedie cez prekážky, ktoré bránia nastoleniu poriadku s podmienkami na možnú sebarealizačnú slobodu a emancipáciu. Riešenie inkluzívnych problémov je späté s otázkou, ako môže spoločnosť vytvoriť optimálne podmienky na participáciu slobodu jej členov. Participácia býva vyzdvihovaným prvkom v explikácii pojmu sociálna inklúzia, ako to preukazuje táto reprezentatívna definícia: „Sociálna inklúzia je proces, v rámci ktorého dochádza k zabezpečeniu prístupu k príležitostiam a zdrojom nevyhnutným na plnú participáciu na ekonomickom, sociálnom a kultúrnom živote spoločnosti“ (Gerbery – Džambazovič, 2011, s. 27). Ide o demokratizáciu participácie, zahŕňajúcu prekonávanie bariér – sociálnych hraníc, ktoré sa prekonávajú ich kontextovou neutralizáciou: v kontexte sociálnej inklúzie sa vyrovnávajú rasové, národnostné, náboženské, vekové, pohlavné a pod. rozdiely, ktoré sa teda fakticky neodstraňujú, ale neutralizujú. Neutralizácia sociálnych hraníc umožňuje aktívnu participáciu.

VSTUP DO INKLUZÍVNEJ KOMUNIKÁCIE

Jednou z možností, ako vstúpiť do problematiky inkluzívnej komunikácie je sledovanie, ako sa prejavujú jej tri aspekty, a to jej etická, epistemická a sebareflexívna stránka. V prvom aspekte sa odráža objektívne zdôvodniteľný fundamentálny postoj človeka v sociálnom svete, reprezentovaný opisom „všetci patríme k sebe ako slobodné bytosti, ktoré sú si rovné“; idea sociálnej inklúzie vychádza z tohto

postoja etického subjektu. Do druhého aspektu sa premieta potenciálna schopnosť členov spoločnosti, teda to, že platí opis „všetci môžeme aktívne participovať na spoločných životných daniach“; aktívna participácia aktualizuje problém kooperácie jednotlivcov ako epistemických subjektov. Tretí aspekt sa vzťahuje na potenciálnu sebaregulačnú schopnosť človeka vrátane schopnosti zachovávať a rozvíjať vlastné myslenie; v tomto aspekte sa aktualizuje sebareflexívny subjekt, ktorý sa riadi emancipačnou zásadou, že „všetci sa môžeme oslobodzovať od obmedzovania vlastného racionálneho myslenia“. Z trojaspektovosti sociálnej inklúzie plynie, že primerané riadiace predstavy pri jej realizácii sa prejavujú v troch stratégiách, a to v stratégii dvoch neutralizácií – sociálnej a kognitívnej – a sebareflexívnej akcentácie. Ide o komplex stratégií, zahŕňajúci sociálnopolitickú, inštitucionálnovzdelávaciu, osvetovú a samovzdelávaciu stratégiu.

Keďže stratégie sa realizujú komunikáciou, do pozornosti sa dostáva inkluzívna komunikácia so zreteľom na ne. Dobrý orientačný pôdorys na jej výklad poskytuje všeobecne známy model komunikačného štvorca (Schulz von Thun, 2007). Príjme si, že podľa tohto modelu komunikácia sa realizuje na štyroch úrovniach, a to na úrovni vzťahu medzi komunikantmi, teda na relačnej úrovni, na vecnej úrovni, t. j. na úrovni vzťahu komunikátu k svetu, k vecnej realite, na úrovni sebaaprezentácie a na úrovni apelu odosielateľa na príjemcu. Ak tento model aplikujeme na trojaspektový konštrukt sociálnej inklúzie, je zjavné, že táto inklúzia v jej etickom aspekte je komunikáciou podporovaná na jej relačnej úrovni, v jej epistemickom aspekte na vecnej úrovni a v jej sebareflexívnom aspekte na sebaaprezenačnej úrovni. Na štvrtej – apelovej – úrovni komunikácie sociálna inklúzia je podporovaná v každom aspekte, lebo inkluzívna komunikácia vo všeobecnosti je apelom v duchu inklúzie. Analytický prístup k inkluzívnej komunikácii vedie k jej opisu na týchto úrovniach ako predpokladu reflexie o jej kultivácii.

INKLUZÍVNA KOMUNIKÁCIA NA RELAČNEJ ÚROVNI

Inkluzívna komunikácia v sociálnovzťahovom aspekte zreteľne preukazuje, že takto orientovanou komunikáciou sa prispieva k realizácii toho, čo je zakódované vo výraze *sociálna realita*, označujúcom jeden z predmetných typov praktickej racionality, vymedzených podľa sfér života spoločnosti a človeka (politika, veda, ekonomika, každodenný život atď.). Jeho obsah sa určuje takto: „Jej účelom je dosahovanie vzájomného pochopenia, porozumenia, konsenzu, blízkosti medzi individuami a sociálnymi skupinami; zdokonaľovanie spôsobov a prostriedkov účinnej komunikácie medzi nimi (zahŕňajúc moment vzájomnej tolerancie); formovanie, zdokonaľovanie a pretváranie neštátnych, nepolitických (občianskych) orgánov a inštitúcií ako nástrojov účinného dosahovania sociálnych cieľov; zdokonaľovanie pravidiel „hry“ (a princípov), ktorými sa riadia medziľudské vzťahy individuí, sociálnych skupín

a individuí, sociálnych skupín a inštitúcií v rámci občianskej spoločnosti pri dosahovaní sociálnych cieľov“ (Černík – Viceník – Višňovský, 1997, s. 29). S týmto obsahom korešponduje aj obsah racionality morálky – zahrňte do racionality duchovnej kultúry –, ktorá „sa orientuje na akumuláciu morálnej skúsenosti, na formovanie, zdokonaľovanie a zmenu morálnych vzorov, noriem a ideálov, ktorými sa riadi a kontroluje správanie individuí a skupín v komunite či medzi komunitami“ (op. cit., s. 30). Tento opis sociálnej racionality vyjavuje, že ide o racionalitu sociálnej koexistencie, založenej na princípe solidarity rovnocenných a rovnoprávných subjektov s rovnakými povinnosťami. Racionálny je taký spôsob sociálnej koexistencie, ktorý sa riadi týmto princípom, pričom nejde o arbitrárny princíp, ale o plauzibilne vyargumentovaný fundamentálny riadiaci sociálny faktor. Pôsobenie tohto princípu v sociálnom svete sa prejavuje ako interindividuálna a sociokultúrna solidarita, ako prežívanie aj uvedomovanie si spolupatričnosti jednotlivcami v ich sociálnom styku a ako prežívanie a uvedomovanie si ich príslušnosti k sociokultúrnemu celku. Venujme pozornosť (z priestorového dôvodu len) tomu, čo zahŕňa rámec sociokultúrnej solidarity.

Inkluzívna komunikácia v tomto aspekte sa prejavuje ako interskupinová komunikácia s kontextovou neutralizáciou sociálne znevýhodňujúceho dištingtívneho príznaku. Výraz *interskupinová komunikácia* je modifikáciou výrazu *interskupinové správanie*, s ktorým pracoval sociológ H. Tajfel (1982), dávajúc do protikladu toto správanie s interpersonálnym správaním. Kým v interpersonálnom (interindividuálnom) správaní sa prejavuje individualita aktérov, interskupinovým správaním sa prezentujú ako reprezentanti skupín, ktorí často siahajú po stereotypoch. V tomto reflexívnom rámci výraz *interskupinová komunikácia* sa vzťahuje na komunikačné udalosti, v ktorých aktéri vystupujú so sklonom vzájomne sa vnímať ako zástupcovia skupín a tým aj komunikačne reagovať ako kolektívne subjekty, ktoré odsúvajú svoju individualitu do úzadia. Odindividualizácia subjektu je motivovaná sociálnou dištanciou aktérov, ich sociálne zblížovanie motivuje k interindividuálnej komunikácii. Opozícia interindividuálna : interskupinová komunikácia je, pravdaže, graduálna.

Inkluzívna komunikácia v sledovanom kontexte je solidarizačnou reakciou príslušníkov istej skupiny na sociálnu znevýhodnenosť inej skupiny spôsobenú tým, že sociálne sebarealizačné možnosti členov tejto (inej) skupiny sú obmedzované dominanciou skupiny, ktorá im zámerne či nezámerne bráni uplatňovať ich egalitné právo. Aktéri komunikácie sú reprezentanti zvýhodnenej a znevýhodnenej skupiny, ktorí k nej pristupujú z pozície solidarizačnej kultúry, regulujúce komunikačné praktiky tak, aby aktéri zo znevýhodnenej skupiny preživali, vnímali komunikáciu tak, že sú oslovení ako zástupcovia skupiny, vo vzťahu ku ktorej je neprípustná žiadna forma diskriminačného prístupu. Taká kultúra je navodzovaná solidarizačným dis-

kurzom a štandardizáciou komunikačného konania v spätosti so štandardizáciou zodpovedajúceho myslenia a cítenia s cieľom naturalizovať komunikačné praktiky vylučujúce sociálne znevýhodňovanie nejakej skupiny v rámci sociokultúrneho celku. Týmto praktikami sa neutralizuje interskupinová dištinkcia, ktorá zabraňuje egalitnému zaobchádzaniu so znevýhodnenou skupinou, ktoré je založené na presvedčení o samozrejmosti, že táto skupina patrí k „nášmu“ sociokultúrnemu celku. Naturalizovaná inkluzívna komunikácia z tohto hľadiska prebieha ako interakcia kolektívnych subjektov (jednotlivcov vystupujúcich ako reprezentanti svojich skupín), ktoré sa komunikačne správajú a konajú tak, aby predchádzali aktualizácii vzťahu nerovnosti medzi skupinami a tým obmedzovaniu oslovených v ich účasti na dianie v sociokultúrnom celku. Naturalizácia vedie k stavu, že napríklad právnik so samozrejmosťou pristupuje ku komunikácii s právnickými laikmi v pragmatickom rámci, ktorý sa dá opísať ako „ty ako zástupca právnickej verejnosti – právnický kolektívny subjekt – komunikuješ so zástupcom právnickej laickej verejnosti – laickým kolektívnym subjektom – tak, že sa vyhýbaš tomu, aby sa laik cítil v pozícii nerovného, ktorá ho obmedzuje v účasti na rozhodovaní“. V kontexte tohto výkladu je dôležité, že právnik a laik sú vo vzťahu vzájomného interskupinového uznávania – vzájomne sa uznávajú ako kolektívne subjekty –, a teda vzájomne k sebe pristupujú ako typy subjektov v sociokultúrnom celku založenom na princípoch humanizmu a že objektívne podporujú solidarizačnú kultúru v spoločnosti a tým aj jej vnútornú súdržnosť – kohéziu založenú na reprodukcii štandardizovaných správania a konaní.

Príklad komunikácie „právnik – laik“ evokuje jav známy ako paternalizmus a pripomína, že inkluzívna komunikácia sa týka aj sociálneho vzťahu označeného týmto výrazom. Paternalizmus chápaný ako poručnícky („otcovský“) vzťah je obmedzujúce zasahovanie do individuálnej slobody jednotlivca ako objektu poručníctva, takže pri analýze a opise inkluzívnej komunikácie, v ktorej práve ide o slobodu znevýhodňovaného aktéra, treba prihliadať aj na tento vzťah. Paternalizmus, uplatňovaný v sociálnom živote tým, že nejaký subjekt pristupuje k inému s presvedčením „ja/my viem/vieme najlepšie, čo je aj pre teba/vás najlepšie“, odporuje idei sociálnej inklúzie, ktorá sa upriamuje na „dospelého“, svojprávneho, emancipovaného jednotlivca, a preto sa presadzuje prechod od paternalistickej komunikácie k inkluzívnej. Výrazným príkladom je pohyb týmto smerom v komunikácii lekára s pacientom, v ktorej tradične dominoval paternalistický model – živený duchom Hippokratovho odkazu –, založený na dominancii lekára opretej o silu jeho „otcovskej“ autority, plynúcej z faktu, že on je medicínskym expertom, a teda najlepšie vie, čo je pre pacienta prospešné. Paternalistický vzťah sa navodzuje a reprodukuje zodpovedajúcou komunikáciou, komunikačné praktiky lekára sú riadené paternalistickým komunikačným modelom. Od tohto modelu sa upúšťa, nahrádza ho model partnerskej komunikácie (porov. napr. Schweickhardt – Fritzsche, 2007), ako to pozorujeme aj

v reláciách, ako pedagóg – študent, rodičia – deti, manažér – zamestnanci a pod. Má to znamenať, že „poručníctvo“ vôbec je v sociálnej interakcii nelegitímne? Jednou z reakcií na „klasický“ paternalizmus je prístup označovaný ako „nudge“, založený na princípe „libertariánskeho paternalizmu“, podľa ktorého ľudia majú byť slobodní v rozhodovaniach, ale napriek tomu je legitímne ovplyvňovať ich správanie a konanie zvonka. Ide o také „poručníctvo“, aké je znesiteľné so zreteľom na slobodu. „Nudge“ je metóda na ovplyvňovanie správania a konania ľudí bez zákazov a príkazov (Baller – Schaller, 2017; autori odkazujú na ekonóma R. Thaler a právnika C. Sunstlina ako pôvodcov tohto pojmu). Teda je kompatibilná s princípom zdvorilosti a s nenásilnou komunikáciou.

Osvetľovanie inkluzívnej komunikácie v sledovanom aspekte so zreteľom na paternalizmus upriamuje pozornosť na otázku zdôvodniteľnosti „poručníctva“ v interakcii s momentom autority. Vynára sa otázka, ako je zlučiteľná autorita so vzťahom rovnosti, najmä ak nestrácame zo zreteľa, že inkluzívna komunikácia má podporovať presadzovanie ideí humanizmu, v ktorých sa kládol dôraz na oslobodenie človeka aj od autority, brániacej jeho emancipácii. Výsledkom riešenia tejto otázky má byť teda stav, že uznávanie autority nenaruší vzťah rovnosti a neoslabí ani svojprávnosť („dospelosť“) človeka. Z toho plynie, že legitímna je – ako sa bežne hovorí – prirodzená autorita. Taká autorita sa vyznačuje tým, že na základe kritického myslenia sa uznáva ako orientačná duchovno-morálna opora pri rozhodovaniach o spôsoboch konania. V sociálnom vzťahu rovnosti vystupuje tak ako *primus inter pares*, ako subjekt dôvery preverený kritickým myslením, ktorého pozícia „prvý“ medzi rovnými sa zdôvodňuje len tým, že má vlastnosti, ktoré ho uspôsobujú na orientáciu iných v životných situáciách. Pre vzťah rovnosti má rozhodujúci význam kritické myslenie, ktorým disponuje len emancipovaný jednotlivec. Ak sa nechceme vzdať idey paternalizmu pri pertraktácii inkluzívnej komunikácie, môžeme ju do nej vtiahnuť ako paternalizmus prirodzenej autority s interpretáciou „ona najlepšie vie, čo je pre iných, ktorí ju preverujú kritickým myslením, dobré v danej životnej situácii, a preto jej dôverujú“.

Sociálna hranica, ktorá sa v inkluzívnej komunikácii neutralizuje, je niekedy spojená s interpretáciou inakosti ako cudzosti, ako napríklad hranica medzi väčšinou „normálne“ orientovaných ľudí a komunitou LGBT. Presadzovanie inkluzívnej komunikácie v týchto prípadoch je podmienené aj dextrizáciou sociálneho vzťahu, zbavením tohto vzťahu príznaku cudzosti, aby inakosť nebola prekážkou inklúzie. Dextrizácia vzťahu vyžaduje zmenu v asimilačnej báze aktéra xenizácie, pretože z tejto bázy vychádza podnet k interpretácii inakosti ako cudzosti (detailný výklad tohto javu sa podáva v práci Dolník a kol., 2015). Čo je neasimilovateľné, resp. chceme, aby bolo také, je nám cudzie, resp. pragmaticky cudzie. Inak: čo nemôžeme včleniť do poriadku nášho vnútorného sveta (poriadku jeho kognitívnej, hodnotovej,

emocionálnej zložky), vnímame ako cudzie, na čo rozlične reagujeme – sú to naše xenoreakcie (xenofóbia a xenofília sú póly rozmedzia reakcií). Prejavy xenoreakcie závisia od toho, ako prístupujeme k poriadku nášho vnútorného sveta. Prístup môže byť striktný – to vedie k rigidnému poriadku –, alebo otvorený, umožňujúci zmeny v poriadku. Extrémnym prejavom striktného prístupu je fundamentalistická xenoreakcia, spočívajúca v rigoróznejšej ochrane stability vlastného poriadku a v absolútnom odmietaní inakosti interpretovanej ako cudzosť. Prijatie ideológie interpretačného relativizmu (v bežnom živote ju naznačujeme výrokmi, ako „Všetci sme ľudia“, „Aj oni sú ľudia“) vedie k otvorenému prístupu k poriadku vlastného vnútorného sveta, k pripravenosti na akomodatívne reakcie.

Dexenizácia sociálneho vzťahu, ktorá otvára cestu k inkluzívnej komunikácii, zahŕňa aj zbavovanie sa stereotypov – kolektívnych úsudkov s hypergeneralizáciou a tým skresľujúcou skutočnosť –, viazaných na „cudzíu“ skupinu a často sprevádzaných stigmatizáciou jej príslušníkov. Deje sa to dexenizačnou akomodáciou, ktorá tkvie v tom, že zasahujeme do vlastnej asimilačnej bázy – poriadku vlastného vnútorného sveta – tak, aby nám umožnila rozumieť vnútornému poriadku príslušníkov „cudzej“ skupiny, čo vedie k rozptýleniu xenostereotypov a eliminácii stigmatizácie. V tejto súvislosti je prospešné upriamiť pozornosť aj na pragmatizáciu dexenizácie – účelové formálne zbavenie sociálneho vzťahu príznaku cudzosti –, a teda na pragmatizovanú inkluzívnu komunikáciu s účelovou motiváciou, napríklad získať voličské hlasy. Neautentická inkluzívna komunikácia, v tomto prípade predstieraný prístup k vzťahu medzi skupinami v duchu rovnosti a rešpektovania dôstojnosti a práv dexenizovanej skupiny síce podporuje egalitný diskurz, ale zároveň skryte zachováva tradíciu cudzostného vnímania sociálneho vzťahu s danými stereotypmi a stigmatizáciami. Nepravá inkluzívna komunikácia je tak latentná hrozba pre stabilitu sociálnej inklúzie, založenú na etickej koexistencii skupín v rámci daného sociokultúrneho celku. Dôveryhodnosť je, pravdaže, aj v inkluzívnej komunikácii podmienkou navodenia a udržania perzistentného sociálneho vzťahu. Kultivovanie takého vzťahu sa viaže na autentickú inkluzívnu komunikáciu.

INKLUZÍVNA KOMUNIKÁCIA NA VECNEJ ÚROVNI

Inkluzívna komunikácia na vecnej úrovni môže úspešne prebiehať len vtedy, keď sa neutralizuje znalostná dištinkcia, aktualizujúca sociálnu hranicu medzi aktérmi v ich epistemickej modalite. Aktéri sociálne znevýhodnení na základe znalostného deficitu v danej sociálnej interakcii môžu využiť svoje právo na egalitnú komunikáciu len za predpokladu, že ich koaktéri so znalostnou prevahou prejavia vôľu k operatívnejmu vyrovnaniu znalostného rozdielu, teda nie k jeho odstráneniu, čo spravidla nie je možné, ale k navodeniu stavu v danej komunikačnej udalosti, že sa aktéri v tejto udalosti optimálne dorozumievajú, optimálne si vzájomne rozumejú,

kognitívne sa zhodujú vo veci, ktorá je predmetom komunikácie. Inkluzívna komunikácia na tejto úrovni sa teda týka vecnoznanostnej stránky zrozumiteľnosti komunikátov, jej relevantnosti pre participáciu všetkých na komunikačnej udalosti s realizovaným nárokom na rovnosť a tým na sebarealizačné právo.

Vydarená inkluzívna komunikácia na vecnej úrovni znamená, že aktéri úspešne reagovali na otázku, ako môžu neutralizovať znalostnú dištinkciu, a tak eliminovať znevýhodnenosť plynúcu zo znalostnej asymetrie. Neutralizáciou sa navodzuje stav znalostnej kongruencie, zodpovedajúcej požiadavke optimálnej zrozumiteľnosti, teda najvyššej miery zrozumiteľnosti v danej komunikačnej udalosti. Riadi ju princíp kongruenčnej adaptácie, ktorý „prikazuje“ aktérom, aby svoje komunikačné reakcie nasmerovali na dosiahnutie znalostnej kongruencie, čím sa znalostne znevýhodnení aktéri oslobodzujú v danej komunikácii od svojej limitovanosti znalostným deficitom. Toto „nasmerovanie“ komunikačných reakcií sa deje prostredníctvom akomodačných a asimilačných komunikačných aktivít, orientovaných na znalostnú homogenizáciu aktérov pre danú komunikačnú udalosť. Aktér so znalostnou prevahou prispôsobuje vecnoznanostný obsah svojich komunikačných reakcií aproximatívne poznanej alebo anticipovanej kognitívnej zložke asimilačnej bázy – kognitívnemu poriadku vnútorného sveta – aktéra so znalostným deficitom, aby obsah jeho reakcií bol pre tohto aktéra asimilovateľný, zaraditeľný do jeho znalostného komplexu a kontextu. Akomodačné úsilie je zamerané na také zjednodušenie vecného obsahu komunikátu, aké zodpovedá kvalite asimilačnej bázy príjemcu a jeho inferenčným schopnostiam. Vecnoobsahová simplifikácia spojená s inferenčnou ľahkosťou vyžaduje aj primerané transparentné, jednoducho prístupné štylistické spracovanie obsahu. Tento aspekt komunikácie bol vždy v centre pozornosti rétoriky aj štylistiky, veď už v klasickej rétorike v rámci problematiky jazykového zobrazovania myšlienok (elocutio) popri jazykovej správnosti (latinitas), ozdobe (ornatus) a primeranosti (aptum) sa vyzdvihovala jasnosť (perspicuitas), čiže priezračnosť v prospech zrozumiteľnosti, stupňovateľnej alebo naopak znižovateľnej, a v normatívnej štylistike táto vlastnosť komunikátu sa stala súčasťou ideálnej štylizácie. V opise dejín rétoriky sa však poukazuje aj na Erasmusa Rotterdamského, na jeho pojem *erudita perspicuitas* – učená jasnosť –, vzťahujúci sa na aktivizačnú silu reči: reč je „výzvou“ pre príjemcu (porov. Göttert, 1994, s. 43; autor pripomína aj I. Kanta, ktorý nedbajúc na kritiku trval na legitímnosti vlastného jazyka – osvietenec Wieland mu prisúdil stigma „nezrozumiteľný argot“). Pojem „učená jasnosť“ obracia pozornosť na edukačný potenciál zrozumiteľnosti reči, na to, že riešenie otázky zrozumiteľnosti reči je aj šanca na presadzovanie náročnej jasnosti. Inkluzívna komunikácia je na takú šancu nastavená.

Keďže inkluzívna komunikácia je humanizačne orientovaná – jej existenčnou motiváciou je humanizácia človeka, spočívajúca v podpore realizácie a rozvíjania

jeho sebarealizačného potenciálu –, zrozumiteľnosť sa v nej neredukuje na snahu o to, aby príjemca proste bez problémov rozumel komunikátu, alebo inak povedané, aby obsah komunikátu bol pre príjemcu komfortne asimilovateľný. V inkluzívnej komunikácii aktéri so znalostnou prevahou sa neobmedzujú na vlastnú akomodáciu, na to, aby komunikát „napasovali“ na asimilačnú bázu príjemcu, upravili ho v duchu „polopatistickej“ priezračnosti, komfortnej jednoduchosti, ale stimulujú aj príjemcu k akomodačnej aktivite, teda k adaptácii kognitívnej zložky poriadku svojho vnútorného sveta na obsah prijímaného komunikátu, spracovaného na podklade asimilačnej bázy odosielateľa. Zodpovedá to aj zásade korektnej komunikácie: komunikácia je vzájomná akomodačno-asimilačná aktivita. Inkluzívnej komunikácii na sledovanej úrovni sa darí vtedy, keď podporuje tendenciu k vŕahovaniu aktérov so znalostným deficitom do kognitívneho poriadku aktérov so znalostnou prevahou, tendenciu ku gradácii zrozumiteľnosti. Inkluzívna komunikácia prispieva ku gradácii zrozumiteľnosti, k zvyšovaniu znalostnej úrovne, na ktorej sa aktéri dorozumievajú. O tendencii sa hovorí preto, lebo, samozrejme, nie každá inkluzívna komunikačná udalosť sa nesie v znamení tejto gradácie – často prebieha len ako adaptačná simplifikácia –, ale od inkluzívnej komunikácie v globále vzhľadom na jej humanizačné poslanie sa očakáva, že prispeje k zvyšovaniu znalostnej úrovne komunikácie v spoločnosti.

Podobne ako v minulosti aj v súčasnosti je otázka zrozumiteľnosti reči, textov, komunikátov živá. Nad svetom verejnej komunikácie sa vznáša požiadavka „Buď zrozumiteľný!“, ktorá sa najlepšie napĺňa, keď sa držíme pravidiel „čím jednoduchšie, tým lepšie“. Táto požiadavka je motivovaná demokratizáciou verejnej komunikácie, rozširovaním jej sociálnej bázy, ktoré navodzuje potrebu „reči pre všetkých“. Keďže žijeme v spoločnosti vyznačujúcej sa konzumnosťou, zábavnosťou a honbou za materiálным ziskom, masový konzum a vidina hmotného zisku nemôžu nezasať do toho, aký spôsob „reči“ – komunikácie – sa v spoločnosti presadzuje. Faktory, ktoré spôsobujú, že v objeme verejnej komunikácie sa zvyšuje podiel prostej zrozumiteľnosti, sú oporou tendencie k naturalizácii deintelektualizovanej komunikácie, spôsobu komunikácie zbaveného stimulácie intelektu. Vedie to ku kultúre intelektového komfortu, k stavu utlmovanej potreby interpretačnej sebarealizácie. „Je to kultúra s javom, ktorý môžeme nazvať jazykový populizmus, spočívajúci v takom spôsobe používania jazyka, ktorý zodpovedá očakávaniu masy formovanej touto kultúrou, pričom sa nedbá na to, že sa tým prispieva k antikultivačnému vplyvu na ňu, t. j. k zjednodušovaniu komunikácie s jej obmedzovaním na prvoplánový prístup k svetu a na navodzovanie sociálneho kontaktu na základe prvoplánového vzájomného porozumenia. Sociálna úspešnosť jazykového populizmu je, prirodzene, príťažlivou silou – možnosť získavania širokej recipientskej bázy priťahuje –, takže pole jeho vplyvu sa rozširuje. Zrozumiteľnosť ako základný predpoklad dorozumievania sa inštrumentalizovala, stala sa nástrojom jazykového populizmu, fungujúce-

ho ako sociálna praktika na získavanie vplyvu na čo najväčší okruh príjemcov“ (Dolník, 2017, s. 223). Pretože interpretácia je antropotvorný a humanizačný činiteľ – človek ako bytosť svojho druhu sa evolučne vyvinul nadobúdaním interpretačnej dispozície a ďalej sa vyvíjal jej rozvíjaním –, tento stav protirečí jeho objektívnej humanizačnej potrebe. Expanzia kultúry intelektovej nenáročnosti, gradácia jej demokratizácie (jej prenikanie do rozličných sfér, dokonca aj do sféry univerzitného vzdelávania) je tak antihumanizačným procesom. Otázka zrozumiteľnosti je tak otázkou humanizácie človeka s jej implikáciami (aké následky má utlmovanie humanizačnej potreby pre jednotlivca aj spoločnosť). Stimulácia inkluzívnej komunikácie má aj túto stránku – stimuluje ju uvedomovanie si tejto potreby.

Inkluzívna komunikácia so zreteľom na zrozumiteľnosť je – má byť – podporou intelektovej nekomfortnosti, udalosťou na stimulovanie interpretačnej kompetencie a na akomodačnú aktivizáciu asimilačnej bázy ako predpokladu gradácie zrozumiteľnosti, vyúsťujúcej do – nazvime to – inkluzívnej zrozumiteľnosti. Komunikát, v ktorom sa odráža znalostná prevaha jedného z aktérov komunikácie, je inkluzívne zrozumiteľný, keď spôsob jeho spracovania a odovzdávania umožňuje príjemcovi so znalostným deficitom optimálne sa priblížiť k autentickému mentálnemu obrazu referenčnej reality komunikátu. Výraz optimálne znamená „čo najviac za daných okolností“, teda ide o to, aby sa príjemca čo najviac priblížil k neskreslenému mentálnemu obrazu, čo hrozí jednak pri zjednodušovaní komunikácie na vecnoobsahovej úrovni a jednak pri jej neadekvátnej komplexnosti. Opakom inkluzívnej zrozumiteľnosti je nivelizačná zrozumiteľnosť, založená na neutralizácii znalostného rozdielu na nižšej úrovni (zodpovedajúcej aktuálnemu stavu asimilačnej bázy príjemcu). Kým predstava nivelizačnej zrozumiteľnosti motivuje k spôsobu komunikácie, ktorý má navodiť stav, že rozumenie komunikátu sa proste „dostaví“ (na nižšej úrovni), snaha o inkluzívnu zrozumiteľnosť vedie k spôsobu komunikácie, ktorý podnecuje k interpretačnej a inferenčnej aktivite, smerujúcej k tomu, aby príjemca dospel k optimálnemu rozumeniu komunikátu (na vyššej úrovni). K rozvoju inkluzívnej spoločnosti patrí podpora zväčšovania objemu verejnej komunikácie s inkluzívnou zrozumiteľnosťou, a teda znižovanie podielu komunikácie s nivelizačnou zrozumiteľnosťou.

INKLUZÍVNA KOMUNIKÁCIA V SEBAREFLEXÍV NOM ASPEKTE

V inkluzívnej komunikácii sa naliehavo aktualizuje aktivita subjektu v jeho sebareflexívnej modalite. Emancipačná a etická sebareflexia podporujú uvedomenosť v konaní subjektu, jeho autonómnosť, ktorá mu umožňuje existovať ako autopojetická bytosť. Sila sebareflexívnej schopnosti je prejavom stupňa jeho „dospelosti“, ktorý preukazuje tým, ako dokáže oslobodiť seba samého od vonkajších aj vnútorných tlakov, mať moc sám nad sebou, kontrolovať seba i diania, v ktorých sa ocitá. Keďže

inkluzívna komunikácia je založená na idei, že komunikácia má prispieť k naturalizácii vzťahu rovnosti slobodných subjektov, ich sebareflexia v konečnom dôsledku sa týka otázky, aké prekážky bránia hladkému štandardizovaniu spôsobov komunikácie navodzujúcich a reprodukujúcich egalitný vzťah subjektov so sebarealizačnou slobodou. Sebareflexia má potenciálne preventívny, diagnostický aj „terapeutický“ účinok – pomáha vedome predchádzať problémom, identifikovať ich aj hľadať racionálne riešenia. Problémy sa vyskytujú na vzťahovej aj vecnej úrovni inkluzívnej komunikácie – subjekt v sebareflexívnej modalite „striehne“ na problémy subjektu v epistemickej a etickej modalite. Všimnime si najprv problémy subjektu v etickej modalite, teda v inkluzívnej komunikácii na vzťahovej úrovni.

V najlepšom prípade aktéri komunikácie vystupujú ako „vzorné“ etické subjekty, ktoré sa správajú a uvedomene konajú tak, ako to vyžaduje korektná komunikácia, založená na vzťahu rovnosti s akomodačno-asimilačnou rovnováhou. Ich vedomie a vôľa sú zamerané jednak na to, aby prispievali k navodzovaniu a udržiavaniu partnerského vzťahu, zahŕňajúceho egalitnú empatiu, zdvorilosť a nenásilnosť, a jednak na to, aby čelili potenciálnej hrozbe, že sa nevychádza v ústrety ich sociálnej potrebe uznávanosti a že sa zasiahne do ich autonómie ako podmienky ich „dospelosti“, emancipovanosti. Možný problém v prvom prípade je reprezentovaný otázkou, ako máme postupovať, aby sme (a) predišli neúmyselnému (často podloženému „dobrou vôľou“) narušeniu vzťahu rovnosti, (b) aby nám neuniklo, že v istom ohľade nenapĺňame koaktérovu predstavu o egalitnom zaobchádzaní s komunikačným partnerom, a (c) aby sme primerane, účinne reagovali na identifikovaný problém. Problém (a) dobre ilustruje otázka, ako sa vyhnúť „odcudzujúcej komunikácii“ v chápaní M. B. Rosenberga v rámci výkladu nenásilnej komunikácie. Súhrne ju uchopuje takto: „Naučili jsme se ... spoustě způsobů ‚odcizující komunikace‘ ... Jedním způsobem odcizující komunikace je moralizující posuzování, které naznačuje chyby nebo špatnost lidí, kteří nejednají v souladu s našimi hodnotami. Dalším způsobem je srovnávání, které může bránit vcítění jak do pocitů druhých lidí, tak našich vlastních. Odcizující komunikace také zatemňuje naše povědomí o tom, že jsme odpovědní za své vlastní myšlenky, pocity a činy. Vyjadřování přání formou příkazů je dalším charakteristickým rysem komunikace, která brání vcítění“ (Rosenberg, 2016, s. 41). Stimulom sebareflexie môže byť skúsenosť každého z nás, že máme problémy „odosobniť sa“, aj keď vieme (ale niekedy si neuvedomujeme, resp. nechceme si uvedomiť), že za posudzovaním iných (moralizovaním alebo porovnávaním, čo je tiež forma posudzovania) sú naše hodnoty, za ktorými sú zasa naše potreby a záujmy, a že takým konaním živíme násilie. Inokedy máme problém s explicitným prevzatím osobnej zodpovednosti (napr. „V tej dobe sa inak nedalo, všetci sa pretvarovali“), využívame sebaochrannú atribúciu – vlastnú zodpovednosť zastierame tým, že príčinu nášho konania pripisujeme okolnostiam –, aby sme neohrozili vlastnú pozitívnu tvár, teda

našu heteroakceptáciu a tým aj vzťah rovnosti. Problém máme aj s používaním príkazov pri rešpektovaní princípu zdvorilosti a nenásilnej komunikácie. Problém (b) sa objavuje vtedy, keď napriek nášmu presvedčeniu, že naše komunikačné konanie prispieva k egalitnému vzťahu, koaktér – aspoň v istom ohľade – to tak nevníma, čo nedáva vždy dost jasne najavo (drastický príklad: prekvapivé urazenie niekoho, ale urazený to taktne nedáva priamo najavo). Sebareflexia sa tu vzťahuje na egalitnú empatiu, ktorou máme spoluprežívať egalitnú citlivosť druhého, a upriamuje nás na otvorenosť voči zastretým signálom s informáciou o tom, ako vníma koaktér naše komunikačné reakcie so zreteľom na sociálnu inklúziu. Problém (c), spojený s reakciou na spoznaný problém, sa dá znázorniť komplexnou otázkou, ako máme adaptačne meniť naše komunikačné reakcie v prospech riešenia spoznaného problému alebo aj ako máme metakomunikačne reagovať, aby sa problém odstránil.

V druhom prípade, keď ide o našu egalitnú senzitivnosť, našu potrebu „byť akceptovaný ako egalitný interaktant“, problém môže vzniknúť z angažovanosti v prospech nášho ega aj z miery vlastnej tolerancie. Angažovanie v prospech ega je prejav nášho sklonu k jeho evalvácii – k zvyšovaniu jeho hodnoty (doplneného sklonom k vyhýbaniu sa devalvácii ega) –, čo v prípade úsilia o jej maximalizáciu ohrozuje vzťah rovnosti (k výrazom vzťahujúcim sa na ego porov. Nakonečný, 1995). Sebareflexia nás upriamuje na otázku, aký účinok môže mať tento sklon na zhadu o rovnosti v komunikačnom dianí, a má viesť k sebaregulácii zameranej na zamedzenie asymetrizácie vzťahu v zmysle „ja som viac ako ty/vy“. Opačný problém sa objavuje v prípade, že sa ocitneme pred otázkou, čo môžeme ešte tolerovať koaktérovi, aby ma nepostihla taká devalvácia ega – zníženie jeho hodnoty –, ktorá ohrozí moje egalitné postavenie v interakcii. Sebareflexiou si môžeme uvedomiť, že určenie hranice tejto tolerancie v danej interakcii je skutočný problém, plynúci z toho, že na jednej strane sa chcem inkluzívne správať a konať voči koaktérovi a udržiavať egalitný vzťah, v mene čoho tolerujem isté antiinkluzívne reakcie, a na druhej strane si chcem ochrániť svoju dôstojnosť.

Sebareflexiu stimuluje aj situácia, keď sa rozhodujeme o prípustnosti paternalistických komunikačných reakcií v danom kontexte. Aj keď si uvedomujeme rozpornosť vzťahu medzi emancipovanosťou a paternalizmom, niekedy sa nám nezdajú antiinkluzívne komunikačné reakcie vnímané ako prirodzene paternalistické. Predpokladom takého vnímania je taká vzájomná empatia, z ktorej pramení presvedčenie aktérov o úprimnosti vzájomného vzťahu, takže je prirodzené, že isté paternalistické komunikačné reakcie sa vnímajú tiež ako úprimné – ako úprimná angažovanosť v prospech druhého –, takže tieto reakcie nespochybňujú vzájomnú heteroakceptáciu, ale ju potvrdzujú. Viera vo vzájomnú úprimnosť neutralizuje antiemancipačnosť paternalistických reakcií, pravda, ak oslovený aktér nezaujal stanovisko antipaternalistického fundamentalistu (jeho principiálna reakcia je „Nepoučuj ma!“).

Dôležitosť sebareflexie sa úmerne zvyšuje s tým, ako silne je ten-ktorý aktér v zajatí svojho egocentrizmu, štandardizovaných správani a konaní aj sedimentovaných individuálnych spôsobov reakcií. Výrazne sa to prejavuje, keď na neho dolieha tlak paradigmatického diskurzu, napríklad diskurzu o komunite LGBT. S týmto diskurzom sa aktualizoval problém dexeinizácie vzťahu „normálnej“ väčšiny k tejto komunite. Aktéri sa vyrovnávajú s týmto problémom v závislosti od sily spomínaného zajatia a od toho, ako zlegitímňujú svoj postoj. Dôležitosť sebareflexie je tu výrazná, pretože ak je aktér zástancom inkluzívnej spoločnosti, ale jeho postoj k dexeinizácii tohto vzťahu nie je vyhranený, musí uvažovať o všetkých argumentoch súhlasného aj odmietavého postoja. Sebareflexia tu vyjavuje aj problém udržiavania vlastnej autonómie, emancipovanosti so zreteľom na tlak verejného diskurzu (krajnosti: mechanicky podlieham diskurzu, alebo fundamentalisticky ho odmietam).

Sebareflexia vo vzťahu k vecnej úrovni inkluzívnej komunikácie sa týka problémov zrozumiteľnosti komunikátov, a to z hľadiska aktérov so znalostnou prevahou aj tých so znalostným deficitom. Keďže v spoločnosti sa presadzuje, podporuje idea inklúzie a tým inkluzívna komunikácia, všeobecným záujmom je nastavovanie sa na inkluzívnu zrozumiteľnosť. Kultivovanie tejto zrozumiteľnosti je príspevkom ku kultivovaniu inkluzívnej spoločnosti. Aktéri so znalostnou prevahou v tomto duchovnom rámci sa sebareflexívne upierajú na otázku, aké komunikačné praktiky zodpovedajú záujmu o dosahovanie inkluzívnej zrozumiteľnosti, čiže akými praktikami sa dajú vytvoriť podmienky na to, aby sa aktér so znalostným deficitom mohol apercipčne adaptovať na komunikát, ktorý presahuje rámec jeho aktuálnej kognitívnej asimilačnej bázy. Sebareflexia aktérov so znalostným deficitom je nástrojom kontroly vlastnej kognitívnej otvorenosti, nastavenosti aj na iné vnímanie referenčnej reality, aké je to, ktoré je súčasťou ich ustáleného nazerania na svet. S akceptovaním idey inklúzie a inkluzívnych praktík nie je zlučiteľný postoj, z ktorého plynie indiferentná reakcia v duchu „tomu ja nerozumiem“ v protiklade s kompatibilnou reakciou v zmysle „som pripravený na inkluzívnu zrozumiteľnosť“. Dôležitým problémovým momentom je presunutie vnímania istej referenčnej reality do iného rámca nazerania (táto potreba inšpirovala rozpracovanie techniky „reframing“; Bandler – Grinder, 1985). Komponentom sebauvedomovania vo vzťahu k zrozumiteľnosti je aj otázka, či zaujímam stanovisko, pozíciu, východisko a pod., z ktorého sa uchopuje daná referenčná realita, čím splňam predpoklad na interpretáciu kľúčových výrazových štruktúr komunikátu tak, aby som dospel k inkluzívnej zrozumiteľnosti.

Inkluzívna zrozumiteľnosť komunikátu ako spoločný vzťažný bod sebareflexie aktérov so znalostnou prevahou a znalostným deficitom im otvára možnosť, aby metakomunikáciou koordinovane riadili interakciu tak, aby sa neutralizovala znalostná diferenciacia medzi nimi. Metakomunikačnými reakciami obidve strany dávajú

najavo, na aké prekážky narážajú pri úsilí o dosiahnutie takej zrozumiteľnosti, a tým podporujú kognitívnu empatiu. Neutralizačnými metakomunikačnými praktikami, ako napríklad prerušeniami typu „Tomu celkom nerozumiem“, otázkami v zmysle „Chápem to dobre?“ alebo výzvou na opakovanie segmentu komunikátu a pod., aktéri spoločne udržiavajú komunikáciu v línii inklúzie a zisťujú, na akej znalostnej úrovni môžu dospieť k zrozumiteľnosti. Tieto aktivity sú však pod vplyvom záujmu aktérov o pozitívnu seba prezentáciu, ich sklonu k prejavovaniu sa s pozitívnou tvárou. Aktéri so znalostnou dominanciou sú zainteresovaní na prezentácii svojej expertnosti, ktorá vzbudzuje rešpekt až obdiv (prejavuje sa v nej mocenský sklon, sklon k preukazovaniu svojej duchovnomocenskej pozície), a ich kontraaktéri sú pod vplyvom obavy, že ich seba prezentácia môže mať devalvačný účinok (môžu byť vnímaní ako nechápaví, intelektovo obmedzení, nepružní a pod.). Tieto sklony a záujmy aktérov pôsobia antiinklúzivne, pokiaľ medzi nimi nie je konsenzus o tom, že tieto sklony a záujmy sú v danej interakcii suspendované. O ich vylúčení z komunikačného diania sa môžu vzájomne presvedčiť metakomunikáciou. Demokraticizácia inklúzivnej komunikácie v spoločnosti, spätá s občianskou emancipáciou jej členov, zahŕňa aj naturalizáciu tohto konsenzu – pre aktérov má byť prirodzené, že pri úsilí o inklúzivnú zrozumiteľnosť sa vyhýbajú rušivým seba prezentáčnym prejavom. Podpora sebareflexie ako sebauvedomovacej, sebakontrolnej a sebaregulačnej kompetencie je teda aj kultiváciou aktérov komunikácie so zreteľom na ich schopnosť dospieť k inklúzivnej zrozumiteľnosti s vylúčením záporného vplyvu seba prezentáčnych záujmov. Kultivovaní aktéri sa prezentujú ako „experti“ na inklúzivnú zrozumiteľnosť.

Obrátenie pozornosti na neutralizačnú metakomunikáciu nás približuje k jazykovému stvárňovaniu komunikátov s ohľadom na inklúzivnú zrozumiteľnosť. Sebareflexie sa nemôže netýkať otázka, ako mám ako „užívateľ“ znalostnej prevahy“ jazykovo spracovať a prezentovať to, čo má byť adresátovi inklúzivne zrozumiteľné, teda aby mi rozumel na optimálnej znalostnej úrovni, t. j. na najvyššej úrovni, ktorá sa dá – ako to predpokladám – dosiahnuť v danej interakčnej udalosti. Inak povedané, ide o uvedomovanie si problému jazykového sprostredkovania obsahov, ktorým dokážem dosiahnuť, že ich recipient spracuje s optimálnou mierou akomodácie (svoju asimilačnú bázu prispôbi obsahom v takej miere, akej je len v danej situácii schopný). Spôsob jazykového sprostredkovania má aktivizovať akomodačný potenciál príjemcu tak, aby ten dospel k inklúzivnému rozumeniu komunikátu. Jeden z možných prístupov k objasneniu tohto javu je vychádzať z pojmu transparentnosť a z tézy, že optimálny spôsob jazykového sprostredkovania obsahov spočíva v použití optimálne transparentného jazyka, v čom sa prejavuje princíp optimálnej transparentnosti. Konanie riadené týmto princípom čo najlepšie sprístupňuje aktualizovaný výsek vnútorného sveta konajúceho v danej interakčnej udalosti. „Čo najlepšie“ zna-

mená také sprístupňovanie, o ktorom sa konajúci domnieva, že najpravdepodobnejšie zaručí navodenie autentického ekvivalentu tohto výseku u príjemcu vynaložením takej kognitívnej námahy, aká je rentabilná z hľadiska želanej kultúry dorozumievania, t. j. znalostnej úrovne, na akej sa komunikácia o niečom odohráva.

Transparentnosť jazyka stvárnajúceho komunikát je určený tým, ako priezračná je jeho explicitná jazyková štruktúra pre recipienta v aktuálnom komunikačnom kontexte (za daných okolností), čiže aká je „sprístupňujúca priesvitnosť“ tejto štruktúry pre príjemcu. Rozhodujúci je stav relevantných znalostí recipienta: premenlivosť tohto stavu koreluje s mierou explicitnosti. Od tohto stavu závisí, čo môže byť len implicitne vyjadrené bez toho, aby jazyk komunikátu nebol dostatočne transparentný. Ako je už dávno opísané, tvorca komunikátu môže počítat s inferenčnou kompetenciou recipienta, umožňujúcou dávať do vzťahu explicitne vyjadrené prvky v komunikáte so znalostnými prvkami a vyvodzovať závery. Prihliada teda na inferenčnú bázu príjemcu a v závislosti od toho, ako pozná, resp. ako odhadne stav tejto bázy, môže zvyšovať alebo znižovať stupeň explicitnosti jazykovej štruktúry komunikátu bez následku pre jej transparentnosť. Inferenčná báza je súčasť znalostného horizontu, podmieňujúceho kultúrnu úroveň dorozumievania. Pri inkluzívnej komunikácii, zameranej na inkluzívnu zrozumiteľnosť, ide o to, aby dorozumievanie neprebiehало len na nižšej kultúrnej úrovni (zodpovedajúcej znalostnému horizontu aktéra so znalostným deficitom).

Koncept „optimálne transparentný jazyk“ však vyžaduje komplexnejší opis a hlbšie vysvetlenie spolu s konceptom „kultúra dorozumievania“. Žiada sa analýza optimálnosti explicitno-implicitnej jazykovej štruktúry vo vzťahu k inkluzívnej komunikácii, a to nielen so zreteľom na jej vecnú úroveň, zrozumiteľnosť, ale aj na jej vzťahovú úroveň aj na rozličné iné efekty vyvolávané touto štruktúrou. Významnou otázkou pritom je štylistický aspekt kultúry dorozumievania. Štylistické – štylizačné a štylistickointerpretačné – znalosti nemôžu byť vyňaté z kultúry dorozumievania, čím sa problematika inkluzívnej komunikácie komplikuje. Osobitnou otázkou je inkluzívny jazyk chápaný ako jazyk zbavený diskriminačných, exkluzívnych prvkov (markantný príklad: presadzovanie „rodovo vyváženého jazyka“), ktorý má podporovať inklúziu, ale súčasne vzbudzuje pocit násillia páchaného na jazyku.

Na to, aby sme lepšie rozumeli transparentnosti vo vzťahu k jazyku a komunikácii, je užitočné sledovať ju v širšom kontexte. Vo verejnom živote výraz *transparentný* najčastejšie sa vyskytuje v súvislosti s prístupom k informáciám a s korupciou: transparentné výberové konania, zmluvy, toky financií a pod. patria k charakteristickým príznakom občianskej spoločnosti. Transparentnosť sa ukazuje ako jasný pozitívny jav. Filozof však upozorňuje, že „tým, ktorí transparentnosť redukujú výlučne na problematiku korupcie a svobodné výmeny informácií, uniká její skutočný rozměr“ (Byung-Chul Han, 2016, s. 74). Vysvetľuje, že žijeme v spoločnosti transparentnosti, ktorá sa nápad-

ne prejavuje ako spoločnosť pozitívy. To je spoločnosť, ktorá sa formuje odstraňovaním negativity, charakteristickej pre disciplinárnu spoločnosť, ktorej fungovanie je značne ovplyvnené zákazmi a príkazmi (prevláda modalita *smieť* – *nesmieť*). Je niečo problematické v odstraňovaní negativity? Širší pohľad ukazuje, že to prináša závažný problém, ktorý dobre ozrejmuje imunologická metafora.

Imunologická obrana je zameraná proti inému, cudziemu, ktoré ohrozuje vlastné, teda predmetom tejto obrany je všetko cudzie: cudzosť vyvoláva imunitnú reakciu. Imunologicky iný, cudzí prvok je negatívny, pretože vniká do vlastného, aby ho negoval. Ak vlastné nedokáže samo negovať negatívny vplyv cudzieho, zaniká, hynie (takže základnou črtou imunity je dialektika negativity: vlastné neguje negativitu cudzieho, keď sa účinne bráni; filozof sa môže odvolať na Hegelov princíp „negácia negácie“). Iné, cudzie, teda aktivizuje imunitný systém. Ak niet aktivizačného prvku, tento systém „žije pokojne“. Filozof zisťuje: „Dnes však zaujala miesto jinakosti *diference*, ktorá žiadnu imunologickú reakciu nevyvoláva“ (op. cit., s. 8). Ide o to, že v globalizácii vnímanie iného, cudzieho sa mení na vnímanie len odlišného, diferencovaného, čo súvisí s procesom odbúravania hraníc, a to aj medzi vlastným a cudzím (porov. aj s javom známym ako hybridizácia). Čoraz viac sa odbúrava negativita, čo je konformné so smerovaním k spoločnosti transparentnosti, v ktorej sa veci stávajú transparentnými tým, že sú zbavené negativity, sú „*vyhlazená a vyrovnávaná*“ a bez odporu sa „dajú asimilovať plynulými tokmi kapitálu, komunikácií a informácií“ (op. cit., s. 73). Dôležité je ono „bez odporu“, bez vzdorovania asimilácii, pretože to, čo odporuje, vzdoruje, len ruší a brzdí transparentňovanie vecí a procesov v spoločnosti. Transparentnosť je „*systémový tlak*“, ktorým sa spoločnosť mení na „spoločnosť vynuceného konformity“ (op. cit., s. 74). Tým, že je zbavovaná negativity, len potvrdzuje a optimalizuje existujúci politicko-ekonomický systém – radikálne spochybnenie tohto systému sa vylučuje. Spoločnosť transparentnosti mení aj kvalitu ľudskej duše, napríklad láska sa „redukuje na pouhé aranžmá príjemných pocitů a od veškeré složitosti a následků oproštěných vzruchů“, a tak „láska je domestikovaná a zpozitívňena na formulku konzumu a komfortu“ (op. cit., s. 79), čo v konečnom dôsledku v kumulácii s inými „spozitívňeniami“ vedie k nadmiere pozitívy, ktorá vyvoláva „poruchy jako vyčerpání, únava a deprese“ (tamže).

Z tohto pohľadu teda transparentnosť znamená podporovanie pozitívy elimináciou negativity, čo vedie ku konformite a komfortu. Predchádzajúci stručný výklad optimálnej transparentnosti používaného jazyka v tomto filozofickom svetle sa dá doplniť tým, že výraz *optimálny* sa vzťahuje na priestor pre negativitu v transparentnosti. Optimálne transparentný jazyk vykazuje toľko negativity, koľko je potrebné na to, aby asimilácia narazila na vzdor, ktorý narúša konformitu a mentálny komfort. Zodpovedá to presvedčeniu, že negativita „je potravou života ducha“. *Jiné v toméž, které vytváří negativní napětí, udržuje ducha při životě*“ (op. cit., s. 78).

ZÁVER: INKLUZÍVNA KOMUNIKAČNÁ SEBAREALIZÁCIA

Vývoj spoločnosti k inkluzívnosti je podporovaný inkluzívnou komunikáciou. Inkluzívna komunikačná kompetencia nadobudla výraznú spoločenskú dôležitosť, jej rozvíjaním sa zväčšuje komunikačná sloboda a tým aj inkluzívny komunikačný sebarealizačný potenciál. Želaným stavom je, aby sa inkluzívna komunikačná sebarealizácia stala prirodzenou vlastnosťou členov spoločnosti, stotožnených so zásadou rovnosti príležitostí. V tomto procese („aby sa stala“) sa naturalizujú inkluzívne orientované komunikačné reakcie, čo vedie k sedimentácii záujmu o inkluzívnu komunikačnú sebarealizáciu, vyvolávajúcejmu potrebu oslobodzovať sa od toho, čo túto sebarealizáciu hatí. Táto potreba aktivizuje sebareflexiu: želaným stavom je nutkavá sebareflexívna sebarealizácia aj vo vzťahu k inkluzívnej komunikácii. Sebareflexia ako kontrolný a riadiaci mechanizmus pomáha zväčšovať inkluzívnu komunikačnú sebarealizačnú slobodu, teda eliminovať obmedzenia inkluzívneho komunikačného sebarealizačného potenciálu. Ide o obmedzenia plynúce z vlastného znalostného deficitu, týkajúceho sa vzťahu aj vecnej úrovne komunikácie a vyvolávajúceho otázky, ako „Komunikujem dostatočne korektné so zreteľom na inklúziu?“, „Darí sa mi vyhýbať sa komunikačnému násiliu?“, „Nie sú moje komunikačné praktiky paternalistické?“, „Ako prispievajú moje komunikačné reakcie k dexenzácii sociálneho vzťahu?“, „Sú moje komunikačné postupy primerané s ohľadom na neutralizáciu znalostnej diferencie?“, „Darí sa mi používať optimálne transparentný jazyk?“, „Na akej úrovni zrozumiteľnosti sa dorozumievame?“ a pod. Tieto otázky vedú ku kultivovaniu vlastného potenciálu, k objavovaniu vlastných možností, a teda k stavu liberalizačnej inkluzívnej komunikačnej sebarealizácie. Hovoríme tu o emancipačnej sebareflexii.

Sebareflexia má zvyšovať stupeň uvedomenosti, a teda úroveň uvedomenosti, na ktorej je subjekt schopný zasahovať do vlastnej inkluzívnej komunikačnej sebarealizácie. Keďže vystupujeme ako individuálny aj kolektívny subjekt – so svojou individuálnou identitou aj ako reprezentanti kolektívov –, sebareflexia je orientovaná na interindividuálnu aj interkolektívnu (interskupinovú) inkluzívnu komunikáciu. V oboch prípadoch emancipačná sebareflexia je v službách egalitného vzťahu, neutralizácie sociálnej hranice, ktorá jednu stranu znevýhodňuje, a vytvárania priestoru pre paritnú sebarealizačnú slobodu. A v oboch prípadoch sebareflexia na jednej strane naráža na problém plynúci z egoizmu a egocentrizmu subjektu v spätosti s mocenským sklonom a na druhej strane na prekážku danú sklonom k submisívnosti a nekritickému uznávaniu authority. Z hľadiska demokratizácie spoločnosti so zreteľom na inklúziu v popredí je interkolektívna inkluzívna komunikácia (komunikácia väčšiny s menšinou, s marginalizovanými, sociovedecká komunikácia a pod.), ktorou sa podporuje participačná sloboda znevýhodnených skupín, a teda premena spoločnosti s vylúčenými, odsunutými na spoločnosť pre všetkých.

Presadzovanie interindividuálnej inkluzívnej komunikácie prispieva k stabilizácii inkluzívnej komunikačnej kultúry, teda k štandardizácii komunikačného konania v duchu sociálnej inklúzie. V takom duchovnom prostredí inkluzívna komunikačná sebarealizácia je organickou súčasťou sebarealizácie slobodných ľudí v demokratickej spoločnosti.

Literatúra

- BALLER, Gaby – SCHALLER, Bernhard: Kommunikation im Krankenhaus. Wiesbaden: Springer Gabler 2017. 271 s.
- BANDLER, Richard – GRINDER, John: Reframing. Padersborn: Junfermann 1985. 208 s.
- BYUNG-CHU, Han: Vyhořelá společnost. Praha: Rybka Publishers 2016. 286 s.
- ČERNÍK, V. – VICENÍK, J. – VIŠŇOVSKÝ, E.: Historické typy racionality. Bratislava: Iris 1997. 328 s.
- DOLNÍK, Juraj: Jazyk v sociálnej kultúre. Bratislava: Veda 2017. 248 s.
- DOLNÍK, Juraj a KOL.: Cudzost' – jazyk – spoločnosť. Bratislava: Iris 2015. 316 s.
- GERBERY, Daniel – DŽAMBAZOVIČ, Roman: Inovatívne orientácie v sociálnej politike: Perspektíva sociálnej inklúzie. Bratislava: Univerzita Komenského 2011. 128 s.
- GÖTTERT, Karl-Heinz: Einführung in die Rhetorik. München: Wilhelm Fink Verlag 1994. 238 s.
- Kontroverse Inklusion. Ansprüche, Umsetzungen und Widersprüche in der Schulpädagogik. Hrsg. K. Müller – S. Gingelmaier: Weinheim: Beltz Juventa 2018. 262 s.
- MAREŠ, Peter – SIROVÁTKA, Tomáš: Sociální vyloučení (exkluze) a sociální začleňování (inkluzie) – koncepty, diskurz, agenda. In: Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 2008, vol. 44, č. 2, s. 271 – 294.
- NAKONEČNÝ, Milan: Psychologie osobnosti. Praha: Academia 1998. 336 s.
- ROSENBERG, Marshall B.: Nenásilná komunikace. 4. vyd. Praha: Portál 2016. 224 s.
- SCHULZ von THUN, Friedemann: Miteinander Reden: Fragen und Antworten. Reinbeck bei Hamburg: Rowohlt 2007. 269 s.
- SCHWEICKHARDT, Axel – FRITSCHKE, Kurt: Kursbuch ärztliche Kommunikation. Köln: Deutscher Ärzte-Verlag 2007. 290 s.
- TAJFEL, Henri: Gruppenkonflikte und Vorurteil: Entstehung und Funktion sozialer Stereotypen. Bern: Hans Huber 1982. 196 s.

NIEKOĽKO ÚVAH O FIGE BOROVEJ (s osobitným zreteľom na vzájomný vzťah frazeologických foriem *figu borovú* vs. *figa borová*)

Viera Kováčová

Filozofická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku
Ružomberok

KOVÁČOVÁ, Viera: Some Reflections on the Slovak Phraseme “*figu borovú*” (with Special Regard to the Mutual Relation of Phraseological Forms “*figu borovú*” vs. “*figa borová*”). Slovak Language, 2021, Vol. 86, No 1, pp. 21 – 35.

Abstract: This paper focuses on the Slovak phraseme “*figu borovú*” (expressing the meaning a) absolutely not b) nothing at all), which is presented in Slovak lexicographic literature as a phraseme with the highest degree of morphological restriction (restricted to the form in the accusative of singular). However, the material in the Slovak National Corpus (sub-corpus of Slovak texts available on the web), in addition to the accusative form, also offers examples of the nominative type “*figa borová*”. The paper maps the occurrence of these forms and analyses them from the functional semantic and morphosyntactic aspects. A natural part of the topic is also the socio-cultural dimension of the lexical unit “*figa borová*”, which is also related to its gestural anchoring (the gesture: a thumb inserted between the index finger and middle finger). The core of the study is therefore preceded by an introduction to the gestural paralinguistic background and a look at lexicographic works of synchronic and diachronic character capturing the semantic structure of the noun *figa*. Special attention is paid to the relationship of phraseological units *mať, dostať, dať* (to have, to get, to give) *figu borovú – mať, dostať, dať* (to have, to get, to give) *šušku borovú*, from the attributive aspect, that is, in the line of model – analogy with relation to the adjective *borový*, which is their component part.

Key words: *figa borová, figu borovú*, absolutely not, nothing at all, validity as parts of a sentence: subject – object, particle, gesture

1. ÚVOD

Impulz na úvahy o *fige borovej* nám priniesol súčasný politický diskurz a jeho následný priemet v mediálnom diskurze. Odlišnosť názorov predstaviteľov súčasnej politickej scény pertraktovaná v mediálnom priestore totiž koncom minulého roka vniesla do žurnalistických textov vrátane ich titulkov práve *figu borovú*, a to ako citát i parafrázu verbálneho (i gestického) vyjadrenia I. Matoviča, ktorým premiér reagoval na svojich názorových oponentov pri otázkach súvisiacich s koronavírusovou krízou a jej riešením. Príkladovo spomeňme aspoň niekoľko titulkov (excerpty čerpáme z internetovej verzie denníkov): *Figa borová v podaní Igora Matoviča* (23. november 2020; www.sme.sk); *Matovič nazval Sulíka malým deckom: Máme FIGU borovú! Jeho plán je cestou do pekla – medzitulok Figa borová, nie plán!* (23. november 2020; www.dnes24.sk); *Figu borovú máme, je to cesta do pekla, kritizuje Matovič pandemický plán Sulíka* (23. november 2020; www.webnoviny.sk); *Matovi-*

čov plán pre školy. *Pre neprajníkov figa borová* (4. december 2020; www.pravda.sk); *Premiér Matovič ukázal figu borovú svojim kritikom, ktorým sa nepáči prednostné otváranie školy jeho dcér* (4. december 2020; www.netky.sk).

Hoci tento úvod môže vzbudzovať dojem, že príspevok budujeme na analýze idiolektu konkrétneho jednotlivca, nie je to tak. Medializácia výrokov predsedu vlády s príznakovým výskytom „figy borovej“ nás len inšpirovala a nasmerovala k otázke vzájomného vzťahu frazeologických foriem *figu borovú* vs. *figa borová*, s ktorými sa stretávame hlavne v nenocionálnych komunikátoch, v ktorých komunikanti svoj hodnotiaci názorový postoj zvýrazňujú prostriedkami emocionálno-expresívneho typu. Materiálové východisko pre túto štúdiu poskytol Slovenský národný korpus (ďalej aj SNK), konkrétne jedna z jeho súčastí – webový korpus SNK (verzia 4.0). To, že spomedzi dostupných korpusov sme siahli práve po tomto materiálovom zdroji, bola s ohľadom na skúmané výrazivo odôvodnená voľba. V spektre textov tohto korpusu (príspevky z rozličných webových portálov, blogy, komentáre, diskusie...) sa totiž dal očakávať zvýšený výskyt viac či menej expresívnych prostriedkov vyjadrujúcich záporné hodnotenie, t. j. i výskyt nami sledovaných výrazov, čo excerpčia materiálu napokon aj potvrdila. Druhým smerodajným zdrojom našich úvah sa stali slovníkové a ďalšie lingvistické diela, ktoré sa k problematike z istých aspektov vyslovujú.

Náš bádateľský záujem v tejto štúdií teda primárne smeruje k analýze foriem *figu borovú* – *figa borová*. No prirodzenou, priam východiskovou súčasťou tejto témy je nesporne i spoločensko-kultúrny rozmer lexikálnej jednotky *figa borová* a ten v našom kultúrnom prostredí východiskovo súvisí s gestickým ukotvením (gesto *figy borovej*). Realizácia primárneho bádateľského zámeru tak v tomto texte nie je vstupom in medias res, jadrú štúdie expozične predchádza práve pristavenie sa pri gestickom parajazykovom zázemí a pohľade do lexikografických prác synchronneho i diachrónneho charakteru zachytávajúcích sémantickú štruktúru substantíva *figa* a intrafrazematické uplatnenie tejto jednotky.

2. FIGA (BOROVÁ) V LEXIKOGRAFICKÝCH PRÁČACH A MATERIÁLOVÝCH ZBIERKACH

Slovníky slovenského jazyka spracúvajúce súčasnú lexiku predstavujú lexému *figa* zväčša ako monosémickú jednotku s významom „sladký dužinatý plod figovníka“ [porov. heslo *figa* v Krátkom slovníku slovenského jazyka (KSSJ, 2003), Slovníku slovenského jazyka (SSJ, 1959), Slovníku cudzích slov (SCS, 2005)]. V Slovníku súčasného slovenského jazyka (SSSJ, 2006) sa významová štruktúra rozširuje o druhotný význam „figovník, strom rodiaci figy“ s kvalifikátorom hovorovosti. Slovník slovenských nárečí, zachytávajúci nárečovú lexiku z aspektu jej územno-sémantickej diferencovanosti, okrem významu „druh južného ovocia, plod figovní-

ka“ s celoslovenským územným rozšírením zaznamenáva pri tejto lexikálnej jednotke aj teritoriálne obmedzený význam „pripravený spodok roztápaného masla v kastrole“, v ktorom je lexéma *figa* na slovenskom jazykovom území známa len v gemerských nárečiach (SSN, 1994, s. 447).

Keďže spomenuté slovníky v istom rozsahu reflektujú aj frazeologickú lexiku, v príslušnej heslovej stati prinášajú príklady uplatnenia slova *figa* ako súčasti komponentovej stavby istého súboru frazeologických jednotiek. Zachytávajú sa predovšetkým prípady *ukázať niekomu figu, dostať, mať, dať niekomu figu (borovú, drevenú), figu (borovú, drevenú)*¹, teda prípady, v ktorých sa aktualizuje otázka motivácie týchto frazém práve vo vzťahu k sémantike slova² *figa*. Ako porovnávací príklad môžeme uviesť frazému biblického pôvodu *zbierať z trnia hrozná alebo z bodľačia figy* s významom „robiť zbytočnú robotu“ (porov. Skladaná, 1993, s. 62), pri ktorej – v reláciách slovo *figa* // komponent frazémy *zbierať z bodľačia figy* – je evidentná spojitosť práve s významom „plod figovníka“. V prípade vyššie spomenutých frazém (ktoré patria k výrazom odmietania, záporu, negatívneho vymedzenia kvantity, popierania jestvovania vecí, javov, dejov) je však, ako je známe, kľúčom k ich interpretácii iný sémantický rozmer, špecificky napojený na gestické východisko, t. j. *figa* ako označenie pre gesto „palec vložený medzi ukazovák a prostredník“³.

K tejto významovej stránke, ktorú slovníky súčasného slovenského jazyka nezachytávajú, sa vyjadrujú predovšetkým etymologické slovníky. Podľa V. Machka (1957, s. 109, s. 58; heslá *fík, cib*) už v latinčine súčasť významovej štruktúry lexémy *ficus* [ľud. lat. *fica*; lexéma prevzatá do slovenčiny (*figa*) a češtiny (*fík*) nemeckým prostredníctvom (*víge*) z románskych jazykov⁴ (bližšie Králik, 2015, s. 162)] tvorila i sémantická interpretácia vyššie opísaného potupného či posmešného gesta a túto jej významovú stránku prevzala aj stará čeština a slovenčina. Ľ. Králik (2015, s. 162) vo väzbe na gestické východisko (ktoré charakterizuje prívlastkom obscénne) s jeho verbálnym priemetom v spojení *ukázať niekomu figu*⁵ odvodzuje význam odmieta-

¹ Slovník súčasného slovenského jazyka v rámci spracovania hesla *figa* v heslovej stati registruje aj ďalšie frazémy: *stáť za figu, robiť si z niečoho/nieкого figu (borovú/drevenú/makovú), byť na figu, na figu*.

² Spomedzi slovenských frazeológov osobitnú pozornosť viacdimenzionálnej problematike uplatnenia slov vo frazeológii venuje J. Mlacek vo svojich štúdiách *Lexika vo frazeológii* (1990), *Ako sa slovo uplatňuje vo frazeológii* (2007a).

³ U nás známe najmä ako gesto *figy borovej*, porov. príklady z webového korpusu SNK: *Spontánne otrčíme smerom k televízoru päste zovreté do tvaru figy borovej a ideme si do izby prichystať výstroj na zajtrajší deň.; Ukázať figu borovú v niektorých krajinách nemusí byť také vtípné, ako sa na prvý pohľad zdá.*

⁴ Bližšie o substantívnom komponente *fica* v talianskom výraze *fare le fiche* pozri v príspevku R. Sehnala *Talianizmy v slovenčine a vo svetových jazykoch* (2020): „V taliančine výraz pochádza zo slovenského spojenia *fare le fiche*, v ktorom substantívny komponent *fiche* (_{sing.} *fica*) označujúci ženský pohlavný orgán, je nositeľom vysokého stupňa vulgárnosti, umocneného obscénnym gestom pohlavného aktu...“ (Sehnal, 2020, s. 366).

⁵ Vzťah medzi nefrazeologickým a frazeologickým výrazom *ukázať niekomu figu (borovú)* možno v duchu koncepcie J. Dolníka (2007, s. 61) označiť ako ambisémický (porov. *Iba niekedy si po tme ukážu*

nia či záporu. Z tohto významu sa ďalším vývojom kryštalizuje význam *nič*, ktorý príslušné etymologické slovníky slovenského a českého jazyka dokumentujú napr. na príkladoch *vedieť figu*, *dať niekomu figu – dáti fík*, *nedostal ani fíček* či *dělám si z toho fík*. O tom, že „figová“ otázka vzbudzuje záujem aj u bežných používateľov slovenského jazyka,⁶ svedčí i jazyková poradňa, zabezpečovaná Jazykovedným ústavom Ľ. Štúra SAV v rámci webového portálu *sme.sk*, reagujúca na položenú otázku: „Aký má pôvod slovo *figa* vo význame ‚*mat’ figu*‘?“ Odpovedajúci jazykovedec záber odpovede rozširuje i smerom k adjektívnemu komponentu *borový* (*drevený*):⁷ „V slovenčine sa frazeologické spojenie *mat’ (dostať, dať) figu* rozšírilo o prídavné meno *borový* alebo *drevený – mat’ (dostať, dať) figu borový (drevený)*, v rovnakom význame sa používa aj spojenie *mat’ (dostať, dať) šišku borový*. No o tom, ktoré spojenie bolo prvotné a ktoré sa podľa neho analogicky utvorilo, sa dnes nevieme presne vyjadriť“ (<https://jazykovaporadna.sme.sk/q/617/>).

Aj keď pre otázku vzájomného vzťahu jednotiek (*mat’, dostať, dať) figu borový – (mat’, dostať, dať) šišku borový* v línii *model – analógia* v historicko-časovom kontexte nemáme dostatočnú materiállovú oporu, uvedené konštatovanie vzťahujúce sa na rozširovanie štruktúry o atribút *borový* na nás zapôsobilo motivačne. Nasmerovalo nás totiž nazrieť na vzťahovosť jednotiek nie z aspektu historického prvenstva, ale atributívnou optikou, t. j. zamyslieť sa nad líniov model – analogické vyrovnanie vo vzťahu k atributívnemu komponentu *borový*, ktorý je ich intrafrazematickou súčasťou.

A hoci aj v tomto prípade platí nepochybná limitácia z perspektívy používateľskej praxe v historickom kontexte, isté indície môžu ponúknuť staršie materiállové zbierky obsahujúce cenný materiál na poznávanie staršieho frazeologického fondu slovenského jazyka. Medzi ne patrí Neo-forum Latino-Slavonicum D. Sinapia-Horčíčka st. (1678)⁸ a predovšetkým Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia A. P. Zá-

figu alebo vyplazia jazyk.; Potajme som jej ukázal figu borový. vs. Všetkým týmto požadovateľom ukázal pápež figu.; Predseda SNS týmto výrokom ukázal figu borový poctivým daňovým poplatníkom žijúcim v tomto štáte).

⁶ Porov. konštatovanie R. Sehnala (2020, s. 367): „V slovenskom kultúrno-jazykovom povedomí sa zložka ‚figa‘ zvykne nesprávne spájať s figovníkom (tal. fico alebo figo), čo je nesprávna interpretácia jazykového výrazu, stierajúca percepciu jeho vulgárnej zložky.“

⁷ Hoci v príspevku sa osobitne nepristavujeme pri lexikálnej variantnosti postponovaného atribútu (*figu borový, drevený, príp. makový, kukuričný*), spomeňme aspoň to, že podľa nami excerpovaných materiálov z webového korpusu je najfrekventovanejším variantom variant s postponovaným atribútom *borový*. Frekventovanosť podoby s adjektívnym tvarom *borový* potvrdzuje aj korpusový výskum A. Karčovej (2013, s. 5), ktorá v príspevku mapujúcom frekvenčný výskyt postponovaných zhodných atribútov v korpusovom materiáli (prim-5.0-snk-all) predstavuje *figu borový* v tabuľkovom prehľade 25 najfrekventovanejších syntagiem s postponovaným holým zhodným atribútom v ak. sg. Prípady typu *figu drevený, makový, kukuričný* sa do prehľadu najfrekventovanejších postponovaných zhodných prívlastkov nedostali.

⁸ V príspevku pracujeme s digitalizovanou verziou diela, ktoré vyšlo vo vydavateľstve Tatran v roku 1988. Dielo bolo digitalizované v roku 2009 ako súčasť projektu Zlatý fond denníka *Sme* (https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1106/Sinapius-Horcickast_Neo-forum-Latino-Slavonicum-Novy-trh-latinsko-slovensky).

tureckého z konca 19. stor.⁹ Pre otázku vzťahu model – analógia foriem *figu borovú* – *šušku borovú* sa v týchto zbierkach ako signifikantné ukazuje to, že s adjektívom *borový* sa stretávame len v prípadoch s komponentom *šuška* (dostať, nestáť za). U Horčičku ide o anteponovaný atribút v rámci jednotky *Nestojí za borovú šušku* (i v jej pozičnom variante *Za borovú šušku nestojí*), u Zátureckého už nachádzame postponovaný atribút v prípade *Dostaneš šušku borovú*. O dielo Neo-forum Latino-Slavonicum sa dokumentačne opiera i Historický slovník slovenského jazyka, ktorý adjektívum *borový* ako súčasť intrafrazematickej stavby jednotky opakovane (v rámci viacerých heslových statí)¹⁰ dokladá práve na príklade *nestoj za borowu ssussku* čerpanom z diela D. Sinapia-Horčičku st. Vo vzťahu k „fige“ je Nový trh latinsko-slovenský, žiaľ, nepreukazný (príklady s komponentom *figa* neobsahuje), výrečnejšie je v tomto smere Zátureckého dielo. A v ňom oproti (adjektívno)atributívnej šuške (*Dostaneš šušku borovú*) stojí výlučne (adjektívno)bezatributívna figa: *Dostaneš figu* (i *Dostal figu*), *Figu tebe*, *Ukázal mu figu*.¹¹ *A ak sa v tomto parciálnom dokumentačnom obraze vyberieme významovou líniou „nič“, v ktorej sa zvýrazňuje synonymia prípadov typu dostať figu a dostať šušku borovú*, javí sa, že z aspektu vzťahov *figu borovú* – *šušku borovú* došlo v prípadoch „figy borovej“ o atributívne rozšírenie kompozičnej štruktúry na podloží existujúceho atributívneho modelu uplatneného vo frazémach so substantívnym komponentom *šuška* (*dostať šušku borovú, nestáť za šušku borovú...*). Uplatnenie analógie atributívneho typu tak viedlo k špecifickej spájateľnosti slov *figa* a *borový*, ktorá nemala svoj predobraz v oblasti voľného syntaktického spájania a ktorých disjunktnosť tak zjednotila obraznú platnosť.¹² Významové zjednodzňovanie, delimitáciu medzi priamym a obrazným

⁹ Aj v prípade A. P. Zátureckého vychádzame z digitalizovanej verzie (2011) jeho diela Slovenské prislovia, porekadlá, úslovja a hádanky, publikovaného vo vydavateľstve Tatran v roku 2005 (<https://zlatyfond.sme.sk/autor/42/Adolf-Peter-Zaturecky>).

¹⁰ Porov. prihniezdované adj. *borový*: heslo *bor*; *bôr*; *bora* (HSSJ, 1. zv., 1991); heslo *šiška*, *šuška* (HSSJ, 5. zv., 2000); heslo *stát*² (HSSJ, 5. zv., 2000).

¹¹ Obdobne i v Historickom slovníku slovenského jazyka, ktorý prípady s postponovaným či anteponovaným atribútom neuvádza: s odkazom na Kamaldulský slovník (1763) sa zaznamenáva príklad *fjk ukázati*, a to jednak ako lexikalizované spojenie (HSSJ, 1. zv., 1991, s. 356, heslo *figa*), jednak ako frazéma (HSSJ, 6. zv., 2005, s. 175, heslo *ukázat*).

¹² Aj v súčasnosti sú v komunikácii živé paralely sa uplatňujúce podoby s adjektívnym atribútom i bez adjektívneho atribútu, porov. príklady z webového korpusu: *No a keď nemáte sponzorov, lebo to nemáte veľké športové podujatie, kde sa môžete ukázať, tak máte figu borovú, a nie sponzorské príspevky. – Lenže bez toho by sme mali figu a žili v rozpadnutom byte.; ... a keď som ziadala vrátiť peniaze, figu som dostala. – Kto sa nesnaží, dostane figu borovú a nie motivačný príplatok.; Stačí keď nabadúce jednoducho ukážeme nezmyselnej vernostnej karte figu borovú. – Všetkým týmto požadovateľom ukázal pápež figu.; No i tak o mne vedia figu borovú, som na to príliš uzavretá a mlčanlivá aby o mne veľa vedeli. – O gotike som vtedy vedel figu, zato som sa vyznal v pudingoch.; Zooming je dosť veľký, ale neoplatí sa moc využívať, lebo vtedy vidíte figu borovú. – Prvú polovicu cesty Nórskom som bol sklamaný, keďže na priamom slnku som videl figu a v porovnaní s ostatnými zariadeniami bolo na tom Zumo 660 najhoršie.; Všetko čo napíše, stojí za figu borovú. – Čo sa týka môjho behu, ten stál opäť za figu, ale bol aspoň trochu lepší ako v sobotu.*

významom napokon nachádzame aj v zbierke A. P. Zátureckého v príklade *Kúpim ti figu bez chuti!* V ňom genitívny atribút *bez chuti* – v kontexte existujúceho voľného syntaktického spojenia *kúpiť figu* (= kúpiť ovocie s delikátnou chuťou) a transpozície do sféry obrazného vyjadrovania *kúpiť figu* (= nič nekúpiť) – zjednotňuje konotačné vyznenie.

3. OD GESTA K POSUNKU

Pristavme sa ešte bližšie pri interpretačnom rozmere – v predchádzajúcej časti spomenutého – palca vstrčeného medzi ukazovák a prostredník. Táto problematika je pre nás v tejto časti zaujímavá z dvoch odlišných hľadísk. Zatiaľ čo v rámci prvého hľadiska ide vo svojej podstate o nadviazanie na interpretáciu znakovkej hodnoty príslušného gesta a v tejto časti vloženie do internacionálneho rozmeru odlišných kultúrno-jazykových spoločností (kultúrno-jazyková interpretačná podmienenosť gesta), pri druhom hľadisku ostávame v slovenskom kultúrno-jazykovom prostredí. To, čo sa však v tomto prostredí mení, je systém znakov a komunita, ktorá príslušný systém znakov využíva: od gesta ako parajazykového prostriedku neverbálnej komunikácie sa dostávame k posunkovi ako vizuálno-motorickému prostriedku verbálnej (no nezvukovej) komunikácie, k prostriedku slovenského posunkového jazyka, ktorý využíva komunita nepočujúcich osôb.

Začnime prvým hľadiskom, ktoré má vo vzťahu k téme nášho príspevku logické súvislostné prepojenie: súvisí totiž s interpretáciou príslušného gesta, s konvencionalizáciou jeho znakovkej hodnoty – a tá je, ako je známe, kultúrne podmienená. Ambivalentnosť interpretácie príslušného gesta zhrňujúco približuje V. I. Koval' (2013, s. 34) konštatovaním, že na jednej strane ide o urážlivé gesto s obscénnou sémantikou,¹³ no na druhej strane patrí do skupiny gest, v ktorých sa symbolom genitálií a súložu pripisuje schopnosť odohnať nebezpečenstvo [apotropajný výklad pôvodného významu tohto gesta ako gesta magickej ochrany nachádzame aj u V. Machka (1957, s. 58 – heslo *cib*)]. V týchto súvislostiach príspevky venujúce sa kultúrnym rozdielom v neverbálnej komunikácii na kultúrne podmienenú rozdielnosť znakovkej hodnoty tohto gesta v komunikačných spoločnostiach explicitne upozorňujú, porov. napr. „*U nás pomerne neškodná figa borová znamená v Turecku, Rusku či Austrálii hrubú urážku. Naopak, v Brazílii sa ľudia týmto gestom chránia pred zlými silami a veria, že prináša šťastie.*“¹⁴

To druhé hľadisko s témou figy borovej a jej gestickým východiskom či frazeologickou obraznosťou nesúvisí – privádza nás totiž k slovenskému posunkovému jazyku, v ktorom sa palec vstrčený medzi ukazovák a prostredník ako súčasť jedno-

¹³ Bližšie o geste a jeho interpretácii pozri v príspevku R. Sehnala (2020, s. 367).

¹⁴ Citované z príspevku *Kultúrne rozdiely v neverbálnej komunikácii* prístupnom na webovej stránke Lexika, preklady a tlmočenie (<https://www.lexika.sk/>).

ručnej prstovej abecedy interpretuje ako písmeno *f*. V tomto prípade sa od gesta dostávame k posunkovi ako jednotke slovenského posunkového jazyka¹⁵ a od neverbálnej komunikácie ku komunikácii verbálnej.¹⁶

Posunkový rozmer tzv. figy borovej sa u nás mediálne zvýraznil v podmienkach pandemickej situácie, v rámci ktorej – v snahe o čo najširšiu prístupnosť k informáciám o aktuálnom dianí a vládnych rozhodnutiach – sa pristúpilo pri tlačových besedách vlády/ministerstiev sprostredkovaných audiovizuálnymi médiami k ich tlmočeniu pre nepočujúcich divákov. Počujúci diváci prijali tlmočenie do slovenského posunkového jazyka ako isté novum, ktoré podnietilo ich zvedavosť na špecifiká posunkového jazyka. Ako percipientsky mimoriadne atraktívna sa ukázala otázka tlmočenia priezvisk politikov. Medializované vysvetlenia tlmočníkov spojené s konkrétnymi príkladmi posunkov vzťahujúcimi sa na priezviská našich i zahraničných politikov¹⁷ vyvolali u čitateľov/divákov bez dovtedajšieho kontaktu s posunkovým jazykom v konkrétnych prípadoch aj osobitý percepčný ohlas. V tomto kontexte možno spomenúť práve posunok zodpovedajúci v systéme jednoručnej prstovej abecedy písmenu *f*, prostredníctvom ktorého nepočujúci antroponymicky (priezvisko-vo) identifikujú jedného zo slovenských politikov. U značnej časti slovenskej populácie žartovný prístup vyplynul z percepčnej interferencie prostriedkov dvoch systémov: vizuálno-motorického prostriedku posunkového jazyka (systém verbálnej komunikácie; neutrálnosť, bezpríznakosť) a gestického parajazykového prostriedku (systém neverbálnej komunikácie; expresívnosť, príznakosť). Aspekt neutrálnosti

¹⁵ Odborná literatúra charakterizuje posunkový jazyk ako jazyk vizuálno-motorický. Počujúca laická verejnosť ho zvykne považovať za súčasť neverbálnej komunikácie (porov. Arvensisová, 2013, s. 103). Podľa slovenskej legislatívy (zákon o posunkovej reči nepočujúcich osôb č. 149/1995 Z. z. v znení č. 151/2017. Z. z. – § 3, ods. 3) je slovenský posunkový jazyk „prírodný jazyk komunity nepočujúcich osôb, ktorý je tvorený špecifickými vizuálno-pohybovými prostriedkami, medzi ktoré patrí tvar rúk, ich pozícia a pohyb, mimika, pozícia a pohyb hlavy a hornej časti trupu. Slovenský posunkový jazyk má základné vlastnosti jazyka, je verbálny nezvukový jazykový systém s vlastnou gramatikou a inventárom posunkov. Jednotkou slovenského posunkového jazyka je posunok“.

¹⁶ Porov. v tejto súvislosti odpoveď na portáli o kultúre nepočujúcich (mýty a fakty posunkového jazyka) na otázku: „*Sú posunky posunkového jazyka gestami?*“ „*Nie. Gestá patria medzi neverbálnu komunikáciu, posunky patria medzi verbálnu komunikáciu. Posunok oproti gestu je analyzovateľný na tri menšie časti: tvar ruky/rúk, miesto artikulácie a pohyb ruky/rúk. Skúste vyjadriť gestami abstraktný pojem – kategória. Posunkom to zaiste dokážeme*“ (<https://nepocujuci.sk/sk/myty-fakty-posunkoveho-jazyka>).

¹⁷ Uvádzame niekoľko príkladov zo slovenskej politickej scény: „*Aj priezviská politikov dostávajú svoje posunky, buď podľa významu, alebo podľa nejakej charakteristickej črty či činnosti človeka. Figa borová napríklad prischla Robertovi Ficovi, pretože tak sa v posunkovej reči ukazuje inicializované písmeno F. Richard Sulík sa ukazuje ako Superman – jedna ruka ide vyššie, druhá, naopak, nižšie, ako keď chcete letieť ako komiksový hrdina. Je to preto, že Sulík sa v tomto kostýme ukázal na párty. Kollár sa ukazuje ako koleso a pani prezidentka Čaputová má posunok znázorňujúci pohodlné tapkanie kačky vo vode*“ (<https://sarm.pluska.sk/pribehy/tlmočnicka-posunkoveho-jazyka-eva-soltysova-preco-musim-nosit-praci-cierne-saty>).

viazuci sa na systém posunkového jazyka verzus aspekt expresívnosti, ktorý sa aktualizuje pri sémantickej interpretácii gestického parajazykového prostriedku, napokon zreteľne vystihujú konštatovania E. Šoltýsovej a B. Randuškovvej, tlmočníčok do posunkového jazyka: „*Pre mňa bol smiešny posunok Roberta Fica, ktorý sa ukazuje ako figa (borová), lebo tak sa aj ukazuje písmeno f'. Pre nepočujúcich je tento posunok však úplne normálny.*“; „*Tá figa borová je vlastne písmeno F v jednoručnej prstovej abecede. Nie je to myslené ako nadávka, ale je to iniciál jeho priezviska.*“¹⁸

4. FIGU BOROVÚ VERZUS FIGA BOROVÁ VO WEBOVOM KORPUSE SNK

„*A čo za tú prácu dostal? Figa borovú!*“ – „*Za prácu – figa borová.*“

Citátové úryvky, ktoré príkladovo uplatňujeme pri vstupe do tejto podčasti, vystihujú, že sa dostávame k javu, ktorý v tejto štúdií osobitne reflektujeme. Tým je otázka vzájomného vzťahu frazeologických foriem *figu borovú* vs. *figa borová*,¹⁹ predstavená na materiáli webového korpusu SNK a vo vzťahu k slovníkovým i ďalším lingvistickým prácam, ktoré sa k príslušnej problematike vyslovujú.

Pre vytváraný obraz je osožné začať konštrukčným klasifikačným hľadiskom. S registráciou sledovaného výraziva sa v slovenských slovníkoch stretávame v rámci vyčlenenia dvoch konštrukčných typov. V prvom prípade ide o frazému *figu borovú*²⁰ – frazému so stavbou neslovesnej determinatívnej syntagmy; v druhom prípade sú to frazémy so stavbou slovesnej syntagmy, v ktorých *figu borovú* vystupuje ako ich menná zložka (frazémy s vyjadrením závislosti väzbou: *mať, dostať, dať figu borovú, ukázať figu borovú*).

Ako je známe, s frazémou so stavbou atributívnej determinatívnej syntagmy *figu borovú* sa spája istý okruh reštrikcií morfosyntaktického typu. Ide najmä o limitáciu v kategórii čísla i pádu – odborná literatúra ju radí do okruhu frazém, ktoré sa vyskytujú v jedinom tvare, t. j. k frazémam s najvyššou mierou morfológického (paradigmatického) obmedzenia (porov. napr. Mlacek, 2007b, s. 34 – 36; Ološtiak – Ivanová, 2013, s. 165). Korpus slovenských textov dostupných na webe však realizačne potvrdzuje nielen uplatnenie akuzatívneho *figu borovú*, ale aj nominatívneho *figa borová*. Z príkladov: *Si možno myslíte jaký mám je bezstarostný život ale figa borová.*; *Povedal som si – aký problém, za chvíľu to bude hotové... Figa borová,*

¹⁸ Citované z rozhovorov s E. Šoltýsovou (<https://nepocujuci.sk/sk/node/298>) a B. Randuškovou (<https://nepocujuci.sk/sk/node/306>).

¹⁹ V intenciách cieľa štúdie spresňujeme, že v tejto časti sa nezaoberáme frazémami obsahujúcimi vo svojej intrafrazematickej stavbe predložkový akuzatívny tvar *za figu borovú, na figu borovú* (napr. *stáť za figu borovú, byť na figu borovú*).

²⁰ Porov. *figu drevenú (borovú)* (Smiešková, 1988, s. 57), *figu drevenú* (SSSJ, 2006, heslo *drevený*), *figu/šušku borovú* (SSSJ, 2006, heslo *borový*), *figu (šušku) borovú* (SSJ, 1959, heslo *borový*), *figu (borovú, drevenú)* (SSJ, 1959, heslo *figa*), *figu, šušku borovú* (KSSJ, 2003, heslo *borový*).

notebook sa po vyše 20 rokoch rozhodol odporúčať do kremikového neba...; ... a peniaze VUC-ky sa využívali inde napr. na Led. Rovniach sa kúpil kruháč a Púchovu sa ušla figa drevená.; Nám ostatným zostala figa borová.; Vylovila som si spomedzi množstva škatuliek vždy akurát takú, v ktorej bola figa borová.; Ja by som vyskúšal experiment či by sa tieto vzťahové problémy vyriešili mávnutím čarovného prútika keby ste mali tie toľkokrát omieľané peniaze. Figa borová by sa vyriešila. Už prvotný pohľad napovedá, že v zachytených príkladoch sa za identitou formy (figa borová/drevená) skrývajú isté funkčno-sémantické i gramatické diferencie. Úvahy o prípadoch figa borová a ich vzťahu k lexikograficky zaznamenatej forme figu borovú preto začneme zacielením pozornosti jednak na sémantický rozmer frazémy figu borovú, jednak na jej morfológickú (slovnodruhovú) a syntaktickú (vetnočlenskú) charakteristiku.

4.1. Z MORFOSYNTAKTICKÝCH A FUNKČNO-SÉMANTICKÝCH CHARAKTERISTÍK VÝRAZU *FIGU BOROVÚ*

Frazéma *figu borovú* sa predstavuje ako negátor, ako frazeologický jazykový prostriedok negácie²¹ (bližšie Smiešková, 1976). Pri jej sémantickej charakteristike slovníky zachytávajú zdôrazňovanie s významom „vôbec nie, vôbec nič“, zvyčajne však bez osobitnej diferenciácie významovej štruktúry.²² Rozčlenenie významovej škály v rámci lexikografického spracovania nachádzame v najnovšom Slovníku súčasného slovenského jazyka (2006, heslo *drevený*), ktorý pri frazéme rozlišuje medzi lexiou *nič, vôbec nič* (s exemplifikáciou *figu drevenú vieš*) a lexiou *vôbec nie* (s doplnením: *zdôrazňuje zápor, odmietanie, s príkladom figu drevenú sa bude starať*). Dodajme, že významová dvojaspektovosť frazémy je prepojená s rozdielnosťou jej morfosyntaktických charakteristík.

Sémantický rozmer *vôbec nie* sa morfológicky spája s časticovou povahou frazeologického výrazu (hodnotiaca popieracia častica; napr. *Figu borovú sa tešia.; Figu borovú sa vrátim.; Figu borovú mi dobre platia.; Figu borovú si vážite divákov.; Na prvý pohľad to vyzera jednoducho ale figu borovú, treba nájsť správny fígel, či grif ako na to...; Teraz mi tiež daktori vravia, ze jojo efekt a priberem spat, figu borovu, just nepriberem!!*), ktorý môže vystupovať aj v platnosti jednočlennej mennej vety (*Keď som sa pýtal predavača, načo tam je, odvetil vraj kvôli dekorácii. Figu chorvátsku borovú! Bobkový list je tam na odpudzovanie molí a červíkov.*). S ohľadom na uvedené sa v morfológických prácach pripúšťa prechodný status tejto jednotky, porov.: „*Niekoľko častíc je takých, o ktorých by sa dalo hovoriť ešte ako*

²¹ Na základe popieracej funkcie sa zaraďuje do súboru základných negačných prostriedkov (bližšie o základných negačných prostriedkoch v slovenčine pozri Pavlovič, 2012).

²² Porov. „vôbec nie, vôbec nič (zdôraznený zápor, odmietanie)“ (Smiešková, 1988, s. 57); „nič, vôbec nie“ (SSSJ, 2006, heslo *borový*); „výraz záporu“ (SSJ, 1959, heslo *figa*).

o prechodných útvaroch stojacich na hranici medzi kusou vetou a časticou. Ide o spojenia, ktorých základom je častica citovo zdôraznená prívlastkom, napr.: čerta – čerta starého, čerta rohatého, čerta strapatého, čerta vyplznutého...; figu – figu borovú, figu makovú, figu drevenú...“ (MSJ, 1966, s. 753).

V druhom prípade (sémantický rozmer *vôbec nič*) sa v kontextovom zapájaní frazémy *figu borovú* zvyrazňuje jej vetnočlenská platnosť: frazéma stojí pri tranzitívnych slovesách v objektovej pozícii, čo súvisí s pôvodnou substantívnou slovnodruhovou platnosťou jednotky *figa* a jej tvarovým zmeravením v akuzatívne, teda v objektovom páde (*Tiež sa zaviazal splácať úver v mesačných splátkach, ale zaplatil figu borovú.*; *Netrénované oko tam uvidí akurát tak figu borovú.*; *Ja ucítim figu borovú a ani neviem, ako sa mám tváriť.*...; *A ak by sa to stalo, tak ty ubrániš figu borovú a nie svojich kamarátov a rodinu.*; *Tak som zistila, že keď mi kosi z arabov niečo sľubuje a dodá k tomu „Tomorrow, inshalah“, môžem očakávať figu borovú.*).

Vybrané príklady nás privádzajú k otázke typického kontextu, v ktorom sa sledovaný výraz vyskytuje. Korpusový materiál dokladá jeho spájateľnosť najmä so slovesami patriacimi z hľadiska sémantickej klasifikácie²³ medzi verbá konverzné, recipiendi, posesívne, komunikačné, kognitívne a perцепčné. Najčastejšie pritom ide o slovesá *vedieť*, *mať*, *dostať*, *vidieť/uvidieť*, *dať* a *ukázať*.²⁴ Zvyčajnosť výskytu v týchto prípadoch preto smeruje k otázke, či ide len o zvyčajnosť, ustálenosť kontextového spájania, alebo či slovesný výraz z tohto zvyčajného, ustáleného kontextu možno považovať za zložku frazémy, za súčasť jej intrafrazematickej stavby. Hoci slovenská lexikografická prax slovesnú záležitosť vyhodnocuje nie vždy jednotne (a táto nejednotnosť sa prejavuje nielen v medzislovníkovom porovnaní, ale aj v rámci toho istého lexikografického diela²⁵), okrem slovesného komponentu *ukázať* (*ukázať niekomu figu* – porov. časť 2) sa za zložku frazeologického výrazu jednotiaco považuje slovesný komponent vyjadrujúci posesívny vzťah a jeho zmenu, t. j. popri

²³ Pri vymedzení sémantických tried vychádzame z Valenčného slovníka slovenských slovíec na korpusovom základe (Ivanová a kol., 2014).

²⁴ Spomedzi ďalších slovíec príkladovo uvádzame napr.:

- konverzné slovesá a verbá recipiendi: *dediť*, *kúpiť*, *ponúknuť*, *vyhrať*, *nadobudnúť*, *platiť/zaplatiť*;
- realizačné slovesá: *robiť*, *riešiť*, *brániť*, *očakávať*, *zahráť*, *sľúbiť*, *nájsť*, *poslať*;
- kognitívne slovesá: *rozumieť*, *pamätať si*, *ovládať*, *dozvedieť sa*, *myslieť si*;
- perцепčné slovesá: *cítiť*, *počuť*, *pozrieť si*, *pozeráť*;
- komunikačné slovesá: *povedať*, *písať/napísať*;
- manipulačné slovesá: *niest/doniest/odniest/priniest*;
- kreatívne slovesá: *namerať*.

²⁵ Napr. Slovník slovenského jazyka (1959) spracúva frazému *figu borovú* v rámci hesla *borový* výlučne ako frazému s formou atributívnej syntagmy s uvedením dvoch príkladov reprezentujúcich jej typickú slovesnú spájateľnosť („napr. vieš, dostaneš ap.“). Pri hesle *figa* už repertoár frazém s komponentom *figa* (*borová*) rozširuje a okrem neslovesnej frazémy ako osobitné frazémy uvádza aj jednotky so stavbou slovesnej syntagmy: *mať*, *dať niekomu*, *dostať* (*drevenú, borovú*) *figu*; *ukázať* (*niekomu*) *figu*.

frazéme so stavbou neslovesnej syntagmy (*figu borovú*) slovníky zaznamenávajú aj frazémy *mať, dostať, dať niekomu figu (borovú)*, čiže frazémy so stavbou slovesnej syntagmy s vyjadrením závislosti akuzatívnou väzbou a s významom *vôbec nič*.

4.2 FIGA BORO VÁ NA MATERIÁLI WEBOVÉHO KORPUSU

Príslušné gramatické a funkčno-sémantické charakteristiky výrazu *figu borovú* nám umožňujú vrátiť sa k excerpovanému materiálu s výrazom *figa borová* a k jeho klasifikačnej analýze. V kontexte predstaveného možno najskôr poukázať na paralelné prípady *figu borovú* vs. *figa borová* fungujúce ako prostriedok zdôrazneného záporu (*vôbec nie*) v prípadoch typu: *Tento bol na internete označený ako horčicový, ale figu borovú, je to tmavšia slnečnicovo žltá.; Zvalím sa do postele, možno mi pomôže spánok. Figu borovú, je mi horšie.... // Si možno myslíte jaký mám je bezstarostný život ale figa borová.; Povedal som si – aký problém, za chvíľu to bude hotové... Figa borová, notebook sa po vyše 20 rokoch rozhodol odporúčať do kremikového neba...*²⁶

Ďalšie zaznamenané prípady sú už iného rázu: od sémantiky *vôbec nie* a časticevého charakteru frazémy sa dostávame k prípadom s vetnočlenskou platnosťou a k sémantike *vôbec nič*. O pár riadkov vyššie sme uviedli, že pre spojenie *figu borovú* s týmto významom je typická spájateľnosť s tranzitívnymi slovesami istých sémantických skupín v objektivej väzobnej pozícii. Spájateľnosť so slovesami subjektovo-objektového typu v syntaktickej štruktúre vety utvára možnosť permutácie participantov, ktorej výsledkom je reflexívny transformát (reflexívne pasívum), porov. *Je to pro forma riešenie kedy si povieme, pobúchame sa po hrudi, ako sme nejaký problém vyriešili, ale figu borovú vyriešime. // Ja by som vyskúšal experiment či by sa tieto vzťahové problémy vyriešili mávnutím čarovného prútika keby ste mali tie toľkokrát omieľané peniaze. Figa borová by sa vyriešila.* Prípady, v ktorých spojenie *figa borová* figuruje v syntaktickej štruktúre vety v pozícii subjektu ako výsledok permutácie agensa a paciensa, sú pomerne zriedkavé. Vo webovom materiáli sme okrem uvedeného príkladu zaregistrovali len nasledujúce prípady tohto typu: *Ako potom dať priestor tým, ktorí by mali tvoriť a tvoriť aj v rámci tradičnej ľudovej kultúry, keď však načo. Každých päť rokov im dajme súťaž nech sa porovnávajú. Potom sa bude tvoriť figa borová.; ... odhlučnenie, ktoré bude stáť kopu peňazí a odhluční sa figa borová.*

²⁶ Z ďalších príkladov napr.:

- *Čo by sme dali za to, že sa ráno zobudíme a sviatí slnko. Figa borová – prší, alebo sneží...; Figa borová drevená, milá Slovač moja, riadne s Vami tí červení vybábrávajú, to už nepoužívate ani vlastný rozum?*
- *Figu borovú, komerčné televízie sú asi presvedčené, že ak niečo stojí za videnie, oni to na svojich obrazovkách odprezentujú dostatočne zaujímavo, kam by ste sa trepali.; Nieкто tu napísal že táto vláda je odborná no tak veľkú figu borovú.*

Zaznamenané prípady reprezentujú aj kontextovú spájatelnosť so slovesami, pri ktorých väzobné doplnenie s akuzatívom nie je súčasťou ich valenčnej štruktúry, a tak uplatnenie akuzatívnej podoby frazémy nie je realizovateľné. Komunikanti preto v takýchto prípadoch siahajú po nominatívnej podobe, porov. ... *a peniaze VUC-ky sa využívali inde napr. na Led. Rovniach sa kúpil kruháč a Púchovu sa ušla figa drevenná.;* *Nám ostatným zostala figa borová.;* *Výlovila som si spomedzi množstva škatuliek vždy akurát takú, v ktorej bola figa borová.;* *Kresťan, ktorý neverí vo vzkriesenie (...), je ako pásavka zemiaková požírajúca zemiakovú vnať, mysliac si, že plod – zemiak, tam pod zemou je figa borová.;* *Samozrejme, stala sa figa borová.* Nominatívna podoba s vetnočlenskou platnosťou subjektu umožňuje jej uplatnenie nielen v prípade autosémantických, ale aj synsémantických sloviac: *Len sporte sporte a my majitelia na vás nezabudneme odmenou pre vašich dedičov bude figa aj keď iba borová peniaze im netreba oni predsa nemiňajú tol'ko ako my majitelia!!!*

Napokon spomeňme ešte jeden v materiáli zaregistrovaný prípad. Tu sa dostávame už k frazéme s významom „niekoho (mňa, teba..., nikoho iného...) sa to netýka“, ktorej komponentovou súčasťou je aj nami sledovaná *figa borová* v jej sémantickom rozmere *nič* (porov. *i mňa, teba, jeho..., nikoho do toho nič; resp. mňa, teba, jeho... nikoho do toho nič nie je*). Ako príklady dokumentujú, *figu borovú* i *figa borová* vystupujú ako uzuálne ustálená súčasť zloženia frazémy *mňa, teba... (niekoho) je do toho figu borovú/figa borová*:

- *Či ja si ten tovar kúpim v Bardejove, alebo si ho dám dokonca poslať z Čiech, prípadne zo Šamorína, tak Vás do toho (pardón za výraz), figu borovú.; ... na čo má, prirodzene právo, je to ich súkromná vec a nás, teda zvyšok Slovenska, je do toho figu borovú.*
- *... dala som mu jednoduché otázky na ktoré ma miesto odpovedí zasypal urážkami, a že do môjho mena je ho figa borová.; Teba je figa borová do toho, ako teta volila a že je z Jahnátka nadšená.; Ak sú to prachy bude vymenená za inú zlatokopku a ak je to láska tak je každého figa borová do toho aký je vekový rozdiel medzi nimi.*

5. ZÁVEREČNÝ PREHĽAD

Pohľad vytváraný na korpusovom materiáli (web-4.0) možno uzavrieť konštatovaním, že v emocionálnejšie ladených textoch svoje uplatnenie nachádza nielen výraz *figu borovú*, ale aj *figa borová*. Realizačné príklady ukazujú, že prípady *figa borová* treba posudzovať v istej funkčno-sémantickej a morfosyntaktickej diferencovanosti.

- 1) V prípade paralelných výskytov typu *Figa borová – také ľahké to nie je // Figu borovú, to sa tiež neráta* sa ako relevantný javí časticový slovnodruhový charakter a časticové správanie tohto frazeologického výraziva, ktoré sa z funkč-

ného hľadiska zaraďuje medzi expresívno-hodnotiace prostriedky, „pomocou ktorých podávateľ aktualizuje, subjektívne odtieňuje svoj vzťah k obsahu výpovede alebo jej časti“ (Findra, 2014, s. 117).

- 2) V ďalšej skupine prípadov sa z morfosyntaktického hľadiska ako relevantná ukazuje vetnočlenská platnosť frazeologického výrazu a z funkčno-sémantického hľadiska sémantický rozmer *vôbec nič*. Touto sémantikou frazéma vstupuje do synonymického vzťahu s vymedzovacím popieracím zámenom *nič*, ktoré „negatívne vymedzuje kvantitu, popiera jestvovanie vecí al. javov v akomkoľvek množstve“ (SSSJ, 2006, heslo *nič*) a ktoré sa vyskytuje v záporných vetách (*nič nedosiahli, nič nevyriešila, nič nenašiel...*). Na rozdiel od týchto prípadov frazeologický výraz umožňuje vyjadriť negáciu kladnou formou (*dosiahnuť, vyriešiť, nájsť figu borovú = nič nedosiahnuť, nevyriešiť, nenájsť*) a do prejavov vnáša obraznosť spojenú s istým stupňom expresívnosti. V sledovanej línii možno rozlíšiť dva prípady:
 - a) Prípady typu *Figa borová by sa vyriešila* súvisia s morfosyntaktickou kategóriou genus verbi – nominatívna *figa borová* v subjektivej pozícii je výsledkom gramatickej transformácie východiskovej konštrukcie [*Figu borovú by (sme) vyriešili.*] prostredníctvom gramatickej reflexivizácie. Frazéma *figu borovú* vystupujúca v intencnej a valenčnej štruktúre východiskovej konštrukcie ako paciens v objektivej vetnočlenskej pozícii deagentizáciou, depacientizáciou a pasivizáciou zaujíma vetnočlenskú pozíciu subjektu vo svojej realizačnej podobe *figa borová* (uplatnenie paradigmatickej formy frazémy).
 - b) V prípadoch typu *Púchovu sa ušla figa drevená* v subjektivej pozícii sa vyskytujúca *figa borová/drevená* nie je výsledkom morfosyntaktickej transformácie štruktúry vety. Príklady tohto typu dosvedčujú dispozičnosť a uzuálnu ustálenosť nielen akuzatívnej formy *figu borovú/drevenú*, ale aj nominatívnej formy *figa borová/drevená*, a to v reláciách ich diferencovanej vetnočlenskej platnosti v rámci vetného zapojenia: objekt vs. subjekt. Keďže nominatívna forma disponuje subjektovou vetnočlenskou predispozíciou, uplatnenie nachádza v okruhu sloviac, pri ktorých vetnočlensky objektová akuzatívna forma nie je realizovateľná, porov. napr. *Podotkol, že ako predseda vlády nadobudol „figu borovú“.* // *Púchovu sa ušla figa drevená.*
- 3) V poslednom okruhu prípadov vystupuje *figu borovú/figa borová* ako súčasť intrafrazematickej stavby frazémy *mňa, teba... (niekoho) je do toho figu borovú/figa borová* s významom „niekoho (mňa, teba..., nikoho iného) sa to netýka“. V tomto prípade nejde o morfosyntaktickú a funkčno-sémantickú podmienenosť, lež o morfológickú variantnosť: môžeme hovoriť o dvoch podobách

tejto frazémy, ktorá vo svojom komponentovom zložení reflektuje akuzatívnu i nominatívnu dispozičnú formu sledovaného výraziva – porov. *Ona vie prečo to robí, určite má na to svoje dôvody a nás je do toho akurát tak figa borová. // ... je to ich súkromná vec a nás, teda zvyšok Slovenska, je do toho figu borovú.*

Literatúra

- ARVENSISOVÁ, Marika: Neverbálne prostriedky komunikácie nepočujúcich a ich špecifiká. In: Motus in verbo, 2013, roč. 2, č. 2, s. 103 – 111. Dostupné na: <http://www.motus.umb.sk/archiv/1>.
- DOLNÍK, Juraj: Princíp iracionality vo frazéme. In: Frazeologické štúdie. V. Eds. D. Baláková – P. Ďurčo. Ružomberok: Filozofická fakulta Katolíckej univerzity 2007, s. 58 – 69.
- FINDRA, Ján: Štylistika súčasnej slovenčiny. Martin: Osveta 2013. 319 s.
- Historický slovník slovenského jazyka. A – J. [1. zv.]. Red. M. Majtán et al. Bratislava: Veda 1991. 535 s.
- Historický slovník slovenského jazyka. R – rab. Š – švrkotať. [5. zv.]. Red. M. Majtán – R. Kuchar – J. Skladaná. Bratislava: Veda 2000. 692 s.
- Historický slovník slovenského jazyka. T – V. [6. zv.] Red. M. Majtán – R. Kuchar – J. Skladaná. Bratislava: Veda 2005. 700 s.
- IVANOVÁ, Martina a kol.: Valenčný slovník slovenských slovies na korpusovom základe. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2014. 534 s.
- KARČOVÁ, Agáta: Postpozícia nerozvitého zhodného atribútu (výskum na báze Slovenského národného korpusu a českého korpusu ORWELL. In: Gramatika a korpus 2012 – Grammar and Corpora 2012. Hradec Králové: Gaudeamus, Univerzita Hradec Králové 2013, s. 1 – 13. Dostupný na: <http://www.uje.cas.cz/veda-vyzkum/vyzkum/gramatika-a-korpus/proceedings-2012/proceedings-gac-2012.html>.
- KOVAL, Vladimír Ivanovič: Slavianskaja etnofrazeologija: i etnografija, i lingvistika. In: Nationales und Internationales in der slawischen Phraseologie. Eds. H. Walter – V. M. Mokienko. Greifswald: Ernst-Moritz-Arndt-Universität 2013, s. 32 – 36.
- KRÁLIK, Lubomír: Stručný etymologický slovník slovenčiny. Bratislava: Veda 2015. 704 s.
- Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4. vyd. Bratislava: Veda 2003. 985 s. Dostupný na: https://www.juls.savba.sk/kssj_4.html.
- MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha: Československá akademie věd 1957. 628 s.
- MLACEK, Jozef: Slovo vo frazeológii. In: Mlacek, J.: Štúdie a state o frazeológii. Ružomberok – Filozofická fakulta Katolíckej univerzity 2007a, s. 73 – 97.
- MLACEK, Jozef: Tvary a tváre frazém v slovenčine. Bratislava: Stimul 2007b. 159 s.
- MLACEK, Jozef: Lexika vo frazeológii. In: Philologica. Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, 1988, roč. 37. Red. J. Dolník. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1990, s. 67 – 89.
- OLOŠTIAK, Martin – IVANOVÁ, Martina: Kapitoly z lexikológie (lexikálna syntagmatika a viac-slovné pomenovania). Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2013. 251 s.
- PAVLOVIČ, Jozef: Syntax slovenského jazyka II. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity 2012. 65 s. Dostupné na: <https://pdf.truni.sk/e-ucebnice/pavlovic/syntax-2>.
- RUŽIČKA, Jozef a kol.: Morfológia slovenského jazyka. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966. 896 s.
- SEHNAL, Roman: Talianizmy v slovenčine a vo svetových jazykoch. In: Slovenská reč, 2020, roč. 85, č. 3, s. 361 – 369.
- SINAPIUS-HORČIČKA ST., Daniel: Neo-Forum Latino-Slavonicum. Bratislava: Tatran 1988. 272 s. Dostupné na: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1106/Sinapius-Horcickast_Neo-forum-Latino-Slavonicum-Novy-trh-latinsko-slovensky.

- SKLADANÁ, Jana: Frazeologický fond slovenčiny v predpisovnom období. Bratislava: Veda 1993. 176 s.
- Slovník cudzích slov (akademický). Eds. L. Balážová – J. Bosák. 2. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá 2005. 1054 s. Dostupný na: https://www.juls.savba.sk/slovník_cudzich_slov_2005.html.
- Slovník slovenského jazyka. A – K. [1. zv.]. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1959. 815 s. Dostupný na: https://www.juls.savba.sk/ssj_peciar.html.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. [1. zv.]. Hl. red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1134 s. Dostupný na: https://www.juls.savba.sk/pub_ssj.html.
- Slovník slovenských nárečí. A – K. [1. zv.]. Hl. red. I. Ripka. Bratislava: Veda 1994. 936 s.
- SMIEŠKOVÁ, Elena: Vyjadrenie nesúhlasu, odmietania frazeologickými prostriedkami. Kultúra slova, 1976, roč. 10, č. 8, s. 260 – 263.
- SMIEŠKOVÁ, Elena: Malý frazeologický slovník. 4. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988. 272 s.
- Zákon č. 149/1995 Z. z. Národnej rady Slovenskej republiky o posunkovej reči nepočujúcich osôb (v znení č. 151/2017 Z. z.)
- ZÁTURECKÝ, Adolf Peter: Slovenské prislovia, porekadlá, úslovia a hádanky. Bratislava: Tatran 2005. 812 s. Dostupné na: <https://zlatyfond.sme.sk/autor/42/Adolf-Peter-Zaturecky>.

Internetové zdroje

- Slovenský národný korpus – web-4.0. Bratislava: Slovenský jazykovedný ústav SAV 2018. Dostupný na: <http://korpus.juls.savba.sk> [cit. 18. 1. 2021].
- JazykovaPoradna.sk. Dostupné na: <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/617/> [cit. 18. 1. 2021].
- Kultúrne rozdiely v neverbálnej komunikácii. Dostupné na: <https://www.lexika.sk/blog/kulturene-rozdiely-v-neverbalnej-komunikacii/> [cit. 18. 1. 2021].
- Tlmočí do posunkového jazyka: Sulika ukazujeme ako supermana, Ficov posunok pobavil aj mňa (video). Eva Šoltysová v rozhovore o problémoch nepočujúcich, ale aj o tlmočení politikov. Dostupné na: <https://nepocujuci.sk/sk/node/298> [cit. 18. 1. 2021].
- Tlmočníčka do posunkového jazyka: Keď ma tlačí štít, viem, že tlačovka trvá viac ako hodinu. Dostupné na <https://nepocujuci.sk/sk/node/306> [cit. 18. 1. 2021].
- Tlmočníčka posunkového jazyka Eva Šoltysová: Prečo musím nosiť v práci čierne šaty. Dostupné na <https://sarm.pluska.sk/pribehy/tlmocnicka-posunkoveho-jazyka-eva-soltysova-preco-musim-nosit-praci-cierne-saty> [cit. 18. 1. 2021].
- Vojtechovský, Roman: Mýty a fakty posunkového jazyka. Dostupné na: <https://nepocujuci.sk/sk/myty-fakty-posunkoveho-jazyka> [cit. 15. 1. 2021].
- Figa borová v podaní Igora Matoviča. Stĺpček Jakuba Fila. Dostupné na: <https://komentare.sme.sk/c/22540675/figa-borova-v-podani-igora-matovica.html> [cit. 15. 1. 2021].
- Figu borovú máme, je to cesta do pekla, kritizuje Matovič pandemický plán Sulika. Dostupné na: <https://www.webnoviny.sk/figu-borovu-mame-je-to-cesta-do-pekla-kritizuje-matovic-pandemicky-plan-sulika/> [cit. 15. 1. 2021].
- Matovič nazval Sulika malým deckom: Máme FIGU borovú! Jeho plán je cestou do pekla. Dostupné na: <https://www.dnes24.sk/matovic-nazval-sulika-malym-deckom-mame-figu-borovu-jeho-plan-je-cestou-do-pekla-376188> [cit. 15. 1. 2021].
- Matovičov plán pre školy. Pre neprajníkov figa borová. Dostupné na: <https://tv.pravda.sk/relacie/spravodajstvo/epizoda/5488-matovicov-plan-pre-skoly-pre-neprajnikov-figa-borova> [cit. 15. 1. 2021].
- Premiér Matovič ukázal figu borovú svojim kritikom, ktorým sa nepáči prednostné otváranie školy jeho dcér. Dostupné na: <http://www.netky.sk/clanok/premier-matovic-ukazal-figu-borovu-svojim-kritikom-ktorym-sa-nepaci-prednostne-otvaranie-skoly-jeho-dcer> [cit. 15. 1. 2021].

NÁVRH NA VEDECKÝ SYSTÉM PREPISU Z ARABČINY PODĽA SPISOVNEJ NORMY A ČIASTOČNÚ VOKALIZÁCIU¹

1. DIEL ARABSKÝ TEXT BEZ OHEADU NA SLOVENSKÉ SYNTAKTICKÉ OKOLIE

Mária Lacináková

*Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Bratislava*

LACINÁKOVÁ, Mária: Proposal for Scientific System of Transcription of Arabic into Slovak According to the Standard Norm and for Partial Vocalisation. Part 1: Arabic Text Regardless of its Slovak Syntactic Surroundings. *Slovak Language*, 2021, Vol. 86, pp. 36 – 54.

Abstract: This study presents the author's recommendations for the transcription of Arabic texts into Slovak in scientific – mainly linguistic works, based on her own experience. There already exist a few works devoted to the so-called popular transcription, however, there are still some controversial points, as well as a whole range of dilemmas that yet have to be solved – mainly for the purposes of books specialized in Arabic linguistics and palaeography. The present part focuses on the transcription of Arabic texts not influenced by their Slovak syntactic surroundings. It also recommends a table of signs and typographical formatting to facilitate the transcription of hardly legible texts.

Key words: transcription, Arabic language and script, pronunciation, vowels and consonants

ÚVOD

Pre vedecký prepis (transkripciu) z arabčiny do latinky nejestvuje záväzná norma, požiadavky redakcií a editorov sa rôznia, preto treba v úvode každej práce s výskytom prepisovaných slov autormi zvolený systém opísať. Akýkoľvek systém sa však ťažko dôsledne dodržiava, ak má text zároveň znieť prirodzene, lebo skutočná výslovnosť (i v modernej spisovnej arabčine) podlieha zjednodušovaniu a následnej rozkolísanosti v hláskových zmenách, napr. pádové samohlásky sa vyslovujú pri viazaní do slovných spojení, ale nie vždy, pokiaľ je i bez nich výslovnosť ľahká. V záujme systematizácie a zjednocovania prepisu sa i vo vedeckých kruhoch niekedy volí cesta zanedbávania spisovných hláskových zmien – aj v prípade, že práve

¹ Príspevok vznikol v rámci projektu VEGA 1/0611/20 *Arabský jazykovedný systém, odchýlky od spisovnej normy a tematické špecifiká vo vybraných rukopisných textoch*. Srdečne ďakujem PhDr. Sibyle Mislovičovej, vedeckej tajomníčke Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied, za odborné rady v otázkach slovenskej jazykovedy.

bez nich znie prejav umelo.² Zjednodušovaním prepisových zvyklostí dochádza k vytrácaniu spisovných (aj prirodzene dodržiavaných) výslovnostných zákonitostí z povedomia čitateľov a následnému dojmu, že práve bez nich je text „správny“. Výsledkom je, že nech sa zvolí akýkoľvek systém, jeho dodržiavaním vzniknú aj tvary, s ktorými sa „citlivé ucho“ sotva zmierni, čo vedie k individualizácii riešenia prepisovej otázky. V jazykovedne zameraných prácach je navyše potrebné, aby zobrazoval všetko, na čo v nich treba poukázať.

Táto štúdia je výsledkom snahy zosúladiť často protichodné požiadavky systematizácie prepisu podľa gramatických pravidiel na jednej strane a predostierania toho, čo „najlepšie znie“ na strane druhej. Nevenuje sa zjednodušenému popularizačnému prepisu, na ktorý už vznikli isté návrhy a vyjadrenia (Drozdík – Beška, 2018; Khidayer – Jarúnek, 2005),³ ani transliterácii, t. j. „prepísmenkovaniu“ bez ohľadu na výslovnosť. Predstavuje návrh systému, ktorý sa riadi spisovnosťou a je preň smerodajná jednoznačnosť významu. Zohľadňujú sa v ňom hláskové zmeny pri viazaní slov do slovných spojení bez ohľadu na zápis, v istých prípadoch sa prihliada i na prepisové zvyklosti. Pozornosti neunikajú ani prozodické zákonitosti slabičného usporadúvania v spisovnej arabčine. Popri uprednostňovaných riešeniach sa ponúkajú aj „iné možnosti“ (týmito slovami sú i označené), čím sa ponecháva sloboda prepisovateľom, aby sami zvážili, čo je pre ich práce najvhodnejšie. K menšiemu počtu otázok sa i v rámci uprednostňovaných riešení ponúka možnosť výberu podľa tam opísaných kritérií. Nie všetky práce si totiž vyžadujú rovnaký prístup ani nemajú rovnaký cieľ. Niektorí arabisti radia prísne oddeľovať kontexty (jazykoveda, iné...), pri čom však môžeme „naraziť“ na problém nejednotnosti v prípade, že jedna vedecká práca neobsahuje výlučne state jedného odboru a žánru (ale napr. teoretické o arabských rukopisných literárnych dielach spolu s ich jazykovými rozbormi i prekladmi).⁴ Viacerí už majú vlastný zaužívaný systém, ktorý im vyhovuje, pričom niekedy ho časom pod vplyvom rôznych okolností či skúseností aj menia. Návrh sa venuje častým i menej častým prepisovým problémom, riešenia sú znázornené príkladmi.⁵ V záujme istého „odstupňovania“ dôležitosti prepisu istých hlások v istých okoliach/z istých dôvodov navrhuje využívať horný index; aby sa zobrazilo, čo je z hľadiska systému/gramatiky/významu potrebné, a zároveň zachovalo odlišenie od zvyčajných podôb prepisu či výslovnosti. Nastoľuje aj isté otázky, ktoré sa často neriešia – či už pre nepotrebnosť vzhľadom na obsah či zameranie práce, alebo pre

² Napr. za ponechávania pomocnej samohlásky na začiatku slova po samohláske na konci predošlého.

³ K niektorým otázkam jestvujú medzi arabistami v dlhodobom meradle rôzne postoje.

⁴ V takomto prípade by autorka volila buď jednotnosť, alebo riešenie vymedzením statí s odlišnými systémami v úvode práce, v poznámke k prepisu al. pod.

⁵ „Iné možnosti“ sa v príkladoch ďalších súvisiacich položiek nezohľadňujú, z kontextu by však mali jasne vyplývať aj znenia daných príkladov v prípade využitia tých.

zachovanie čo najväčšej jednoduchosti – a tým aj čítavosti. Má slúžiť ako pomôcka, podľa ktorej by prepisovatelia podľa uváženia mohli postupovať. Ak aj neprijmú uprednostňované riešenia, môžu sa s jeho pomocou aspoň ľahšie rozhodnúť v sporných bodoch či zvoliť si vlastný systém – a v úvode práce ho opísať, čo odporúčame aj v prípade využitia tu ponúkaných „iných možností“ a (v malom počte prípadov) voľby niektorej z tých „hlavných“.

Arabské slová/slovné spojenia sa prepisujú buď v syntaktickom okolí ostatného arabského textu (príp. samostatne⁶), a tak podliehajú arabskému skloňovaniu, alebo sú syntakticky začlenené do slovenskej vety – ide hlavne o osobné mená a slová, ktoré už je potrebné ohýbať v slovenských vetách,⁷ a tak sa s nimi narába ako s (potenciálne) prevzatými – v tom prípade treba riešiť otázku ich (ne)zdomácnovania, (ne)skloňovania a výslovnostného (ne)viazania na rozhraniach jeho arabských zložiek – navzájom i s okolitými slovenskými slovami.

Následne treba rozlišovať, či ide o prepis pôvodného arabského znenia (prípadne či je takýto prepis žiaduci) na jednej strane, alebo prepis (potenciálne) prevzatého arabského slova so skloňovaním prispôbeným slovenskému gramatickému systému⁸ a preklad do slovenčiny (o ktorom však nemožno hovoriť v prípade osobných mien) na strane druhej. Je zjavné, že v niektorých veciach sa toto rozlišovanie prelína s vyššie uvedeným. Veríme, že konkrétnosti z textu štúdie jasne vyplynú.

Predložený prvý diel sa zameriava na prepis arabského textu bez ohľadu na slovenské syntaktické okolie (t. j. nepodliehajúceho slovenskému ohýbaniu a spravidla nezačleneného do základnej syntaktickej štruktúry slovenskej vety).⁹

Venuje sa jednak (väčšinovému) prípadu, že prepisovateľ pozná znenie a význam prepisovaného textu a nevyznačuje prípadné pisárske/editorské chyby predlohy (či už reprodukuje čitateľný a jednoznačný text pri metatextovom rozbere, alebo hovorí o jemu známych pojmoch v jeho vlastnom, autorskom texte), jednak prípadu, že prepisovateľ sa pokúša zrekonštruovať slabo čitateľný/nejednoznačný/nejasný/chybný/poškodený text a pod. (ide hlavne o taký, ktorý sa zachoval len v rukopisnej podobe). Z hľadiska členenia textu vzhľadom na rámec využitia navrhovaných riešení nemožno tieto dve kategórie celkom oddeľovať, lebo i v nezreteľných zápisoch a pod. často možno rozoznať slová alebo morfémy, ktorých zamýšľaným/správnym

⁶ Napr. ako heslá v slovníkoch/registroch, vymenúvané príklady či vsuvky nezačlenené do základnej syntaktickej štruktúry slovenskej vety.

⁷ Napr. „s *tá' marbūtou*“; ↓2. diel: 4.

⁸ Arabské termíny – či už prispôbené, alebo nie –, ktoré nie sú prítomné v slovenských príručkách a slovníkoch, sa v slovenských textoch patrične zvyknú odlišovať kurzívou; ↓2. diel: 1.

⁹ Do tejto kategórie patria aj arabské výrazy vsunuté do slovenskej vety bez zmeny svojho znenia a jej významu, napr. termíny uvádzané popri svojich slovenských prekladoch/vysvetleniach/náprotivkoch, pôvodné znenia mien uvádzané popri ich zdomácnených podobách a pod.

znením si je prepisovateľ istý; na tie môže využiť i systém navrhovaný na prepis jasného textu bez zaznačovania opráv (prinajmenšom prepisové znaky arabských spoluhlások¹⁰ bude potrebovať určite). Preto je stať venovaná špecifikám prepisu nezreteľného textu a pod. číslovaná na rovnakej úrovni ako ostatné, hoci sa s nimi v istých veciach prelína.

Druhý diel tejto štúdie bude uverejnený v nasledujúcom čísle tohto ročníka časopisu *Slovenská reč* (Lacináková, 2021a) a bude pokračovať riešením problematiky prepisu arabského textu vo vzťahu k slovenskému syntaktickému okoliu (t. j. začleneného do základnej syntaktickej štruktúry slovenskej vety a podliehajúceho tak slovenskému skloňovaniu. Tretí diel bude uverejnený v jeho treťom čísle (Lacináková, 2021b) a bude sa venovať téme čiastočnej vokalizácie arabského textu.¹¹

V záujme úspornosti čítania považujeme za užitočné (dôsledne/aspoň niekde) skracať isté (všeobecne známe či často sa opakujúce) výrazy a jazykovedné termíny, a to takto:

A	akuzatív (<i>našb</i>)
a i.	a iné
a pod.	a podobne
al. (pod.)	alebo (podobne)
ar.	arabský
f.	fólium (list rukopisu)
G	genitív (<i>džarr</i>)
G spoj.	genitívne spojenie (<i>idáfa</i>)
hl.	hlavne
gram.	gramaticky/-ý
j. č.	jednotné číslo (<i>mufrad</i>)
K ^{1/2/3/4}	koreňová spoluhláska (<i>harf^{fn} ašlí</i>) s poradovým číslom
muž. (r.)	mužský (rod; <i>muđakkar</i>)
mn. č.	množné číslo (<i>džam^c</i>)
N	nominatív (<i>raf^c</i>)
napr.	napríklad
nasl.	nasledujúci
neurč.	neurčený (gram.) (<i>nakira</i>)
obr.	obrázok
os.	osoba (gram.)
pod. (m.)	podstatné (meno; <i>mawšúf</i>) (gram.)
porov.	porovnaj si s

¹⁰ ↓1.1.

¹¹ Tam navrhovaným systémom sa zároveň riadi vokalizácia arabských znení tunajších príkladov.

pozn.	poznámka pod čiarou
prip. zám.	pripojené/pripájacie zámeno (<i>damír^{am} muttaşil</i>)
príd. (m.)	prídavné (meno; <i>şifa muşabbaha</i>)
príp.	prípadne/-ý
sa.	samohláska/-ový (<i>ḥaraka</i>)
slov.	slovenský
sp.	spoluhláska/-ový (<i>harf</i>)
synt.	syntakticky/-ý
t. j.	to jest
tzv.	takzvaný
urč.	určitý/určený (<i>maʿrifā</i>) (gram.)
žen. (r.)	ženský (rod; <i>muʿannaṭ</i>)
↑/↓	pozri... (menovanú (pod)kapitolu vyššie/nížšie)
>	vývoj hláskovej zmeny
*	teoretická výslovnosť (pred morfonologickými zmenami)

1. Prepisové znaky

1.1. Arabské spoluhlásky

ء	ʾ	ض	d/D
ب	b/B	ط	t/T
ت	t/T	ظ	z/Z
ث	ṭ/Ṭ	ع	ʿ
ج	dž/Dž	غ	ğ/Ğ
ح	h/H	ف	f/F
خ	ch/Ch	ق	q/Q
د	d/D	ك	k/K
ذ	ḍ/Ḍ	ل	l/L
ر	r/R	م	m/M
ز	z/Z	ن	n/N
س	s/S	ه	h/H
ش	š/Š	و	w/W
ي	ş/Ş	ي	j/J.

● Iné možnosti:

a) ج: ğ/Ĝ, ح: h/H, ق: k/K – neodporúčame vzhľadom na jestvovanie písmen pre rovnaké hlásky v slov. abecede,

b) ث: th/Th, ذ: dh/Dh, غ: gh/Gh – neodporúčame vzhľadom na možné skreslenie výsledného zvuku na dvojspoluhláskové t-h, d-h, g-h.¹²

1.2. Arabské samohlásky

1.2. A) Krátke: a, i, u.

1.2. B) Dlhé: á, í, ú.

● Iná možnosť: ā, ī, ū.

1.3. Perzské písmená nezhodné s arabskými

پ	p
چ	č
ژ	ž
گ	g.

2. Hamza¹³

Spisovná arabčina rozlišuje dva druhy *hamzy*: rozdeľujúcu (*hamzatu l-qaṭʿ*) a spojnú (*hamzatu l-waṣl*).

Rozdeľujúca sa vždy vyslovuje (ako „pravá“ sp.); buď je súčasťou koreňa slova, alebo gramatickou/odvodzovacou morférou.

Spojná je pomocná; spolu so „svojou“ (t. j. bezprostredne nasledujúcou) sa zabraňuje nutnosti vysloviť zhuk sp. na začiatku slova za sp. predošlého alebo na začiatku výpovede, ale v polohe po sa. sa vypúšťa (Coetzee, 2007, s. 230; Ničma, [bez dátumu]a, s. 114 – 115; Ničma, [bez dátumu]b, s. 74 – 75; al-Labadí, 1985, s. 241 – 242). Píše sa na *alife* zvanom analogicky „spojný“ (*alifu l-waṣl*) na začiatku niektorých slov/morfém a ak sa vypustí, tento *alif* sa pri dôslednej vokalizácii označí znamienkom *waṣla* v tvare „tela“ *šádu* bez „chvosta“ (*danab*), ktoré je skratkou slova *šila* „prepojenie“ (Gacek, 2008, s. 83): ¹.

2.1. Rozdeľujúca

Na začiatku slova ju odporúčame neprepisovať (ani po určitom člene), ak neoddeľuje dve sa. V strede a na konci slova prepisovať.

¹² Ako ani Khidayer a Jarúnek (2005, s. 39).

¹³ Vyslovuje sa ako ráz; hlasivková explozívna: prudké prerušenie prúdu reči uzavretím hlasiviek.

● Príklady: *i'aráb* (إعراب), *al-i'aráb* (الإعراب), ale *wa 'ikrám* (وإكرام), *má'ida* (مائدة), *šaj'* (شيء).

● Iná možnosť: prepisovať ju i na začiatku slova (aj po určitom člene): *i'aráb* (إعراب), *al-i'aráb* (الإعراب).

2.2. Spojná

Odporúčame neprepisovať ju, ako ani rozdeľujúcu,¹⁴ ak nezabraňuje vzniku nepauzálnnej dlhej uzavretej slabiky/zhluku troch sp. po sebe pri metajazykovom opise znení slov/morfém¹⁵ – v takom prípade pre ňu (i „jej“ sa.) možno využiť horný index.¹⁶

● Príklady: *iqtibás* (اقتباس), ale *lá 'an-náfija li l-džins* (لا النافية للجنس).

3. Pomocné samohlásky

Pomocné sa. uľahčujú výslovnosť pri strete slov za vzniku ťažšie vysloviteľných zhlukov sp.¹⁷ alebo naopak – zamedzujú nutnosť vysloviť zhluk sp. na začiatku slova, ak sa ním výpoveď začína.¹⁸ Vyskytujú sa na začiatku i konci niektorých slov/morfém; na koniec sa pridávajú vtedy, keď nasleduje slovo/morféma so spojnou *hamzou* a pomocnou sa., ktoré sa následne vypustia.

3.1. Na konci slova

Odporúčame prepisovať.

● Príklady: *'ani l-walad* (عَنِ الْوَالِدِ), *mina l-abwáb* (مِنَ الْأَبْوَابِ).

3.2. Po spojnej *hamze* na začiatku slova¹⁹

Odporúčame vypúšťať, ak slovo nasleduje po sa. (vrátane pádových a pomocných) na konci predošlého.

Ak však predošlé slovo nie je celé zapísané bezprostredne pred tým, ktoré sa ňou začína (napr. ak je nahradené skratkou²⁰), pomocnú sa. zapisovať aj napriek vypúšťaniu v reči.

● Príklady: *bábu l-bajt* (بَابُ الْبَيْتِ), *mina l-abwáb* (مِنَ الْأَبْوَابِ), ale *h. al-wašl* (ه. الْوَصْلُ) (= *hamzatu l-wašl*).

● Iná možnosť: nahrádzať vypustenú pomocnú sa. znakom ' : *bábu 'l-bajt* (بَابُ الْبَيْتِ), *mina 'l-abwáb* (مِنَ الْأَبْوَابِ).

¹⁴ ↑2.1.

¹⁵ ↓6: bod b.

¹⁶ Porov. ↓5.3. C. b.

¹⁷ Napr. **min 'al-abwáb* (مِنَ الْأَبْوَابِ) > *mina l-abwáb* (مِنَ الْأَبْوَابِ).

¹⁸ Napr. **ktub* > *uktub* (اُكْتُبْ) tvaru rozkazu slovesa s koreňom *k-t-b*, hoci ten istý gram. tvar sa po sa. na konci predošlého slova vyslovuje bez pomocnej *dammy*: *qála ktub* (قَالَ كَتَبَ).

¹⁹ ↑2.2.

²⁰ ↓14.2.

4. Spodobovanie určitého člena s tzv. „slniečnými“ spoluhláskami (*hurúf^{am} šamsija*)²¹

Odporúčame dodržiavať; u prirodzene arabsky hovoriacich sa sotva možno stretnúť s výslovnosťou bez neho.

● Príklady: *aš-šams* (الشَّمْس), ale *al-qamar* (القَمَر).

5. Krátke samohlásky na konci slov a *nunácia*

Spomedzi krátkych sa. na konci slov (t. j. po poslednej sp. vyjadriteľnej písmen-
nom; nie len ortografickým/ortoepickým znamienkom) sú niektoré ukazovateľmi
menného pádu/slovesného spôsobu (*ḥarakát^{am} i‘rábija*), iné sú pádovo/spôsobovo ne-
menné (*ḥarakát^{am} biná‘ija*) – napr. tie v zámenách, nesklonných číselných zloženinách
11 – 19, koncovkách zdravého mn. č. muž. r. *-úna/-ina*, duálu *-áni/-ajni*, tvaroch slo-
vesného perfekta 3. os. muž. rodu j. č. a i. Z morfolologickej štruktúry trojvýchodných
mien môžu vyplývať obmeny podôb pádových sa. (príp. s *nunáciou*) oproti väčšino-
vým *-u(n) – -i(n) – -a(n)* (N – G – A); niektoré odvodeniny od koreňov so slabou po-
slednou K majú zakončenia *-in/-í – -ija(n)* (N, G – A), niektoré *-an/-á* (N, G, A).

Na slová sa môžu pripájať zámenné prípony, ktoré ovplyvňujú ich zakončenia
pred sebou, niekedy pri tom menia i svoju podobu, pričom všetky tieto zmeny sa
zohľadňujú i v prepise, napr. *muhandisúna + i = muhandisija* (مُهَنْدِسِيّ), *kitábun + ka*
= kitábuka (كِتَابُكَ), *máđin + hu = máđihi* (مَاضِيهِ).

Na (ne)prepísovanie koncoviek môže mať vplyv okrem iného aj to, či chceme
zachovávať rým (príp. rytmus) citovaného textu ar. diela; rušivé prvky možno buď
neprepisovať, alebo prepisovať v súlade s nižšie uvedeným, ale v hornom indexe.

5.1. Pádovo/spôsobovo nemenné samohlásky na konci slov

Odporúčame vždy prepisovať (na odlišenie od vypustených menných pádo-
vých sa. s *nunáciou*).

● Príklady: *-hu* (هُ) (príp. zám.), *ďálíka* (ذَلِكَ), *arba‘a ‘ašrata* (أَرْبَعٌ عَشْرَةَ), *muhan-
disúna* (مُهَنْدِسُونَ), *muhandisáni* (مُهَنْدِسَانٌ), *fataħa* (فَتَحَ).

● Iné možnosti:

a) neprepisovať ich, spoliehajúc sa na čitateľovu dôkladnú znalosť daných slov/
morfém: *-h*, *ďálík*, *arba‘a ‘ašra*,²² *muhandisún*, *muhandisán*, *fataħ*,

b) vymedziť, v ktorých typoch slov/morfém sa budú prepisovať a v ktorých nie.

5.2. Koncovky mien so základným tvarom končiacim *-in*, *-an*

Odporúčame vždy prepisovať celé, aby sa predišlo zámene; ak sa v nich nepre-
píše *nunácia*, vzniknú tvary s dlhým *-i/-á* na konci, ktoré majú (hoci so *šaddou*) aj

²¹ *t* (ت), *ṭ* (ط), *d* (د), *ḍ* (ذ), *r* (ر), *z* (ز), *s* (س), *š* (ش), *ṣ* (ص), *ḍ* (ض), *t* (ط), *z* (ظ), *l* (ل), *n* (ن).

²² ↓8. C.

vzťahové príd. m.²³ v prvom prípade a nesklonné pod./príd. m. žen. rodu zakončené nekoreňovým *alifom maqšúra/mamdúda* bez *nunácie*²⁴ v druhom prípade.

● **Príklady:** N, G: *máđin* (ماضٍ)/*al-máđí* (الماضي) – A: *máđijan* (ماضيًا)/*al-máđija* (الماضي), N, G, A: *mušallan* (مُصَلِّي)/*al-mušallá* (المُصَلِّي), N, G, A: *‘ašan* (عَصَا)/*al-‘ašú* (العَصَا).

5.3. Pádové samohlásky a *nunácia* mien so základným tvarom končiacim *-u(n)*

5.3. A) S význam rozlišovacou funkciou

Prepisovať, možno v hornom indexe – podľa celkového charakteru a systému práce.²⁵

● **Príklad:** *al-án^a/al-ána* (الآن) „teraz“ na odlišenie od *al-án^a/al-ánu*²⁶ (الآن) „[ten] čas“.

5.3. B) Ako predmet výkladu/ak sú dôležité z hľadiska opisovanej gramatiky

Prepisovať, možno v hornom indexe – podľa celkového charakteru a systému práce.²⁷

● **Príklad:** N: *al-bajt^a/al-bajtu* (الْبَيْتُ) – G: *fi l-bajtⁱ/fi l-bajti* (فِي الْبَيْتِ) – A: *dachaltu l-bajt^a/dachaltu l-bajta* (دَخَلْتُ الْبَيْتَ) v kontexte skloňovania trojvýchodných mien.

5.3. C) Pri výslovnostnom viazaní slov do slovných spojení

Rozlišovať, či koncovky na ich pomedzí vplývajú na (ne)prítomnosť okolitých hlások, alebo nie.

5.3. C. a) Vplývajúce

5.3. C. a. i) Vyvolávajúce vypustenie spojnej *hamzy* s pomocnou sa.²⁸ na začiatku nasl. slova odporúčame prepisovať bez zmeny formátu vzhľadom na nutnosť koncoviek pre plynulú výslovnosť.

²³ Napr. *mazdží* (مَزْجِي).

²⁴ Napr. *đikrá* (ذَكَرَى), *kubrú* (كُنْبُرَى), *dunjá* (دُنْيَا).

²⁵ Pokiaľ by napr. horný index výrazne narušal ostatnú formálnu úpravu alebo ak sa v celej práci kladie dôraz na výklad dištingtívnych príznakov významových odtienkov, tak formát nezmeníme, naproti tomu ak si práca „zakladá“ na jednotnosti systému prepisu vo vzťahu k morféмам rovnakého typu/funkcie, tak môže byť horný index vhodnou voľbou na náznak osobitosti týchto prípadov.

²⁶ Možno vznikne námietka, že v prípade N nám nemusí prísť na um jestvovanie daného slova s inou pádovou sa. v špecifickom význame (tu *fathou*), a tak ani nutnosť prepisovania pádovej *dammy*. Dodáme preto, že dbať na toto hľadisko treba najmä v kontextoch, kde zámena významu skutočne hrozí. N ako pád základného tvaru slova zároveň možno považovať za neutrálny, preto pokiaľ zo syntaxe nevyplýva možnosť zámény s iným (a neplatia iné tu uvedené vplyvné skutočnosti), tak by sme prepis *dammy* nepovažovali za nutný, zatiaľ čo akuzatívnu *fathu* a genitívnu *kasru* by sme volili prepísať. V hore uvedenom kontexte je *damma* prepísaná v súlade s §5.3. B.

²⁷ ↑Pozn. 25.

²⁸ ↑3.2.

● Príklady: *bábu l-bajt* (بَابُ الْبَيْتِ), *džamálu smiki* (جَمَالُ سَمِكِي).

● Iná možnosť: neprepisovať ich a pomocnú sa. zapisovať podľa slovníkového tvaru slova: *báb al-bajt*, *džamál ismiki* – neodporúčame, lebo to nie je v súlade so spisovnou (aj prirodzene dodržiavanou) výslovnosťou a „zahmlievajú“ sa tak syntaktické vzťahy medzi slovami.

5.3. C. a. ii) Nasledujúce po *tá' marbúte* neurč. mena a zároveň nasledované slovom začínajúcim spojnou *hamzou* s pomocnou sa.²⁹ by sme volili prepisovať v hornom indexe (spolu s *tá' marbútu*), ako aj danú pomocnú sa., ktorá sa tak dostáva do polohy tesne za *nunáciou*.

● Príklad: *džumla^{'''} ismíja* (جُمْلَةٌ اِسْمِيَّةٌ).

● Iná možnosť: neprepisovať ich – a v súlade s výsledným hláskovým okolím ani danú pomocnú sa.: *džumla smíja*. Ak by sme však zvolili prepis *džumla 'ismíja*,³⁰ buď by sa spojná *hamza* v slove *'ismíja* považovala za rozdeľujúcu, alebo by nebolo jasné, prečo sa spolu s pomocnou sa. prepisuje, keď po sa. (tu *a*) by mali obe odpadnúť.

5.3. C. b) Nevplývajúce

Ak berieme do úvahy zákonitosti slabičného usporadúvania v spisovnej arabčine³¹ (hl. ak sa v práci venujeme podrobnostiam ar. jazykovedy), tak ich prepisujeme, a to v hornom indexe, ak oddeľujú:

A) dlhú uzavretú slabiku od nasledujúcej sp. vrátane rozdeľujúcej *hamzy*³² – ak sa tak *hamza* dostane za sa., taktiež sa prepíše v hornom indexe, pokiaľ z typografických príčin nebude lepšie ponechať ju bez zmeny formátu,

● Príklady: *Kitáb^{'''} 'adžá'ibi l-malakút* (كِتَابُ عَجَائِبِ الْمَلَكُوتِ), *mansúb^{'''} ilajhi* (الْمَنْسُوبُ إِلَيْهِ), *al-mansúb^{'''} 'ilajhi* (الْمَنْسُوبُ إِلَيْهِ).

B) dve sp. od tretej vrátane rozdeľujúcej *hamzy*³³ – ak sa tak *hamza* dostane za sa., taktiež sa prepíše v hornom indexe, pokiaľ z typografických príčin nebude lepšie ponechať ju bez zmeny formátu.

● Príklady: *džárr^{'''} wa madžrúr* (جَارٌّ وَمَجْرُورٌ), *muđtarr^{'''} ilajhi* (مُضْطَّرٌّ إِلَيْهِ), *ism^{'''} 'inna* (اِسْمٌ اِنَّ).

V opačnom prípade ich prepisovať nebudeme – a v súlade s výsledným hláskovým okolím ani prípadnú rozdeľujúcu *hamzu* na začiatku nasl. slova: *Kitáb^{'''} 'adžá'ibi l-malakút*, *(al-)mansúb^{'''} ilajhi*, *džárr wa madžrúr*, *muđtarr ilajhi*, *ism inna*.

²⁹ ↑3.2.

³⁰ S prepísanou spojnou *hamzou* kvôli oddeľovaniu dvoch sa., čo zvyčajne „robí“ len rozdeľujúca (okrem prípadov metajazykového opisu znení slov/morfém; ↑2.2).

³¹ Pozri prácu Oliveria a Ondráša (2007, s. 16).

³² ↑2.1.

³³ ↑2.1.

V tejto kategórii treba opäť upozorniť na zámenné prípony, lebo taktiež vstupujú do výslovnostného viazania so slovom, na ktoré sa pripájajú, tvoriac s ním G spoj.; pádové sa. pred nimi (okrem tých pred *-i*) sa prepisujú bez zmeny formátu, lebo sú odsunuté z konca slova (ako sledu písmen bez medzery), a tak sa zákonite zachovávajú i vo výslovnosti.

● Príklad: *kitábun* + *ka* = *kitábuka* (كِتَابُكَ), ale *kitábun* + *i* = *kitábí* (كِتَابِي).

6. Dlhé samohlásky na konci mien a častíc³⁴

Pri viazaní s ďalším slovom za uzavretia dlhej slabiky (t. j. ak sa za dlhú sa. dostane zhuk dvoch sp.) sa krátia.³⁵

● Príklad: *fi l-bajt* (فِي الْبَيْتِ).

Vzhľadom na význam sa to však nemôže týkať:

A) koncoviek zdravého mn. č. muž. rodu a duálu pozbavených koncového *núnu* s *fathou/kasrou* v prvej = riadiacej časti G spoj. (*mudáf*) (na odlišenie od j. č.),

● Príklady: *hádímú 'al-mudun* (هَادِمُو الْمُدُنِ) „ničitelia miest“ (nie *hádímú l-mudun* هَادِمُ الْمُدُنِ „ničiteľ miest“), *malaká 'al-qabr* (مَلَكَا الْقَبْرِ) „dvaja anjeli hrobu“³⁶ (nie *mala-ka l-qabr* مَلَكَ الْقَبْرِ „anjela hrobu“; A).

B) metajazykových opisov znení slov/morfém.

● Príklad: *lá 'n-náfija li l-džins* (لَا النَّافِيَةَ لِلْجِنْسِ) „záporka *lá* absolútneho záporu“ (nie *la n-náfija*...).

V súlade s výsledným hláskovým okolím tu následne prepisujeme spojnú *ham-zu* s pomocnou sa.³⁷ v hornom indexe.³⁸

7. Predponové častice

7.1. Predložky a spojky

Odporúčame oddeľovať od nasl. slova medzerou, rovnako ako tieto slovné druhy v slovenčine.

³⁴ Výraz „častice“ (ako aj „mená“ a „slovesá“) sa tu používajú v súlade s arabským slovnodruhovým rozdelením.

³⁵ Porov. ↓9.

³⁶ Myslí sa dvojica Baššár a Mubaššir alebo Munkar a Nakír, ktorí sa podľa islamskej tradície spytujú zomrelého v hrobe otázky ohľadom jeho viery (dvojica sa „vyberá“ podľa toho, či bol poctivým moslimom, alebo nie) (Ostránský, 2009, s. 18 – 19).

³⁷ ↑2.2.

³⁸ Porov. ↑5.3. C. b.

● Príklady: *li l-walad* (لِلْوَالِدِ), *wa l-walad*³⁹ (وَالْوَالِدِ), *fa charadža* (فَخَرَجَ).

● Iné možnosti:

a) oddeľovať ich spojovníkom: *li-l-walad*, *wa-l-walad*^u, *fa-charadža*,

b) v súlade s ar. zápisom ich písať spolu s ním: *lil-walad*, *wal-walad*^u, *facha-radža*.

7.2. Gramatické morfémy a častica *la-*

Odporúčame, naopak, neoddeľovať.

Gram. morféma budúceho času *sa-* v arabčine má aj slovný – nie len predponový – náprotivok *sawfa* na vyjadrenie (takmer) rovnakého významu (ten, samozrejme, oddeľovať).

Význam zosilňujúca častica *la-* (ktorú by sme radili medzi častice aj v súlade so slov. slovnodruhovým rozdelením) plní úlohu dôrazu, ktorý je viazaný na zdôrazňované slovo, navyše jej spojením s niektorými slovami vznikajú samostatné lexikalizované jednotky.

● Príklady: *sa'aktubu* (سَأَكْتُبُ) – *sawfa 'aktubu* (سَوْفَ أَكْتُبُ), *innahu lakabir* (إِنَّهُ لَكَبِيرٌ), *la'alla* (لَعَلَّ).

● Iná možnosť: oddeľovať ich spojovníkom: *sa-'aktubu*, *innahu la-kabir*, *la-'alla*.

8. Tá' marbúta

Prepisuje sa (ako *t*) len:

A) v prvej časti G spoj.,

● Príklad: *šawkat abí* (شَوْكَةُ أَبِي).

B) v trpných príchastiach žen. r. rozšírených kmeňov sloviess s K³ w/j a iných odvodeninách od slabých koreňov s K³ w/j zakončených *tá' marbútu* po *alife* (na ich odlíšenie od nesklonných pod./príd. mien žen. r. zakončených nekoreňovým *alifom maqsúra/mamdúda* bez *nunácie*⁴⁰),

● Príklady: *muchfát* (مُخْفَاةٌ), *mir'át* (مِرْأَةٌ).

C) v nesklonných číselných zloženinách 11 – 19 (spolu s pádovo nemennými koncovkami *fathami*⁴¹),

● Príklady: *arba'ata 'ašara* (أَرْبَعَةَ عَشَرَ), *arba'a 'ašrata* (أَرْبَعُ عَشْرَةَ).

D) v prípade ↑5.3. C. a. ii.

³⁹ S prepísanou *dammu* v súlade s ↑5.3. A; na odlíšenie od prísahy *wa l-walad*ⁱ (وَالْوَالِدِ) (al-Labadí, 1985, s. 187).

⁴⁰ Napr. *dikrá* (ذِكْرَى), *kubrá* (كُبْرَى), *dunjá* (دُنْيَا).

⁴¹ ↑5.1.

9. Já' so šaddou (já^{ʔm} mušaddada) po kasre

Na konci slova sa prepisuje ako *-í*, v prípade pripájania/vyslovovania ďalšej odvodzovacej/gramatickej morfémy⁴² *-íj-*. Nikdy sa neskracuje.⁴³

● **Príklady:** *rubá'í bi z-zijáda* (رُبَاعِيٌّ بِالزِّيَادَةِ), ale *rubá'íju l-ašl* (رُبَاعِيٌّ الْأَصْلُ), *al-Kisá'íju l-muhtaram* (الْكِسَائِيُّ الْمُحْتَرَمُ), *qađíja* (قَضِيَّة).

10. Slovesné koncovky

Odporúčame nevypúšťať, či už sú ukazovateľmi spôsobu (*ḥarakát^{ʔm} i'rábija*), alebo sú spôsobovo nemenné (*ḥarakát^{ʔm} biná'íja*).⁴⁴ Ak narušajú rým (príp. rytmus) citovaného textu ar. diela, ktorý chceme zachovať, tak ich možno zapisovať v hornom indexe.

● **Príklad:** *Kitáb^u 'adžá'ibi l-malakútⁱ wa šan'ati l-Ḥajji l-Lađi lá jamút^u* (كِتَابُ عَجَائِبِ الْمَلَكُوتِ وَصُنْعَةِ الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوت).

11. (Ne)určenosť znení slov

Znenia slov treba zachovať bez zmeny, preto bez ohľadu na syntaktickú/významovú (ne)určenosť nikdy nepriberajú urč. člen.

● **Príklady:** *chabar kána* (خَبْرُ كَانٍ) „[nejaká/konkrétna] plnovýznamová časť zloženého prísudku s pomocným slovesom *kána'*“, *lá náfija li l-džins* (لَا نَافِيَةٌ لِلْجِنْسِ) „[nejaká] zápornka *lá* absolútneho záporu“ – *lá 'n-náfija li l-džins* (لَا النَّافِيَةُ لِلْجِنْسِ) „[konkrétna]...“.⁴⁵

12. Slovo *ibn* „syn“ v prímene podľa predka (*nasab*)⁴⁶

12.1. Ako prvá uvedená zložka mena

Píše sa s veľkým začiatočným písmenom (*I* al. *B* podľa väzby⁴⁷).

● **Príklady:** *Ibn^u Chaldún* (ابْنُ خَلْدُونَ), *Maktabatu Bnⁱ Ḥamúda* (مَكْتَبَةُ ابْنِ حَمُودَةَ) „Knižnica Ibn Ḥamúdu“.

12.2. Po inej zložke mena v genealogickom reťazci

Píše sa s malým začiatočným písmenom.

● **Príklad:** *Muḥammadu bn^u 'Abdi l-Láhi l-Kisá'í* (مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْكِسَائِيِّ).⁴⁸

⁴² Napr. pre výslovnostné viazanie na rozhraní slov; ↑5.3. C.

⁴³ Porov. ↑6.

⁴⁴ ↑5.

⁴⁵ Pozri prácu al-Labadího (1985, s. 56) a Wrighta (1967b, s. 98).

⁴⁶ ↓2. diel: 3.

⁴⁷ ↑3.2, ↑5.3. C. a.

⁴⁸ Pre zakončenie *-u* trojvýchodných mien v genealogickom reťazci pred slovom (*i*)*bn* pozri prácu Wrighta (1967a, s. 249 – 250).

13. Zložené rodné mená tvorené G spojením⁴⁹

V ar. synt. okolí či pri prepise ar. znenia ich uprednostňujeme písať oddelene⁵⁰ – v súlade s ar. zápisom.

Ak je druhá časť tvorená pomenovaním Boha, tak ju píšeme s veľkým začiatočným písmenom (po urč. člene), ak nie, tak s malým.

● **Príklady:** *‘Abdu r-Raḥmán* (عَبْدُ الرَّحْمَنِ), *Sajfu d-dín* (سَيْفُ الدِّينِ),⁵¹ *‘Abd^u Rabbihi/‘Abd Rabbihi*⁵² (عَبْدُ رَبِّهِ).

● **Iná možnosť:** (neodporúča sa) spájať ich zložky, čo má väčšie opodstatnenie v slov. synt. okolí⁵³ (v tejto kategórii možno zväziť len v prípade voľby ich spájania v prípadných častiach práce, kde sú mená synt. začlenené do slov. viet – v záujme zachovania jednotnosti v celej práci). V každom prípade však treba i v prvej časti dodržiavať ar. systém skloňovania:⁵⁴ N: *‘Abdurraḥmán* – G: *‘Abdirraḥmán* (عَبْدُ الرَّحْمَنِ) – A: *‘Abdarraḥmán* (عَبْدَ الرَّحْمَنِ), N: *Sajfuddín* – G: *Sajfiddín* (سَيْفُ الدِّينِ) – A: *Sajfuddín* (سَيْفَ الدِّينِ). Pokiaľ sa druhá časť G spoj. nezačína spojnou *hamzou* s pomocnou sa., tak sa pri (ne)prepísovaní pádovej sa. prvej časti riadime princípom uvedeným v ↑5.3. C. b, pričom ak ju prepisujeme, tak bez zmeny formátu – či už pred podstatnomennou, alebo zámennou druhou časťou:⁵⁵ N: *‘Abdurabihi/‘Abdrabihi* – G: *‘Abdirabihi/‘Abdrabihi* (عَبْدُ رَبِّهِ) – A: *‘Abdarabihi/‘Abdrabihi* (عَبْدَ رَبِّهِ).

14. Interpunkcia a viazanie

14.1. Prestávka

Interpunkcia, po ktorej sa výpoveď prerušuje prestávkou (napr. bodka, čiarka, dvojbodka, bodkočiarka), ruší viazanie.

● **Príklad:** *qara ‘uhu; al-kitáb^u...*⁵⁶ (قَرَأْتُهُ؛ الْكِتَابُ...)

14.2. Skratky

Ak sa slovo, ktoré by sa malo viazať do slovného spojenia s vedľajším, skrúti na skratku alebo nahradí nejakým symbolom tak, že jeho časť dotknutá viazaním sa nezapíše, odporúčame nedodržať ani zvyšnú časť väzby v neskrátenom slove.

⁴⁹ ↓2. diel: 3.

⁵⁰ Porov. ↓2. diel: 3.3.

⁵¹ Pri dodržiavaní výslovnostného viazania na rozhraní ar. slov; ↑5.3. C. a. i, porov. ↓2. diel: 3.2. B.

⁵² Dvojtvár podľa ↑5.3. C. b.

⁵³ ↓2. diel: 3.3 a ↓2. diel: 3.2. A.

⁵⁴ Porov. ↓2. diel: 3.2. B.

⁵⁵ Môže vzniknúť námietka, že v ↑5.3. C. b. nebola uvedená možnosť neprepísovania pádovej sa. prvej časti pred prip. zám. Rozdiel tkvie v tom, že prip. zám. sa v arabčine píše spolu so slovami, na ktoré sa pripájajú, a pádová sa. sa z reči pri spisovnom prejave nikdy nevypúšťa.

⁵⁶ S prepísanou *ḡammou* slova *kitáb* v súlade s ↑5.3. A; na odlišenie od prístavkového skladu *qara ‘uhu l-kitáb^a* (al-Labadí, 1985, s. 33).

● **Príklad:** *h. al-madd* (المدّ) (= *ḥarfū l-madd*), *alif* ~ (~ أَلِف) (= *alifū l-waṣl*) s vlnovkou namiesto *al-waṣl*).

Ak je potrebné nahradiť skratkou slovo začínajúce sa pomocnou sa., odporúča sa voliť skratku tak, aby zahŕňala prinajmenšom K¹ (Džum^a, 2014), a tak je možné dodržať jej viazanie s predošlým.

● **Príklad:** *qawlu* *ʿt.* (قَوْلٌ اَعْتَدَ) (= *qawlu ʿtirād*).

V zozname skratiek by skratka v prípade výskytu v neviazanom stave popri výskytu v stave viazanom mohla byť zapísaná ako dvojtvar, napr.: (*i*)^{ʿt.} = *iʿtirād* (s dvojakou možnosťou naznačenou zátvorkou ohraničujúcou nie nutne prítomnú časť) alebo *iʿt./ʿt.* = *iʿtirād* (s vypísanými oboma možnosťami oddelenými lomkou, čiarkou al. pod.).

14.3. Zátvorky

Ak sa časti textu, ktoré nie sú významovo vyčlenenými vsuvkami (a tak sa v reči neoddeľujú od okolitého textu prestávkou, napr. časti slovných spojení), uvádzajú v zátvorkách,⁵⁷ odporúčame dodržiavať v práci stanovené viazanie tak, aby sa text čítal plynulo vrátane toho v zátvorke.

● **Príklady:** *h. (al-ʿilla) n-nāqiṣ* (العِلَّةُ النّاقِصُ), *Kitáb* [ʿadžáʿib] *l-malakút* (كِتَابُ [عَجَائِبِ] الْمَلَكُوتِ).

15. Abecedné radenie

Pri abecednom radení ar. výrazov prepísaných do latinky sa riadime latinskou, nie arabskou abecedou. Hlások/ich príznaky, ktoré v slovenčine nie sú, radíme pre zjednodušenie vyhládávania nezohľadňovať, ako ani určitý člen, pádové sa. a *nuná-ciu*. *Hamzu* (◌ْ) a *ʿajn* (◌ع) by sme nebrali do úvahy vôbec, skupiny hlások prepisovaných obmenami písmena jestvujúceho v slovenčine chápme ako dané slovenské písmeno, napr. *d* – *ḍ* – *ḍ* ako *d*.

● **Príklad:** *ʿAdnán... al-ʿajn... akfán... Kitáb^m abdžadí... Kitábu l-ʿajn... Kitábⁿ ʿaráʿis... Maktabu d-dawla... Maktab dawlí... šuḥufí... as-Sulajmání... aš-šuwar... aš-Šaḥrastání... ʿUrábí.*

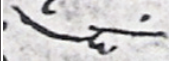
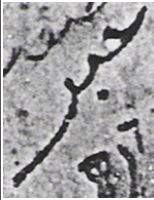

16. Prepis slabo čitateľného/nejednoznačného/nejasného/chybného/poškodeného textu⁵⁸

Pri prepise takéhoto textu (ide hl. o rukopisný) je nutné stanoviť si súbor značiek a typografickej úpravy na zaznamenanie špecifik, s ktorými sa pri prepise textu s jasným znením bez nutnosti vyznačovať chyby nestretávame. Vzhľadom na osobitý ráz ar. sp. písma nie vždy stačia značky bežne používané na podobné účely pri

⁵⁷ Napr. pre nepovinnosť na vyjadrenie pojmu/ako prepisovateľovo doplnenie textu chýbajúceho v predlohe.

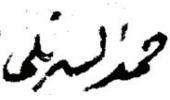
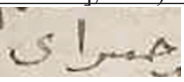
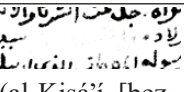
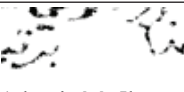
⁵⁸ Navrhovaný systém je čiastočne vlastný, čiastočne inšpirovaný Gacekom (2009, s. 93 – 94), Kline a Perdue ([bez dátumu]), Versteeghom et. al. (2006 – 2009) a i.

vydávani inojazyčných textov. Pre písmená a ich rozmedzia, ktoré môžu vyjadrovať/ obsahovať viacero hlások, sa volia nové znaky so širším rámcom možností denotácie a pod. Na základe skúsenosti navrhujeme:

Text rukopisu		Prepis	
Problém	Príklad	Značka/formát	Príklad
Neisté čítanie	 (al-Kisá'í, 1470, f. 1a)	a) prerušované podčiarknutie b) otáznik za slovom (ak by prerušované podčiarknutie spôsobovalo nezreteľnosť – hl. pod prepisovými znakmi dôrazových hlások)	a) <i>b.n.k.r.⁵⁹</i> b) <i>b.n.k.r(?)</i>
Viac možností hláskovej kvality medzi zvukmi vyjadrenými dvomi písmenami (vyjadriteľnej len ortografickým/ortoepickým znamienkom)	 (al-Kisá'í, 1470, f. 1a)	bodka medzi písmenami	<i>h.b.n</i>
Viac možností písmena/zhluku písmen (obr. a, b)	Obr. a: 	lomky oddeľujúce možné písmená/ich zhluky	<i>s-^c/f/q-t</i>
Hranica reťazca možností ar. písmena/zhluku písmen v rámci jedného slova (obr. a, b)	(al-Kisá'í, 1470, f. 1a) Obr. b: 	spojovník (ak neoddeľuje urč. člen), vedľa neho nie je bodka ↑, lebo jej význam je na mieste hranice samozrejímavý	<i>s-^c/f/q-t</i>
Neisté rozhranie slova (obr. b)		dva spojovníky oddelené medzerou	<i>m.^c-s."/t- -f/ q-j/b-h/a</i>
<i>Alif</i> môže zastupovať predĺžovateľa, obmenu slabej K ³ , hlásku ráz aj iné (obr. b)	(al-Kisá'í, [bez dátumu], f. 1a)	anglické úvodzovky (kód Unicode znaku 0022)	<i>m.^c-s."/t- -f/ q-j/b-h/a</i>
Písmená <i>wáw</i> , <i>já'</i> môžu zastupovať príslušnú sp., hlásku ráz, predĺžovateľa aj iné (obr. b)		písmená <i>wáw</i> , <i>já'</i> ⁶⁰	<i>m.^c-s."/t- -f/ q-j/b-h/a</i>

⁵⁹ Kontext vylučuje, že by išlo o *bank* „banka“.

⁶⁰ Aby sa nebudil dojem, že ide o viacero možností písmena spôsobených nezreteľnosťou, ak by sa (s lomkami) uviedli všetky.

Ťah, ktorý môže, ale nemusí predstavovať písmeno	 (al-Kisá'í, [bez dátumu], f. 1a)	prečiarknutá nula predstavujúca možnosť žiadneho písmena	<i>báb-a/h/θ</i>
Zápis je zreteľný, ale z hľadiska významu pochybný	 (al-Kisá'í, [bez dátumu], f. 1a)	výkričník v zátvorke za slovom	<i>Aḥmad iláh(!)</i> <i>B/N-n/b-j/á</i> ⁶¹
Gramatická/pravopisná odchýlka od spisovnej normy, ktorú treba opraviť, príp. prepisovateľova vsuvka	 (al-Kisá'í, 1860, f. 1a)	písmeno/text v hranatých zátvorkách	<i>H/Dž-s.ráʾi</i> ⁶²
Nečitateľný text, v ktorom možno odhadnúť počet písmen	 (al-Kisá'í, [bez dátumu], f. 1b)	bodky v hranatých zátvorkách vyjadrujúce odhadovaný počet písmen (spolu s príp. medzerami)	[.....] ⁶³
Nečitateľný text, v ktorom nemožno odhadnúť počet písmen	 (al-Kisá'í, [bez dátumu], f. 1b)	tri hviezdičky v hranatých zátvorkách	[***]

ZÁVER

Predloženou štúdiou sa autorka pokúsila uľahčiť dlhotrvajúci problém prepisu z arabčiny v slovenských vedeckých (hlavne jazykovedných) prácach. Viacerým čiastkovým otázkam sa v našom prostredí doposiaľ nevenovala pozornosť ani v rámci popularizačného prepisu. Podnetom na vznik tejto štúdie bola vlastná skúsenosť s problémami, ktoré musela riešiť pri príprave monografie (Lacináková, 2021b), v ktorej sa z veľkej časti venovala arabskej jazykovede a stretla sa i s nutnosťou prepisu nejasných a chybných rukopisných textov. Okrem návrhov na rie-

⁶¹ Predošlý text uvádza, že rukopis „bol odkúpený z pozostalosti pána...“, preto predpokladáme, že nasleduje meno pána, nie *al-ḥamdu li l-Láh* „chvála Bohu“.

⁶² Očividne ide o prímeno tvorené vzťahovým príd. menom – v tom sa *hamza* na danom mieste podľa spisovnej normy nachádzať má.

⁶³ Na rozdiel od nasledujúceho prípadu, v tomto vďaka okolitému kontextu vieme odhadnúť, čo približne sa má na mieste medzery nachádzať.

šenia konkrétnych otázok, ktoré z tejto práce vyplynuli, do štúdie zároveň zahrnu-
la aj návrhy na riešenia iných, ktoré jej prišli na um z hľadiska problematiky pre-
pisu arabského textu – v prvom diele textu nezávislého od slovenského syntactic-
kého okolia. Je samozrejmé, že viaceré možné problémy či hľadiská jej mohli
„uniknúť“, akékoľvek prípadné nové otázky, podnety a pripomienky preto vrelo
uvíta a je ochotná hľadať riešenia, ako aj diskutovať o tých už navrhnutých. Druhý
diel tejto štúdie, ktorý sa pripravuje do nasledujúceho čísla časopisu *Slovenská
reč*, bude venovaný rovnako naliehavému problému prepisu arabských slov
ovplyvnených slovenským (nielen) syntaktickým okolím.

Literatúra

- COETZEE, Andries W.: Hamza. In: *Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics* 2. Eds. K. Ver-
steegh et al. Leiden: Brill 2007, s. 228 – 232.
- DROZDÍK, Ladislav – BEŠKA, Emanuel: Zjednodušený „populárny“ prepis arabských termínov
a mien do slovenčiny. In: *Ako prepisovať z orientálnych jazykov do slovenčiny: Praktická príruč-
ka*. Eds. A. Rácová – M. Bucková – J. Genzor. Bratislava: Ústav orientalistiky SAV, Slovak Aca-
demic Press 2018, s. 59 – 63.
- DŽUM‘A, Aḥmad ‘Abdu l-Ḥamidī ‘Uṭmān: Taḥqīqu n-nuṣuṣ. Markaz taḥqīqi t-turāṭī bi Džāmi‘ati l-
-Azhar. Madīnat Naṣr, al-Qāhira. Osobná konzultácia. 2014.
- GACEK, Adam: *The Arabic Manuscript Tradition: a Glossary of Technical Terms and Bibliography –
Supplement*. Leiden: Brill 2008. *Handbook of Oriental Studies* 95. Section 1: The Near and Mid-
dle East. 304 s.
- GACEK, Adam: *Arabic Manuscripts: A Vademecum for Readers*. Leiden: Brill 2009. *Handbook of Ori-
ental Studies* 98. Section 1: The Near and Middle East. 350 s.
- KHIDAYER, Emīra – JARŮNEK, Edgar: Návrh na prepis arabských slov do slovenčiny. In: *Slovenská
reč*, 2005, roč. 70, č. 1/2, s. 38 – 51.
- AL-KISÁ‘Í, Abú Dža‘far Muḥammadu bn‘ ‘Abdi l-Láhi bn‘ Muḥammad: Kitáb“ ‘adžá‘ibi l-malakút, wa
šan‘ati l-Ḥajji l-laḏī lá jamút. 1470. Rukopis. V: Leiden: Bibliothek Universiteit Leiden. Signatú-
ra Or. 538. 44 f.
- AL- KISÁ‘Í, Abú Dža‘far Muḥammadu bn‘ ‘Abdi l-Láh: Kitáb“ [‘adžá‘ibi] l-malakút. 1860. Rukopis. V:
al-Qāhira: al-Maktaba l-azharīja. Signatúra 3345/23552. 50 f.
- AL-KISÁ‘Í, Abú Dža‘far Muḥammadu bn‘ ‘Abdi l-Láh: Kitáb“ [‘adžá‘ibi] l-malakút. [Bez dátumu]. Ru-
kopis. V: al-Qāhira: Dáru l-kutub wa l-waṭá‘iqi l-qawmīja. Signatúra 8/2949. 48 f.
- KLIN, Mary-Jo – PERDUE, Susan Holbrook: *A Guide to Documentary Editing*. 3rd ed. [Bez dátumu].
Dostupný na: <https://gde.upress.virginia.edu/> [cit. 23. 7. 2020].
- AL-LABADÍ, Muḥammad Samír^m Nadžīb: Mu‘ğamu l-muṣṭalahāti n-naḥwīja wa ṣ-ṣarfīja. Bajrút: Dáru
l-Furqán 1985. 278 s.
- LACINÁKOVÁ, Mária: Návrh na vedecký systém prepisu z arabčiny podľa spisovnej normy a čiastoč-
nú vokalizáciu. 2. diel: Arabský text vo vzťahu k slovenskému syntaktickému okoliu a čiastočná
vokalizácia. In: *Slovenská reč*, 2021a, roč. 86, č. 2. [V tlači.]
- LACINÁKOVÁ, Mária: Návrh na vedecký systém prepisu z arabčiny podľa spisovnej normy a čiastoč-
nú vokalizáciu. 3. diel: Čiastočná vokalizácia. In: *Slovenská reč*, 2021b, roč. 86, č. 3 [v tlači.]
- LACINÁKOVÁ, Mária: Rukopisné zápisy al-Kisá‘iho zbierky Pozoruhodnosti tohto sveta a večnosti. 1.
diel: Úvodné časti zbierky očami jazykovedca a editora. Bratislava: Univerzita Komenského,
2021c. ISBN 9780-80-223-4885-0. [V tlači.]

- NI^oMA, Fu'ád: Mulachchaṣ qawá^oidi l-luġati l-^oarabija 1. Aṭ-ṭab^oa t-tási^oa ^oašara. Al-Qáhira: al-Maktabu l-^oilmí li t-ta'líf wa t-tardžama [bez dátumu]a. 200 s.
- NI^oMA, Fu'ád. Mulachchaṣ qawá^oidi l-luġati l-^oarabija 2. Aṭ-ṭab^oa t-tási^oa ^oašara. Al-Qáhira: al-Maktabu l-^oilmí li t-ta'líf wa t-tardžama [bez dátumu]b. 214 s.
- OLIVERIUS, Jaroslav – ONDRÁŠ, František: Moderní spisovná arabština. 1. díl. Praha: Set Out 2007. 287 s.
- OSTŘANSKÝ, Bronislav: Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti. Praha: Libri 2009. 255 s.
- VERSTEEGH, Kees et al. (eds.): Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics 1 – 4. Leiden: Brill 2006 – 2009. 2896 s.
- WRIGHT, William: A Grammar of the Arabic Language 1. 3rd ed. Cambridge: Cambridge University Press 1967a. 317 s.
- WRIGHT, William: A Grammar of the Arabic Language 2. 3rd ed. Cambridge: Cambridge University Press 1967b. 450 s.

FUNKCIE A PODOBY VYBRANÝCH MÉMOV V DIGITÁLNEJ SFÉRE¹

Lubomír Gábor

*Filozofická fakulta Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave
Trnava*

GÁBOR, Lubomír: Functions and Forms of Selected Memes in the Digital Sphere. Slovak Language, 2021, Vol. 86, No. 1, pp. 55 – 77.

Abstract: The presented study deals with the analysis of memes as specific cultural-linguistic units. It mentions various theoretical concepts that dealt with memes and points to its own definition of the term. The aim of this text is a linguistic and semantic analysis of a selected type of memes from websites in the Slovak language, naming structural „genre“ tendencies in the so called image macro memes. The study attempts to clarify main functions and principles of excerpted image macro memes, highlighting iterability as the most important sign of the memetic process whose result is a meme as a specific text unit.

Key words: meme, image macro memes, memetic functions, formal-semantic analysis, iterability, digital sphere

Úvod

V predloženej štúdií obraciame pozornosť na moderný fenomén mémov² (v súčasnosti veľmi aktuálny najmä v digitálnom priestore sociálnych sietí, prípadne na iných verejných internetových fórach a pod.). Napriek tomu, že mém je v zahraničnej odbornej či popularizačnej literatúre relatívne bohato opísaný a analyzovaný pojem,³ predsa len možno sledovať, že jeho chápanie je vo vedeckom diskurze rozpo-

¹ Príspevok bol vypracovaný v rámci projektu *Naratívna literatúra v synchrónnom a diachrónnom aspekte* (FPPV-05-2021) s podporou Fondu pre podporu výskumu Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave.

² V texte budeme narábať s neterminologickým pomenovaním „mém – memetický“, ktoré je prispôbené originálnemu anglickému substantívu a od neho utvoreného adjektívneho tvaru „meme – memetic“. Nemožno prehliadnuť skutočnosť, že mémy sú aktuálnym a značne rozšíreným prvkom v digitálnej sfére aj na Slovensku. Postupné etablovanie pojmu mém, príp. jeho subštandardného a veľmi rozšíreného ekvivalentu „memečko“, s ktorým sa možno stretnúť na sociálnych sieťach, blogoch, videoblogoch (tzv. vlogoch) predovšetkým na platforme YouTube alebo na samostatných internetových stránkach propagujúcich mémy, napr. Zomri.sk, Emefka a i., v slovenčine, je potvrdením rozširovania a aktualizovania tohto moderného fenoménu predovšetkým v jazyku mladších generácií. Pojmy memetický alebo memetika sa však takej popularite v bežnom styku jazykových nositeľov zatiaľ netešia.

³ Memetika ako problematicky prijímaná, no predsa relatívne etablovaná vedná metóda mala v rokoch 1997 – 2005 vlastný vedecký časopis *Journal of Memetics. Evolutionary Models of Information Transmission*, ktorého tematické zameranie bolo síce výlučne orientované na memetiku, ale vo veľmi širokom ponímaní zahŕňalo o. i. vedecké poznatky psychológie, genetiky, medicíny, biológie, ale aj kulturológie, semiotiky či sociálnych vied. V jednotlivých štúdiách publikovaných v časopise sa postupne predstavili a obhajovali teórie memetiky a jej vplyvu na ľudské konanie a myslenie, no predovšetkým na procesy šírenia ideí v konkrétnych sociálnych podmienkach.

ruplné a nejednoznačné. Tento stav zaiste vyplýva z nepresne stanoveného koncepčného vymedzenia pojmu mém, teda z nejasne zodpovedanej principiálnej otázky, čo to vlastne mém je, z čoho vychádza a aké sú jeho funkcie v jazyku a kultúre.

V tomto texte preto selektívne poukážeme na reprezentatívne teoreticko-metodologické prístupy k mémom ako kultúrnym fenoménom a ich súčasným definíciám, naznačíme významový a noetický posun v ich vnímaní a pokúsime sa problematizovať definíčné vymedzenie tohto pojmu, ktoré podporíme analýzou memetických foriem a funkcií s dôrazom na slovenský kultúrno-jazykový kontext, v ktorom sa tomuto fenoménu dosiaľ nevenovalo veľa odbornej pozornosti.⁴

Teoreticko-metodologická časť

Pôvod uvedeného pojmu siaha k americkému vedcovi (odborníkovi v oblasti zoológie a evolučnej biológie) Richardovi Dawkinsovi (1941), ktorý vo svojom diele *The Selfish Gene* (1976)⁵ mém definoval ako jednotku kultúrnej informácie, podliehajúcu kultúrnej transmisii prostredníctvom imitácie. Pojem je odvodený z gréckeho slova *μιμῶμαι* [mimu:me] – imitovať, napodobňovať. Mém podľa neho predstavuje priamu paralelu k biologickému génu – obidve spomenuté jednotky nesú špecifickú informáciu, podliehajú replikáciám, pri ktorých emitovaní dochádza k nutným mutáciám ich pôvodnej štruktúry. To znamená, že mémy majú ako špecifické jednotky kultúrnej informácie (najrôznejšieho charakteru) vo vhodných sociálnych podmienkach a podľa zásad prirodzeného výberu schopnosť prejsť od nositeľa informácie k príjemcovi (od človeka k človeku). Ten informáciu prijme (imituje) a môže replikovať/podávať ďalej, pritom sa však jej obsah vyvíja a podlieha mutáciám/zmenám – nikdy ju nemôže podať celkom totožne.

Takéto noetické poňatie memetiky sa veľmi rýchlo stalo významnou inšpiráciou pre celý rad teoretikov, usilujúcich sa pochopiť zákonitosti biologického a naj-

V roku 2008 zostavil Dr. R. Finkelstein obsažné kompendium (*A Memetics Compendium*) významných a pre rozvoj memetiky azda profilových štúdií, v ktorom na ploche takmer 1700 strán nechýbali texty najznámejších vedeckých predstaviteľov tejto pomerne mladej výskumnej metódy. Napriek tomuto enormnému materiálu je v menovanom kompendiu zachytený len zlomok rôznych metodických a teoretických prístupov k mémom, ktoré sa v priebehu 20. storočia postupne vyskytli vo vedeckom diskurze a svojsky ho ovplyvnili, prípadne ovplyvňujú až dosiaľ.

⁴ K mémom a ich komplexom (tzv. memplexom) v poeticky sformovanej kultúrnej pamäti sa podrobnejšie vyjadril napríklad M. Golema (2013, s. 20), ale aj J. Dolník (2010, s. 98 – 99), ktorý akcentuje jazykové mémy v medzigeneračnej jazykovej pamäti. Definuje ich ako nefyzické replikátory, ktoré sa šíria, pričom v procese šírenia môže dôjsť k ich mutáciám, prameniácim z interpretačnej imitácie; takéto „mémové mutanty“ sú podľa menovaného autora prejavom evolúcie jazyka. Tento prístup prepája lingvistický a kulturológický pohľad na memetiku, zasahuje aj do teórie recepcie. K najnovším podrobnejším monografiám o danej téme v slovenskom vedeckom diskurze patrí publikácia S. Šoltésovej *Memetické texty a digitálne médiá* (2016), komentujúca rôzne typy mémov (verbálnych i neverbálnych) v digitálnom priestore.

⁵ Toto dielo nám bolo dostupné v českom preklade „*Sobecký gen*“ (Praha, 2003).

mä kultúrneho vývinu ľudskej spoločnosti. Zaujímavým mementom v teoretickom prístupe k memetike bola pozícia kultúrnej semiotiky – v európskych podmienkach sa semiotickým úvahám o memetike venoval najmä nemecký profesor Walter A. Koch (1934).

Podľa neho existuje nutné, hoci čiastočne či úplne nevedomované, „memetic-ké“ spojenie medzi prírodou a kultúrou; súhra prírodného a kultúrneho sveta podľa neho vytvorila univerzálny kultúrny fenomén tzv. unikultúry (Koch, 1989, s. 133 – 137). Všetky kultúrne prvky a inštitúcie ľudstva (stereotypy, rituály, mýty, ale aj konkrétne jazykové prejavy) sú tak pokračovaním primárneho prírodného obrazu – autor presne definoval unikultúru ako *memetic continuation of nature*:

„Všetky kultúrne objavy majú prirodzených predchodcov: jazyk má zvuky primátov, stany a chaty majú jaskyne [...]. Keď sú ľudia konfrontovaní s problémom ‚vymýšľania‘ kultúrnych jednotiek, nevedomky používajú tie prirodzené schopnosti a vzory, ktoré už majú k dispozícii, a transformujú ich [...] do nových nápadných jednotiek. [...] Artefaktový nástroj je spojený najmä s kritériami ‚intencie‘ a ‚memetickej tradície‘.“⁶

Odhladnuc od podobných, pomerne diskutabilných teorém, ostáva kritérium intencie pevnou súčasťou uvažovania o mémoch. Azda najpregnantnejším príspevkom k memetickej teórii je tvorba americkej vedkyne Susan Blackmore (1951), ktorá okrem viacerých článkov do časopisu *Journal of Memetics* vydala aj súhrnnú monografiu *The Meme Machine* (2000).⁷

Podľa S. Blackmore (2001, s. 29) sa memetická evolúcia môže rozvíjať bez toho, aby sa do úvahy brala potreba génov. Mém tak možno definovať ako všetko, čo sme sa naučili imitovaním niekoho iného – ide teda o špecifickú informáciu, ktorá sa transponuje z mozgu do mozgu (medzi komunikujúcimi osobami) prostredníctvom imitovania. Mémom sú i všetky slová slovnej zásoby, ktoré sme si osvojili, naučené a podávané príbehy, všetky znalosti a návyky, ktoré sme prevzali od iných ľudí prostredníctvom výchovného pôsobenia.

Mémy majú podľa S. Blackmore (2001, s. 37, 67) i konatívnu funkciu – autorka ich chápe ako konkrétne návody na určité spôsoby správania, prítomné v ľudskom mozgu (prípadne v iných objektoch) a šírené negeneticky, t. j. imitáciou. Imitácia je typom replikácie – práve ona dáva mémom ich špecifické replikačné vlastnosti. Je to teda podávanie informácie použitím jazyka, čítania, priamej výzvy, prípadne iného prostriedku či správania, napodobňovanie myšlienok alebo prejavov iných ľudí. Ak

⁶ „All cultural inventions have natural predecessors: language has primate calls, tents and huts have caves [...]. When humans are confronted with the problem of ‚inventing‘ cultural units, they unwittingly make use of those natural propensities and patterns already at their disposal and transform them [...] into a new conspicuous unit. [...] The artefactual tool is particularly linked up with the criteria of ‚intention‘ and ‚memetic tradition‘.“ (Koch, 1989, s. 134 – 135).

⁷ Toto dielo nám bolo dostupné v českom preklade *Teorie memů* (Praha, 2001).

ale nejaká entita má vystupovať ako eventuálny replikátor, musí konať podľa evolučného algoritmu, založeného na variabilite (zahŕňa nutnú zmenu štruktúry jednotky v procese podávania/kopírovania, t. j. žiadny príbeh nemožno podať dvakrát rovnako, žiadne dve budovy nie sú dokonale totožné a i.), selekcii (mémy sa replikujú podľa miery ich pútavosti, napr. niektoré príbehy sú podávané zaujímavejším spôsobom ako iné, preto sa aj hlbšie vryjú do pamäti, pričom sa s vyššou pravdepodobnosťou opäť podajú inému človeku a budú sa reprodukovať ďalej, niektoré sú odsúdené na zánik), napokon na princípe trvácnosti (heredity – dedičnosti), t. j. na (medzigeneračnom) uchovaní mému – teda jeho foriem a detailov – v procese podávania.

Samozrejme, tu je potrebné doplniť, že teória nezabudla na pomenovanie výnimiek z platnosti danej definície. Za mým sa nepovažujú také prvky či informácie, ktoré síce vznikli imitovaním (napodobňovaním) iného človeka, ale v procese napodobňovania nebol odovzdaný žiadny obsah, žiadna špecifická informácia, ktorá by komunikačného partnera obohatila o novú znalosť či skúsenosť:⁸

„V skutočnom napodobňovaní sa kopíruje niečo o akcii od aktora k imitátorovi, kým v ostatných formách sociálneho učenia sa nekopíruje nič. [...] To dobre zapadá do Thorndikeovej definície imitácie ako „učenia sa uskutočniť nejaký akt tým, že vidíme, ako sa robí.“⁹

S. Blackmore (2001, s. 18) zároveň tvrdí, že mémy sa môžu podľa potreby spájať a spolupracovať vo väčších, vzájomne sa podporujúcich celkoch, tzv. memplexoch. Tento poznatok sa môže účinne akcentovať napríklad v literárnej vede alebo naratológii, ak za mým považujeme fragment (medzi)generačne tradovaného príbehu. Samostatne stojaci motív či príbehový fragment by sa sotva mohol účinne replikovať, ak by sa nespájal s inými prvkami do väčších komplexov, aby tak mohol prispieť k formovaniu kultúrnej pamäti konkrétneho spoločenstva.

⁸ V memetickej teórii (bližšie podľa Blackmore 2001, s. 68 – 74; 2008, s. 171 – 172) sa imitácia spája s fenoménom nákazlivosti (angl. *contagion*), fungujúcom na princípe inštinktívnej, imitatívnej sugescie a sociálnej facilitácie. Ak sme v istom prostredí a za istých podmienok vystavení nejakému (intenzívnemu) pôsobeniu, je pre nás ťažké mu odolať. Avšak, nie každé takéto pôsobenie musí byť nutne memetické – napríklad intenzívny a emotívny smiech (ktorý pre nás môže byť poháňkou tiež sa smiať), napodobňovanie konkrétnych zvukov alebo zívanie (nutkanie na zívnutie môžeme cítiť, keď pred nami niekto zívne) sú vrodené a prirodzené biologické reakcie organizmu na špecifické vonkajšie pôsobenie. Keďže tieto prejavy so sebou nenesú nový obsah alebo inštrukciu, nemožno ich definovať ako mémy. Rovnako vylúčené je uvažovanie o memetickej pôsobení pri zvieratách – jedno zviera môže od druhého odporovať nejakú činnosť, ale jej realizovanie musí predsa len objaviť „nanovo“ individuálnym učením, teda príjemca neprezval/nereplikoval informáciu s detailmi, nenaučil sa osobitosti výkonu tejto činnosti a následne činnosť vykonával pokiaľ inštinktívne. Tejto téze sa podrobnejšie venovali C. M. Heyes (1993) alebo S. Blackmore (2001, s. 173 – 174), ktorá pre potreby memetiky definuje rozdiel medzi sociálnym, individuálnym učením, pravou imitáciou a ľudským kultúrnym učením.

⁹ „In true imitation something about the action is copied from actor to imitator, while in other forms of social learning nothing is copied. [...] This fits well with Thorndike's definition of imitation as „learning to do an act from seeing it done““ (Blackmore, 2008, s. 174).

Pojem kultúrna pamäť používame, vychádzajúc z definície nemeckého vedca J. Assmanna (2001). Teóriu memetiky v relatívne nedávnom období prevzala i americká folkloristická škola, zaoberajúca sa výskumom rozprávky. Americký literárny vedec Jack David Zipes (2006, s. 5) folklórnu rozprávku a jej diskurzívnu tradíciu považoval za jedinečný príklad aplikovanej memetiky. Ako ďalej konštatuje (Zipes, 2006, s. 7), mém musí prekonať štyri fázy, aby sa mohol replikovať: 1) asimilácia jednotlivcom, ktorý sa stane novým hosťiteľom mému; 2) uchovanie mému v tejto individuálnej pamäti; 3) individuálne vyjadrenie mému prostredníctvom jazyka, správania alebo iných foriem, ktoré sú vnímateľné inými členmi spoločnosti; napokon 4) transmisia takto kreovanej informácie (použitie je tiež spojenie „meme vehicle“) k ďalším jednotlivcom. Šírenie mému však závisí nie od neho samotného, ale najmä od konštelácií subjektívnych (personálnych) a objektívnych (okolnostných) faktorov.

Najnovšie možno vo vedeckom diskurze badať značný významový posun vo vnímaní analyzovaného pojmu. Slovo mém (meme) sa v súčasnom anglickom jazyku obohacuje o druhý význam, ktorý sa spája predovšetkým s digitálnou sférou a v nej sa aktuálne popularizuje. Podľa oxfordského slovníka sa mém druhotne definuje ako obrázok, video, časť textu a i., dôraz sa tu kladie na jeho rýchle, ba priam bezprostredné šírenie medzi internetovými používateľmi, pričom pri jeho šírení dochádza k menším zmenám často s humorným charakterom.¹⁰ Azda aj preto sa vo verejných diskurzoch o mémoch hovorí o novšom type tohto fenoménu, a to o tzv. „Internet meme“ – internetovom méme.

Takto formulovaná definícia si všima len azda prototypické moderné mémy, t. j. tie, s ktorými sa na internete možno stretnúť pravdepodobne najčastejšie. To však ešte nie je smerodajný faktor. Mémy sú zväčša šírené prostredníctvom „zdieľania“ na sociálnych sieťach alebo podobných platformách, pričom dôležitou otázkou je, kto dané mémy tvorí, za akým účelom ich produkuje a aké intencionálne princípy platia pri ich šírení na internete. Samostatné webové stránky, ktoré produkujú mémy, nemajú vždy šťastie, aby sa ich produkt úspešne šírili (dôkazom je kvantitatívny údaj – počet „zdieľaní“ zo strany návštevníkov danej stránky, ktorý v mnohých prípadoch nepresiahne ani číslo desať). Nikdy sa nedá s istotou predpokladať, ako zareaguje príjemca v tejto komunikácii a ktorému mému dá šancu na úspešnú imitáciu a transmisiu. Do úvahy teda prichádza otázka, či takéto produkty tvorené podľa postupne medzinárodne ustáľovaných (a v oxfordskej jazykovej definícii načrtnutých) postu-

¹⁰ Oxfordský slovník (*Oxford Learner's Dictionaries*) pri prvom význame tohto pojmu uvádza definíciu: „... an idea that is passed from one member of society to another, not in the genes but often by people copying it“ („... myšlienka, ktorá sa nesie od jedného člena spoločnosti k druhému, nie geneticky, ale často ľuďmi, ktorí ju kopirujú). (prelož. aut.) Citovaný slovník je dostupný online: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/meme> (citované dňa 12. 12. 2020).

pov možno nazývať mémom alebo ide len o memetický proces tvorby, ktorý vo finálnom efekte niekedy nevedie k úspešne šírenému mému.¹¹

Implikovaný významový posun je však prítomný aj v otázke princípu trvácnosti – súčasné mémy si vyžadujú bezprostrednosť a aktuálnosť v procese šírenia, ich existencia sa ale spravidla nepohybuje na dlhodobej báze; dokonca sa zdá, že zväčša nepresahuje časový interval niekoľkých dní, ba až týždňov. V staršej teórii sa úspešným mémom prisudzovala vlastnosť dlhovekosti (*longevity*).¹²

Jeden z najnovších metodických prístupov k chápaniu naznačenej rozdielnej a širokej základne memetických procesov je prítomný v štúdiu Bradleyho E. Wigginsa a Breta Bowersa *Meme as a Genre: A Structural Analysis of the Memescape* (2014, s. 11 – 12), v ktorej menovaní autori pertraktujú mém ako komunikačný žáner (!), závislý od rozširovateľných médií, nie je teda médium sám osebe. Podľa nich je memetický proces postupný a pozostáva z prechodnej fázy tzv. „emergent meme“ (vznikajúceho mému). Ten sa stane mémom na základe následnej iterácie (šírenia) a s ňou spojených potrebných obmien pôvodnej formy mému počas jeho používania v internetovom (online) diskurze:

„Keď médiá schopné šírenia sú menené, zmiešavané, parodované atď., stanú sa vznikajúcim mémom. K jeho charakteristikám sa zahŕňa vírusové šírenie a stupeň popularity u členov participujúcej digitálnej kultúry. Avšak, vznikajúce mémy sa líšia od toho, čo sa bežne nazýva internetovým mémom.“¹³

To znamená, že ak sa nejaký prvok stane pre internetových používateľov z istého dôvodu zaujímavý, začnú ho šíriť na webe, pričom rýchlosť šírenia a obľúbenosť

¹¹ Predovšetkým na zahraničných internetových stránkach sa úspešne a významne šírený prvok (video, myšlienka, gesto, obrázok a pod.) častejšie označuje spojením napríklad „become a meme, turn into a meme“ vo význame stať sa mémom. Do úvahy sa teda berie fakt, že daný prvok sa ujal vo webovej sociálnej interakcii, následkom čoho sa stal ozajstným mémom, pričom predtým by sa tak neoznačil.

¹² Podľa J. Zipesa (2006, s. 5) má mém tieto primárne vlastnosti: reprodukčnosť, plodnosť a dlhovekosť, aby sa za dlhý čas mohlo rozšíriť množstvo kópií.

V priestore zahraničných populárnych alebo populárno-náučných časopisov, ktoré venujú pozornosť mémom ako moderným komunikačným fenoménom práve akcentovaním pohľadu najmladšej generácie príjemcov a šíriteľov týchto prvkov, sa vyskytol názor, podľa ktorého mém „žije“ najviac dvanásť dní (bližšie podľa:

<https://www.insidehook.com/article/internet/the-50-best-memes-of-2019-explained-by-a-young-person> [citované dňa 12. 12. 2020]).

Vzhľadom na skutočnosť, že neexistuje žiadny relevantný štatistický výskum životnosti mémov, sú takéto názory, pochopiteľne, len subjektívnymi a nepodloženými hodnoteniami. Niektoré mémy (úspešne šírené internetové a sociálne fenomény) sa šíria vskutku aj dlhší čas, iné zasa intenzívne niekoľko dní až týždňov, pričom sa môžu transformovať do upravených podôb a šíriť sa v inovovanej podobe.

¹³ „When spreadable media are altered, remixed, parodied, and so on, they become the emergent meme. Its characteristics include viral spread and a degree of popularity among members of participatory digital culture. However, emergent memes differ from what is commonly referred to as Internet memes“ (Wiggins, Bowers, 2014, s. 12).

či zaujímavosť tohto prvku potom implikuje ochotu, ba priam intenciu ďalších príjemcov postupne variovať pôvodnú formu a takto ju ďalej šíriť. Tým sa z pôvodného prvku, ktorý sa vďaka postupnému šíreniu stal vznikajúcim mémom, uskutočnil pravý internetový mém, obsahujúci okrem potrebných iterácií aj obmeny štruktúry. Wiggins a Bowers (2014, s. 14) hovoria presnejšie o týchto troch kritériách vznikajúcich mémov počas ich transformácie na skutočný mém: intencionálna imitácia, iterácia a rapídna difúznosť. S týmto názorom však možno súhlasiť len čiastočne.

Pri excerpovaní pramenného materiálu na internetových stránkach a platformách sme našli veľmi rozdielne typy mémov (alebo aspoň kultúrnych a jazykových prvkov, ktoré sa ako mémy označovali). Okrem samotných stránok, ktoré slúžili ako báza na memetické šírenie (sociálne siete či špecializované webové stránky), sme zohľadnili aj stránky s audiovizuálnymi zdrojmi (napríklad YouTube) vrátane webových prezentácií slúžiacich nielen na prezentovanie konkrétnych prvkov (napríklad mémov), ale aj na ich komentovanie a hodnotenie, ktoré sa tiež môže stať mémom. Takéto prezentácie sú známe pod názvom „reddit“.¹⁴ Skôr než odpovieme na položenú otázku, je potrebné načrtnúť formálnu rozmanitosť mémov. Mémy dostupné na spomenutých stránkach možno poznávať z viacerých hľadísk:

– Z hľadiska dominantného kanála pri percepcii poznávame najmä mémy vizuálne (kinetické prejavy – napríklad gestá, mimika, posturika tela –, módné ukážky, obrázok, text alebo obrázok s textom¹⁵), auditívne (zvukové prejavy – nahrávky, ústne podávané prvky ako idey, rozprávacie motívy, frázy¹⁶) a audiovizuálne (najčastejšie videá s nejakým zaujímavým alebo pozoruhodným, či inak špecifickým prvkom, pričom zvuk a obraz nemusia mať vždy rovnocennú úlohu pri dosahovaní

¹⁴ Ide o skratkový výraz z anglického „I read it“ – „Čítal som to“. Táto platforma funguje ako špecifická sociálna sieť, združujúca internetových používateľov do istých oblastí podľa záujmu. Nachádza sa na tejto verejne dostupnej internetovej stránke: <https://www.reddit.com> (citované dňa 12. 12. 2020).

¹⁵ Toto je aj na slovenských webových stránkach jedna z najbežnejších foriem výskytu mémov. Označuje sa ako „Image macro meme“. Vo svojej podstate má profilovanú emblematickú povahu – skladá sa najčastejšie z (upravenej alebo prispôbenej) grafickej zložky a krátkeho textového bloku. Obe zložky vzájomne súvisia, reagujú na seba, dopĺňajú sa a spoločne formujú konkrétny komunikačný efekt u príjemcu. Môžu sa však i logicky vylučovať (tvoriac paradox), a tak exponovať humorný, ironický alebo cynický efekt.

¹⁶ V súčasnosti sa na slovenských internetových stránkach relatívne rýchlo ustálila a rozšírila frazeologická jednotka „karma je zdarma“, „America first“ – výrok amerického prezidenta D. Trumpa, ktorý sa však rozšíril s cynickým a výsmiešným významom týkajúcim sa tých, čo sa snažia byť prví i v negatívnych veciach. V zahraničí sme pri excerpovaní našli relatívne rozšírený a známy príklad v súvislosti s fenoménom fiktívnych príbehov o čarodejníkovi Harrym Potterovi – meno nešikovného a zavilého Nevilla Longbottoma, z ktorého sa po puberte stal sympatický a príťažlivý mladý muž, sa ustálilo ako frazeologické pomenovanie „to be nevillelongbottomed“ pre výrazne pozitívnu fyzickú zmenu postavy muža i ženy vo fáze dospievania. Frazéma sa nachádza v známom slovníku anglických slangových výrazov (*Urban Dictionary*): <https://www.urbandictionary.com/define.php?term=Neville%20Longbottomed> (citované dňa 12. 12. 2020).

komunikačného efektu u prijímateľov¹⁷). Hranice medzi týmito kategóriami nie sú striktné, môžu byť splývavé. Jeden memetický prvok sa môže objaviť i vo viacerých formách, t. j. ako statický obrázok, video a i.¹⁸

– Z hľadiska dominantnej komunikačnej funkcie možno rozoznávať mémy kontaktové (napríklad rôzne druhy pozdravov, motívov každodennej narácie), zábavné (napríklad rôzne druhy obrázkov s humorným komentárom, vtipné scénky so situačným charakterom a i.), informatívne (ako mám sa môžu šíriť podstatné informácie o nejakej udalosti, správy a pod.), poučné či didaktizujúce, kritické (hodnotiace, výsmešné a i.), estetické, persuzívne, výzvové (za mémy sa považujú aj známe a nedávne internetové výzvy, napríklad celosvetovo rozšírená výzva „ice bucket challenge“ – osoba si na hlavu vyleje vedro studenej vody za účelom zvýšenia všeobecného povedomia o amyotrofickej laterálnej skleróze a potrebe hovoriť o tomto probléme; do spomenutej výzvy sa zapojil napríklad aj bývalý slovenský prezident Andrej Kiska). Niektoré ďalšie špecifikované funkcie mémov najmä v digitálnej sfére uvádza S. Šoltésová (2016).

Vzhľadom na širokú základňu prvkov, ktoré sa môžu stať mémom, je podľa nášho názoru vylúčené hovoriť o týchto jednotkách ako špecifických komunikačných žánroch. Nazdávame sa, že mém je výsledok špecifického procesu tvorby, prijímania a šírenia konkrétneho prvku v istom sociokultúrnom priestore. Tento pojem nie je možné komplexne uchopiť a definične, terminologicky vymedziť. Mémom totiž môže byť doslova čokoľvek – v pozitívnom i negatívnom význame, so špecifickou informáciou či hodnotou, ale aj bez nej – od folklórne šírených naračných motívov (súčasných povestí, fám, konšpirácií, memorátov...) cez módné, umelecké, technologické prvky, produkty zábavného a filmového priemyslu, kinetické neverbálne prejavy a pozdravy až po internetové obrázky (zahŕňajúc i emotikony, smile-obrázky, internetové značky...), zvuky, videá a pod.

Podstatou mémov nemusí byť ich variabilita, ako to bolo naznačované v predchádzajúcich teoretických vymedzeniach tohto pojmu, pretože mnohé mémy sa šíria

¹⁷ Ide o také prípady, v ktorých sa vo videu nachádza špecifický vizuálny prvok (napríklad nejaké gesto, grimasa, módný prvok a pod.), vďaka ktorému sa video šíri po internete, ale zaznamenaný okolitý zvuk v konkrétnej situácii vo videu nie je pre tento memetický fenomén významný ani potrebný, teda pre prijímateľov mému nehrá žiadnu rolu. Sú však aj také prípady, v ktorých je úloha vizuálnych a auditívnych prvkov rovnorodá. Na niektorých internetových stránkach, ktoré zverejňujú rebríček najrozšírejších mémov, sa za takýto typ mému považuje o. i. napríklad krátke video s tancujúcim dieťaťom (na internete známy ako „Oogachaka Baby“), klip „Gangnam Style“, ďalej „Crazy Frog“ od Axela F. alebo klip „Numa numa yei“ skupiny O-zone, ktoré sú aj v slovenských kultúrnych podmienkach relatívne známe až doposiaľ, hoci ich intenzívne šírenie prebiehalo pred niekoľkými rokmi, ba priam desaťročiami.

¹⁸ Ako príklad možno uviesť vyššie zmienený fenomén „Crazy Frog“. Internetový vyhľadávač nám pri hesle „crazy frog meme“ ponúka veľmi dlhý rad stránok s obrázkami, pohyblivými obrázkami, videami, parodizovanými videami atď., ktoré sa tejto komickej postavičky týkajú a dosiaľ sú na webe šírené.

v nezmenenej alebo len nepatrne upravenej podobe. Nutnou charakteristickou vlastnosťou mémov však ostáva iterabilita – potreba šírenia v konkrétnych sociálnych podmienkach. Práve aspekt folklórneho¹⁹ (spoločensky prijímaného a diseminovaného), teda memetického podávania konkrétnych textových jednotiek možno vnímať ako spojivo jednotlivých rozdielnych teoreticko-metodických prístupov k mémom.

Mémom sa môže stať len niečo, čo úspešne koluje medzi ľuďmi, pričom nemožno presne vymedziť, akú podobu, funkciu, účel či rozsah šírenia a trvácnosti by to malo mať. Je zväčša prakticky nemožné vopred predpokladať, čo sa môže realizovať ako mém (a to nielen v digitálnej sfére), lebo nie je možné vopred stanoviť, čo presne a do akej miery ľudí zaujme.

Počas excerpcie materiálu sme postrehli, že dva totožné obrázky s rovnakým textom mali rozdielny „memetický osud“ – jeden z nich bol totiž mnohonásobne zdieľaný účastníkmi diskusie na sociálnej sieti, ten druhý ostal takmer bez povšimnutia.

Nazdávame sa tiež, že je sporné vo všeobecnosti vyčleňovať osobitne mém v digitálnom priestore (tzv. internetový mém) a mimo neho. Hranice týchto priestorov sú mimoriadne tenké a nie vždy zreteľné. Mémy môžu prechádzať medzi danými priestormi, pritom nemusia meniť svoju formu. Napríklad konkrétny fenomén okolitého sveta sa stane predmetom každodenného rozprávania (kontaktovej komunikácie), prevezme sa do digitálneho sveta – medializuje sa, píše sa o ňom v diskusiách na fórach, vznikajú o ňom textové obrázky, parodické obrázky, rôzne komentáre v blogoch a videoblogoch a pod. Rovnako tak treba pripustiť, že tento proces môže byť súbežný (mém sa šíri v oboch priestoroch vzájomne a približne v rovnakom čase), prípadne opačný – digitálna či mediálna sféra môže ovplyvniť šírenie mému aj mimo tohto priestoru. Fenomény, ktoré spoločnosť reflektuje, sa spravidla objavujú takmer okamžite v rôznych kanáloch a nie je prekvapujúce, že sa dotýkajú oboch spomenutých priestorov. Ide tu o jedinečnú ukážku korelácie médií a diseminovaných obsahov v popkultúre.

Pre mémy je preto mimoriadne zložité určiť konkrétne kritériá a stanoviť ich funkcie, keďže samotný mém môže mať mnohorakú a nepredvídateľnú povahu v rôznych sférach ľudskej činnosti. Napriek tomu možno v konkrétnych memetic-

¹⁹ Z pohľadu folklóru, ktorý funguje, takpovediac na memetickom procese v pravom slova zmysle – folklórne motívy sa totiž šíria formami kontaktovej komunikácie, realizujú sa v rade variantov, zobrazujú kultúrne a sociálne špecifiká i hodnoty sociálnej skupiny a jej okolia –, možno za mém považovať všetky v spoločnosti šírené (replikované) naračné motívy vo folklórnych či literárnych žánroch. Sem patria nielen rozprávky, povesti, frazémy (i paremiologického typu), vtipy, anekdoty a aforizmy, ale aj fámy (hoaxy), klebety, konšpiračné teórie, rovnako idey konatívneho charakteru – podporujúce napríklad šírenie svetového terorizmu, diskriminácie či šikanovania, rovnako tak aj humanitarnej pomoci a prejavy medziludskej solidarity a i.

kých skupinách sledovať ustálené tendencie, postupy a prvky ich tvorby, ktoré sú rozpoznateľné u príjemcov a majú predpoklad ďalšieho šírenia.²⁰ Väčšiu mieru takejto ustálenosti memetických parametrov sme okrem samotných folklórnych naratívnych žánrov zaznamenali najmä v type tzv. *image macro memes*, teda v „emblematickej“ podobe mémov, v ktorej zväčša dochádza k „spolupráci“ verbálnej a grafickej zložky, vďaka ktorej mém dosahuje špecifický komunikačný efekt.

Analytická časť

V nasledujúcej časti textu pozornosť zameriame na jazykové vizuálne mémy na slovenských internetových stránkach. Hoci existuje viacero stránok, ktoré publikujú aktuálne mémy o spoločenskom dianí, na väčšine z nich chýba možnosť sledovať ich iterabilitu u ďalších používateľov. Takéto stránky sme preto pri excerpcii materiálu nebrali do úvahy. Mémy sme sledovali na sociálnych sieťach (predovšetkým na platforme Facebook), kde sa uverejňujú na samostatných profilových stránkach ako napríklad *Emefka*, *Zomri*, ďalej *Prešovsky memečkar*, *Zedol som meme*, *Satirén*, *Skromne* a i.

Dominantnú časť takýchto mémov tvoria najmä *image macro memes*, ktoré sa v súčasnosti stávajú významovým prototypom chápania pojmu mém. Budeme sledovať jazykové konštituovanie mémov (z formálneho i sémantického hľadiska), ich funkcie a performatívne stvárnenie. Vzhľadom na nami vymedzené kritérium mémov zohľadňujeme pri excerpcii textového materiálu len také komunikačné jednotky, pri ktorých sa preukázateľne dá uvažovať o iterabilite v momente ich zberu. Do úvahy berieme mémy, pri ktorých je uvedený konkrétny kvantitatívny údaj „zdieľania“, t. j. prevzatia textovej jednotky a jej následného šírenia ďalšími používateľmi na webe v nezmenenej podobe, vyšší ako 50. Tento údaj sme si subjektívne stanovili ako dostatočne reprezentatívny na to, aby sme mohli poukázať na skutočný memetický charakter danej textovej jednotky.

Vzhľadom na tematickú rozmanitosť a diferencovanosť jednotlivých textových jednotiek sme sa rozhodli z primárnej excerpcie vylúčiť také texty, ktoré výrazným spôsobom zosmiešňujú známe osobnosti, politických dejateľov alebo svojsky komentujú aktuálne politické kauzy, napríklad zatýkanie niektorých ústavných činiteľov a vplyvných podnikateľov či sudcov. Do úvahy sme pri zbere materiálu brali najmä aktuálnu tému koronavírusu a s ním spojených obmedzení a problémov spoločenského, politického, hospodárskeho a kultúrneho života na Slovensku. Z meto-

²⁰ Na internete sa nachádzajú i samostatné stránky, ktoré užívateľom pomôžu vytvoriť si a publikovať vlastný mém podľa ustálených štruktúr a postupov. Jednou takou stránkou je napríklad „meme generator“: <https://imgflip.com/memegenerator>. Užívateľ môže použiť predvolený alebo vlastný obrázok (ale aj video a pod.), vložiť doň svoj vlastný text podľa formátovaných textových blokov, môže upraviť farby, veľkosť a iné technické parametre obrázku a jeho časti, nakoniec ho zverejniť na internete.

dického hľadiska si uvedomujeme riziko možného skreslenia analyzovaných vstupných i výstupných dát z dôvodu uprednostnenia len jednej tematickej línie na webe šírených mémov. Musíme však konštatovať, že nami zvolená tematicko-motivická línia je natoľko aktuálna a intenzívne šírená na internete (kvantitatívne bohato a rozmanito zastúpená), že ponúknuté výstupné dáta môžeme akceptovať ako relevantný a dostatočne reprezentatívny pohľad na konštitučný princíp daného typu mémov. Zozbieraný materiál sa týka obdobia od marca do začiatku decembra roku 2020. Celkovo sme zhromaždili vyše 330 mémov spĺňajúcich vyššie stanovené kritériá.

Mémy sledovaného typu stavajú na princípe aktuálnosti – dynamicky akcentujú aktuálne spoločenské otázky a problémy z rôznych oblastí sociokultúrneho života, pričom na ne špecifickým spôsobom reagujú.²¹ Aktuálnosť a situačné zakotvenie ostávajú podstatným príznakom i vo zvolenej sledovanej tematickej línii. Aktuálnosť chápeme ako bezprostrednú reakciu mému na vzniknutú udalosť v okolitom svete, pričom jednotlivé prvky textovej jednotky (obrazové či textové) nemusia byť vždy celkom aktuálne – sú skôr aktualizované v novom kontexte pod vplyvom novej vzniknutej udalosti. Takéto aktualizované prvky však nevyhnutne musia vychádzať z relatívne silnej pamäťovej stopy jazykových a kultúrnych nositeľov, ktorá je podmienkou úspešného šírenia mému na internete.²²

Formálna stránka analyzovaných mémov je vybudovaná zväčša na totožnom postupe. Dôležitý význam tu majú situačne zakotvené obrázky, doplnené komentárom anonymného narátora. Použité obrázky možno zaradiť do viacerých skupín:

1. Najčastejšie sú využitie obrazy, ktoré sa týkajú každodenného života – reálnych a nekarikovaných výjavov okolitého sveta (nezriedka ide o fotografie skutoč-

²¹ V čase excerpcie primárnych materiálových zdrojov na internete dominovali najmä témy koronavírusu a štátom nariadenej karantény, rôznych obmedzení a osobitostí každodenného života v súvislosti s epidemiologickou situáciou, témy z domácej a zahraničnej politiky, vraždy novinára Jána Kuciaka a škandály okolo osobností súdených či inak zahrnutých do tejto vraždy a s ňou spojených medializovaných káuz, reakcie na medializované udalosti z domova i zo sveta (napríklad smrť Diega Marradonu, voľby prezidenta USA a i.), univerzálne témy každodenného spoluzitia (predovšetkým komické stránky susedských vzťahov) atď.

²² Vhodným príkladom takejto situácie je mém zobrazujúci zasadnutie zastupiteľstva obce Fekišovce (okres Sobrance). Táto dedina sa preslávila už v januári v roku 2019 tým, že záznam zo zasadnutia obecného zastupiteľstva bol zverejnený na webe. Na zázname, ktorý pobavil veľké množstvo ľudí, vidno prísnu starostku, ktorá prikazuje členom zastupiteľstva spievať štátnu hymnu, a iné prvky jej skôr netradičného a takmer afektovaného správania. Mém, na ktorom je fotografia z tohto zastupiteľstva, bol na Facebooku uverejnený 21. 10. 2020. Na fotografii je kolážovito pridaná textová bublina, vychádzajúca z úst starostky, a v nej sa nachádza tento text: „Dôďu, ber papir a piš! One time negativ, next time positiv!“ Hoci je obrazová zložka textu relatívne staršia, je aktualizovaná s cieľom dosiahnutia humorného efektu v spojení s celkom aktuálnou a okazionalnou frazémou „one time – next time“, ktorej pôvod súvisí s gramatickými chybami premiéra SR, keď sa počas štátnej návštevy inštitúcií EÚ v Bruseli pokúsil bez predošlej prípravy hovoriť po anglicky. Samotný text sa stal moderným internetovým fenoménom. Ku dňu písania tohto textu dosiahol daný mém 362 zdieľaní, obsahuje 80 komentárov a takmer 5300-krát bol označený grafickým prvkom – smajlíkom.

ných, v konkrétnom momente uskutočňovaných javov),²³ ďalej výjavov kolážovito spracovaných, ale reálne pôsobiacich (teda nefantastických),²⁴ napokon aj výjavov kolážovito spracovaných, ktoré obsahujú karikované, ba až fantasticky pôsobiace prvky, hoci ich centrálnym motívom je zobrazenie reálneho človeka alebo nejakej reálne existujúcej entity.²⁵ Celá prvá kategória použitých obrázkov predstavuje približne 51 % celkového excerpovaného súboru textov.

Hlavné skupiny obrázkov v tejto kategórii akcentujú aktuálne problémy a špecifiká koronavírusu v spojení s domácou i zahraničnou politickou scénou (najvyšší ústavní činitelia, ministri a iní politici riešia koronavírus, komentujú opatrenia a apelujú na ľudí), početne zastúpené sú obrázky týkajúce sa bujarých osláv a pitia alkoholu v skupinách počas zákazu vychádzania (prípadne pred ním), fotografie bežných ľudí (najmä v konkrétnych pózach, ktorých význam dotvára celkový kontext mému),²⁶ ale aj fotografie či obrázky bežných predmetov okolitého sveta a každoden-

²³ Ako príklad by sme mohli uviesť fotografiu zamračenej oblohy s doplneným textom v podobe nadpisu v žltom rámečku: „Dnes aj slnko pochopilo zákaz vychádzania.“ Tento mém bol uverejnený na platforme Zomri na Facebooku dňa 24. 10. 2020. Ku dňu písania tohto príspevku dosiahol 207 zdieľaní, 122 komentárov a asi 5000-krát ho internetoví používatelia ohodnotili využitím smajlíkov. Mém je dostupný na internetovej stránke: <https://www.facebook.com/zomriofficial/photos/2801502780128967> (citované dňa 12. 12. 2020).

²⁴ Vhodným reprezentantom danej skupiny je napríklad koláž dvoch fotografií – na prvej z nich sa nachádza skupina veselých mužov oblečených v bavorskom kroji a pijúcich pivo za veľkým stolom. Fotografia je doplnená slovnou zložkou písanou veľkými bielymi tlačеныmi písmenami v ľavom hornom rohu: „2019-OKTÓBER FEST“. Pod ňou sa nachádza druhá fotografia, ktorá zobrazuje zdravotníka oblečeného v celotelovom bielom ochrannom odevu s plastovým priesvitným štítom na hlave a dýchacím respirátorom na ústach; zdravotník hygienickou tyčinkou odoberá vzorku nosohltanovej sliznice mužovi, ktorý je fotografovi otočený chrbtom. V ľavom hornom rohu je podobným spôsobom ako v prvom prípade napísaný text: „2020-OKTÓBER TEST“. Tento mém bol uverejnený na platforme Zomri na Facebooku dňa 25. 10. 2020. Ku dňu písania tohto príspevku dosiahol 754 zdieľaní, 60 komentárov a takmer 6300-krát bol označený smajlíkom. Mém je dostupný na internetovej stránke: <https://www.facebook.com/zomriofficial/photos/2802957963316782> (citované dňa 12. 12. 2020).

²⁵ Na ilustráciu spomenieme obrázok, na ktorom sa nachádza za rečníckym pultom stojaci a gestikulujúci premiér Slovenskej republiky počas tlačovej konferencie. V pravej ruke drží testovaciu tyčinku; kolážovito mu autor mému nad ľavé plece umiestnil vtáčie pierko, ktoré sa vznáša vo vzduchu. Napísaný text „WINGARDIUM LEVIOSA“ intenzifikuje komický efekt textu. Nadpis je intertextovou alúziou na kúzlo spôsobujúce levitáciu predmetov z príbehov o čarodéjníkovi Harrym Potterovi. Ku dňu písania tohto príspevku dosiahol tento mém 140 zdieľaní, obsahuje 298 komentárov a takmer 3000-krát bol označený smajlíkom. Mém je dostupný na internetovej stránke: <https://www.facebook.com/zomriofficial/photos/2804631359816109> (citované dňa 12. 12. 2020).

²⁶ Ako príklad posluží kolážovitý obrázok s dvomi rovnakými, zvislo po sebe nasledujúcimi fotografiami, na ktorých sa nachádza kýchajúci muž, zakrývajúci si ústa laktom ľavej ruky. V pozadí za ním stojí zle viditeľná žena s preloženými rukami. Horná fotografia nesie nadpis v ľavom hornom rohu: „Kýchanie kedysi.“ Spodná fotografia podobne v ľavom hornom rohu nesie nadpis: „Kýchanie dnes.“ Na oboch fotografiách (v priestore mužovej hlavy) je žltým písmom a hviezdičkami označený emfatický nápis: „*hapčiiií*“. Na hornej fotografii (teda kýchanie kedysi) je ďalej uvedený nápis vo voľnom priestore medzi mužom a ženou: „Na zdravie...“, na spodnej fotografii (teda kýchanie dnes) je nápis: „No ešte koronu nám tu rozňašaj... Chceš nás zabiť?“ Ku dňu písania tohto príspevku dosiahol tento

ného života.²⁷ Oblúbené sú tiež obrázky týkajúce sa verejnej hygieny v súvislosti s koronavírusom (dezinfekcie, zanedbaná hygiena na verejných toaletách), nosenia rúšok a telesných či zdravotných komplikácií spôsobených ich nosením, šoubiznisu, policajných či vojenských zásahov na kontrolu domácej karantény a dodržiavania epidemiologických obmedzení, svadiieb, ale tiež obrázky týkajúce sa prírody, nakupovania v obchodoch, cestovania a kúpania sa na verejných kúpaliskách a v mori počas letných dovolení, varenia a stravovania a to všetko v čase pandémie.

Napriek tomu, že školstvo bolo epidémiou koronavírusu tiež enormne zasiahnuté, mémy k tejto téme sú v našom zozbieranom materiáli zastúpené len dvomi príkladmi. Rovnako menej príkladov majú témy trávenia času v karanténe, šport, láska a erotika v karanténe, práca z domu a pod. Špecifickou skupinou v uvedenej kategórii sú mémy obsahujúce oficiálne administratívne či publicistické prvky.²⁸

2. Ďalšou dôležitou skupinou sú z pôvodného kontextu vyňaté scény zo známych a oblúbených filmov alebo seriálov, ktoré zväčša slúžia na umocnenie komic-

mém 220 zdieľaní, obsahuje 68 komentárov a takmer 3500-krát bol označený smajlíkom. Mém je dostupný na internetovej stránke: <https://www.facebook.com/emefka.sk/photos/1610596885818279> (citované dňa 12. 12. 2020).

²⁷ Napríklad obrázok cestovného pasu Slovenskej republiky. Pas je položený na slovenskej zástave, v pravom hornom rohu je viditeľný detail čierneho klobúka patriaceho ku kroju. V čiernom rámečku nad obrázkom je napísaný text: „Ak sa cítiš, že si úplne zbytočný, spomeň si na cestovné pasy v roku 2020.“ Posledné štyri slová tejto vety sú napísané žltým písmom, ostatné bielym. Mém bol uverejnený 17. 8. 2020, ku dňu písania tohto príspevku dosiahol 122 zdieľaní, 99 komentárov a takmer 6000-krát bol označený smajlíkom. Mém je dostupný na internetovej stránke: <https://www.facebook.com/emefka.sk/photos/1542295152648453> (citované dňa 12. 12. 2020).

²⁸ Prvky administratívneho štýlu sme zaznamenali v textoch tam, kde sa či už humorne, alebo kriticky komentovali oficiálne nariadenia krízového štábu. Vo viacerých rozšírených mémoch sa vyskytli obrázky certifikátov z celoplošného testovania, citáty zo zákazov a obmedzení nariadených vládou SR v rámci epidemických opatrení. Celkovo sme v zozbieranom materiáli postrehli 8 prípadov výskytu administratívnych a 5 prípadov výskytu publicistických prvkov. Jedným z najrozšírejších mémov danej kategórie je obrázok, na ktorom je odfotený dotazník s textom napísaným veľkými písmenami: „SNAŽILI STE SA LIEČIŤ COVID-19 ALKOHOLOM?“ K otázke sú pripojené možnosti „áno“ a „nie“ so štvorčekom, do jedného z nich je potrebné vpísať krížik. Humorný efekt tohto mému bol dosiahnutý tým, že krížik bol vpísaný do prázdnej oblasti papiera mimo oboch vyznačených možností, čím sa implikuje, že ho vpísal niekto už opitý. Mém bol uverejnený 28. 10. 2020, ku dňu písania tohto príspevku dosiahol 146 zdieľaní, 107 komentárov a takmer 3800-krát bol označený smajlíkom. Je dostupný na internetovej stránke: <https://www.facebook.com/zomriofficial/photos/2805210936424818> (citované dňa 12. 12. 2020).

Prvky spravodajstva a publicistiky možno postrehnúť v mémoch, ktoré sú kompilované z fotografií z tlačových konferencií štátnikov alebo z hlavných správ niektorých slovenských televízií či tlače. Len na ilustráciu uvedieme fotografiu, na ktorej vidno moderátorku správ nemenovanej slovenskej televíznej stanice hlásiť nové informácie. V sprievodnom textovom bloku na spodku obrazovky je napísaný text, ktorý sa stal dôvodom šírenia mému na internete: „Prezidentka podporila tetovanie.“ Vďaka gramatickej nepresnosti spočívajúcej vo vynechaní spoluhlásky „s“ v slove *testovanie* daný obrázok dosiahol ku dňu písania článku 347 zdieľaní, obsahuje 454 komentárov a asi 6400-krát bol označený smajlíkom. Tento mém bol uverejnený 20. 10. 2020 a je dostupný na internetovej stránke: <https://www.facebook.com/zomriofficial/photos/2797886423823936> (citované dňa 12. 12. 2020).

kého alebo kritického efektu jednotlivých mémov. Táto skupina predstavuje takmer 17 % celkového počtu excerpovaného materiálu.

Z tematického hľadiska sú tu zväčša zastúpené podobné skupiny ako v prvom prípade. Najoblúbenejšie a najčastejšie používané scény v daných mémoch pochádzajú z filmov, ako Popoluška, Soľ nad zlato, Armagedon, Mr. Bean, Harry Potter, Pán prsteňov, Matrix, z českej trilógie Slnce, seno a..., filmy s Bolkom Polívkom, Piaty element a i., ale tiež amerických seriálov, ako napríklad Krok za krokom, Priatelia a pod.²⁹

3. Špecifickú skupinu, dosahujúcu takmer 8-percentný podiel mémov v excerpovanom súbore textových jednotiek, predstavujú maľované obrázky. Ide najčastejšie o scény z animovaných filmov, seriálov, počítačových hier, prípadne iné animované obrázky, obsahujúce fikčné prvky (autori mémov často a radi čerpajú najmä zo známych detských animovaných príbehov, ako napríklad Simpsonovci, Shrek, Hľadá sa Nemo, Spongebob, Scooby Doo a pod.). Vzhľadom na použitú grafickú zložku sme v danej kategórii nezaznamenali exponovanie inej ako zábavnej funkcie, ktorá môže byť spojená s kritickým alebo ironizujúcim komentárom. Najmä v kreslených/maľovaných obrázkoch, nepochádzajúcich z filmovej/seriálovej produkcie, sa nezriedka objavujú aj okazionalizmy.³⁰ Zväčša ide o texty s jednoduchými a trefnými – kontextovo ukotvenými – slovnými reakciami na konkrétne podnety. Výnimkou z charakteristiky tejto kategórie sú v dostupnom primárnom materiáli dva mémy, ktoré majú aj poetickú funkciu a stavajú na exponovanom umeleckom efekte.³¹ Jed-

²⁹ Ako príklad možno uviesť mimoriadne rozšírený mém obsahujúci scénu, v ktorej vystupuje ikonická komická postava *Mr. Bean*. Zmienená postava na fotografii má v nose pichnuté tri ceruzky ostrým hrotom nadol. Obrázok je doplnený žltým písmom a veľkými písmenami písaným exklamativným komentárom: „UŽ LEN 3 PALÍČKY DO NOSA A SÚ TU VIANOCE!“ Tento text implikuje humorno-kritickú reakciu na oznámené opätovné kolá celoplošného testovania obyvateľov Slovenska. Mém bol publikovaný dňa 24. 11. 2020. Ku dňu písania tohto príspevku dosiahol okolo 4400 zdieľaní, obsahuje 114 komentárov a asi 1300-krát bol označený smajlíkom. Je dostupný na internetovej stránke: <https://www.facebook.com/skromne/photos/871934260278951> (citované dňa 12. 12. 2020).

³⁰ Vhodným príkladom takéhoto mému je maľovaný obraz reprezentujúci mohutného šľachtica s vysokou nadváhou, oblečeného v dobovom odevu (pravdepodobne zo 17./18. st.), nad ním je napísaný text: „Knieža Karanténus Chladničkus Homeofficus II.“, ktorý možno chápať ako ironizovanú zábavno-kritickú reakciu na nesprávnu životosprávu ľudí počas karantény. Daný mém bol uverejnený 18. 5. 2020 a ku dňu písania tohto textu dosiahol 509 zdieľaní, 90 komentárov a asi 5300-krát bol označený smajlíkom. Je dostupný na internetovej stránke: <https://www.facebook.com/emefka.sk/photos/1464175703793732> (citované dňa 12. 12. 2020).

³¹ Len výnimočne sa s poetickou funkciou a alúziami na umenie (najmä hudobné či literárne) môžeme stretnúť aj v iných kategóriách mémov. Napríklad v jednom z textov nášho zberu sa nachádza fotografia dvoch popredných slovenských štátnikov z tlačovej besedy, upravená do podoby komiksu – textové bubliny autor mému pridal k obom postavám a do bublín vložil repliku prvej postavy: „A my budeme testovať...“ a druhej postavy: „...až do samého rána“. Text obsahuje apoziopézu a proziopézu s gramatickou chybou. Ide o alúziu na slovenskú populárnu pieseň, v ktorej sa nachádza slovo „tancovať“. Zámena týchto slov pri dodržaní veršového rytmu je zdrojom komiky tejto memetickej jednotky.

ným z nich je kolážovito upravený maľovaný obraz Andreja Sládkoviča, ktorému bolo dokreslené rúško zavesené na ľavom uchu, pričom pridaná verbálna zložka je lexikálnou, čiastočne i metrickou úpravou známej anaforickej strofy básnickej skladby *Marína*, v ktorej sa reflektuje aktuálna spoločenská situácia.³² Druhou textovou jednotkou je upravený kreslený obrázok znázorňujúci výjav z rozprávky o Červenej čiapočke – na obrázku je táto postava spútaná a odvádzaná v sprievode dvoch policajtov. Nadpis s uplatneným anglicizmom a použitá naratívna zložka textu akcentujú aktuálnu krízovú situáciu ostrovtipným spôsobom: „Červená čiapočka 2020 edition / Červená čiapočka bola zatknutá za porušenie karantény. Babička dostala od čiapočky vírus a bola hospitalizovaná. Vlč využil túto situáciu, prezliekol sa za babičku a išiel si nakúpiť v doobedných hodinách“.³³

4. Skupina ostatných memetických textov, ktorú nemožno bližšie špecifikovať. Sem patria rôzne karikované a hyperbolizované texty, ktoré využívajú prvky koláže a sú technicky upravené, napríklad obrázky zvierat s rôznymi grimasami, ale aj alúzie na konšpiračné teórie, fámy, súčasné povesti a i.

Z hľadiska formy a rečovej konštitúcie zozbieraných mémov a ich verbálnych zložiek možno konštatovať nasledovné zistenia: Absolútnu väčšinu viet tvoria vety oznamovacie (len asi 11 % viet má opytovaciu modalitu, takmer 12 % viet je imperatívnych vrátane viet so slovesom s vôľovou modalitou a exklamatívnymi prvkami). Oznamovacie vety najlepšie umožňujú dosiahnuť cieľ kritickej reflexie, hodnotenia, výsmechu, informovania a i., ktorý sa sleduje pri konštitúcii mémov. Dokonca aj značná ironizácia a cynické postoje, patriace k týmto memetickým špecifikám, sa elegantne zakryjú prostým oznamovacím spôsobom.

Dominantné postavenie má jednoduchá rozvitá veta, z toho asi 37 % textových jednotiek obsahuje jednoduchú rozvitú vetnozkladovú konštrukciu (v absolútnej väčšine s výskytom vetného základu menného, slovesný vetný základ sme zaznamenali v našom textovom korpuse len v dvoch prípadoch); asi 45 % textových jednotiek obsahuje súvetie, z toho takmer v 65 % prípadov ide o súvetie jednoduché. Tu jednoznačne dominujú súvetia podradňovacie – najmä príslovkové časové, predmetové a prívlastkové, čiastočne podmienkové – nad priradňovacími (najmä zlučovacími, len v jednom prípade sme zaznamenali odporovacie a v jednom prípade vylučo-

³² „Možno mi kultúry sa odrieknuť, / možno mi ruky vydezinfikovať, / možno mi do reštík nechodiť, / možno mi v depresii zostať, / možno mi ústa rúškom dusiť, / možno mi žialiť v samote, / možno mi bez roboty zostať, / možno mi do kina nechodiť, / možno mi seba samého finančne zhubiť, / NEMOŽNO MI ŤA NEĽÚBIŤ!“ Mém bol uverejnený 17. 10. 2020. Ku dňu písania tohto textu dosiahol 427 zdieľaní, obsahuje 53 komentárov a asi 4300-krát bol označený smajlíkom. Je dostupný na internetovej stránke: <https://www.facebook.com/emefka.sk/photos/1598802066997761> (citované dňa 12. 12. 2020).

³³ Tento mém bol uverejnený 13. 4. 2020, ku dňu písania príspevku dosiahol 721 zdieľaní, obsahuje 27 komentárov a asi 4600-krát je označený smajlíkom. Je dostupný na internetovej stránke: <https://www.facebook.com/emefka.sk/photos/1434737753404194> (citované dňa 12. 12. 2020).

vacie súvetie). V rámci zložených súvetí zaznamenávame relatívnu pestrosť spojených typov viet, najčastejšie sa však môžeme stretnúť s vedľajšou vetou príslovkovou časovou (jej zastúpenie v prítomných zložených súvetných konštrukciách predstavuje 62 %),³⁴ ktorá býva spojená s vedľajšou vetou predmetovou, príslovkovou účelovou, dôsledkovou, prípadne býva súčasťou parataktického zlučovacieho či odporovacieho spojenia.

Domnievame sa, že obľúbenosť súvetí (jednoduchých i zložených) s vedľajšou vetou príslovkovou časovou vychádza zo snahy autorov mémov o výraznejšie kontextuálne prepojenie s časovo-priestorovým kontínuom. Mém tak pôsobí ako alúzia, kritická reflexia alebo spomienka na udalosti a javy, ktoré sa udiali v konkrétnom čase. Tým sa intenzifikuje komunikácia s príjemcami a uľahčuje sa tak proces memetického šírenia. Túto tézu podporuje aj fakt, že v našom pracovnom textovom korpuse takmer 80 % viet obsahujúcich slovesný tvar je napísaných v prítomnom čase, exponujúcim aktuálnosť a bezprostrednosť komentovaného deja alebo konkrétneho stavu; asi 15 % slovesných tvarov je v minulom čase a zvyšných 5 % je utvorených v budúcom čase. To považujeme za významný príznak mémov, tie sú totiž viac reakciou (okamžitou či postupnou dlhodobjšou) ako anticipáciou budúcich udalostí (v našom textovom korpuse sa slovesá v budúcom čase kontextovo zväčša predsa len týkajú blízkej budúcnosti, úzko súvisiacej s aktuálnymi udalosťami, prípadne ich bezprostrednými dôsledkami).³⁵

Zaujímavú tendenciu v tvorbe mémov môžeme pozorovať aj v slovesnej osobe a slovesnom čísle – 32 % prítomných sloves je napísaných v 3. osobe singuláru, 21 % v 2. osobe singuláru, takmer 16 % sa týka 1. osoby singuláru a 3. osoby plurálu, najmenšiu početnosť dosahuje 2. osoba plurálu (asi 8 %, z toho asi polovicu prípadov predstavuje tvar formálneho vykánia v konkrétnej situácii) a 1. osoba plurálu (takmer 7 %).

³⁴ Ako reprezentatívny príklad uvedieme zložené súvetie: „Keď máš podozrenie na koronavírus, dáš si spraviť testy a na výsledok ideš počkať na rodinnú oslavu.“ Tento alebo podobný typ zloženého súvetia, v ktorom sa vyskytne časová hypotaxa a zlučovacia parataktická veta, patrí k najobľúbenejším v slovenskej memetickej produkcii. Dôležité je tu kontextové prepojenie s prítomnou grafickou zložkou, ktoré sa intenzifikuje aj ukončením citovanej vety dvojbodkou v originálnom texte. Za vetou tu nasleduje relatívne často opakovaný obrázok, znázorňujúci scénu z populárneho filmu – dominuje v nej známy americký herec Leonardo DiCaprio s cynickým úškl'abkom. Tento mém bol uverejnený 26. 8. 2020, ku dňu písania príspevku dosiahol 204 zdieľaní, obsahuje 110 komentárov a asi 8600-krát je označený smajlíkom. Je dostupný na internetovej stránke: <https://www.facebook.com/zomriofficial/photos/2745709845708261> (citované dňa 12. 12. 2020).

³⁵ Ako vhodný príklad uvedieme mém, v ktorom je zobrazená hlava muža s rúškom zaveseným tak, že mu neprekryva tvár, ale temeno hlavy, k obrázku je pripojený tento text: „Keď toto všetko skončí, budeme musieť nosiť ešte 3 mesiace rúško do opačnej strany, aby sa nám vyrovnali uši.“ Tento mém bol uverejnený 3. 7. 2020, ku dňu písania príspevku dosiahol 158 zdieľaní, obsahuje 59 komentárov a asi 2000-krát je označený smajlíkom. Je dostupný na internetovej stránke: <https://www.facebook.com/emefka.sk/photos/1502681546609814> (citované dňa 12. 12. 2020).

Z uvedenej štatistiky relatívnej početnosti vyplýva, že tu dominujú najmä singulatívne tvary, najpočetnejšie zastúpené druhou a treťou osobou. Domnievame sa, že dôvodom by mohlo byť samotné ilokučné zameranie mémov ako textových jednotiek. Aby mohli osloviť čo najväčšie množstvo príjemcov, a tak sa úspešne šíriť na internete, musia ponúkať relatívne jednoduché, nepočetné podnety. Dominuje v nich jeden výjav, jedna osoba (prípadne ľudia ako jeden celok) a i., ktorá reaguje na niekoho iného alebo niečo iné, čo sa stáva nosnou súčasťou významu mémov.

Intenzívnejšie používanie druhej a tretej osoby môže súvisieť s komunikačnou stratégiou mémov – sú postavené najmä na (hodnotiacom, kritickom, výsmešnom) opise/komentári vybraných javov a sugestívnej adresnosti voči príjemcom. Samozrejme, kritické, ironizujúce postoje, subjektívne hodnotenia a komentáre môžu byť vhodne vyjadrené aj inými slovesnými osobami,³⁶ ale zdá sa, že druhá (adresná) a tretia slovesná osoba najlepšie vyhovujú komunikačným zámerom týchto textov.

Opakované konštrukčné schémy verbálnej časti mémov využívajú druhú, prípadne tretiu osobu najmä v (eliptických) súvetiach s vedľajšou vetou príslovkovou časovou, napríklad „Keď ti povedia, aby si si pred výterom vyfúkal nos“, „Keď zistíš, že nás príde obsadiť 200 maďarských zdravotníkov“, „Keď zistíš, že si sa na koronu liečil minimálne tridsať rokov“, „Keď si zabudneš dať dole halloweensky kostým“, „Keď si po karanténe spomenieš, že na zastávku to máš 120 metrov pešo“ a pod. Tendencia sugestívneho pôsobenia na príjemcu prostredníctvom druhej osoby singuláru v časových vetách je jednoznačná – v našom textovom korpuse dosahuje takmer 70-percentný výskyt. Opakovane sa ale môžeme stretnúť aj s časovými vetami, v ktorých dominuje síce tretia slovesná osoba, ale zacielenosť deja smeruje o. i. k adresnej osobe (často vyjadrenej paradigmatickými tvarmi osobného zámena ty), napríklad: „Keď ťa už ten pobyt doma maximálne vyčerpáva“, „Keď ťa karanténa doženie k zúfalým činom“, „Keď ti v nedeľu vyjde negatívny test“, prípadne sa v sú-

³⁶ Prvá osoba sa vyskytuje v našom korpuse predovšetkým v prípade, že mém obsahuje prvky improvizovaného dialógu: zväčša dve hierarchicky rovnocenné postavy sa o niečom rozprávajú – jedna má väčšinou sugestívnu funkciu, hovorí v druhej osobe a priamo vplyva na adresáta, ktorý reaguje v prvej osobe a jeho replika je zdrojom situačnej komiky. V niektorých prípadoch je prvá osoba spojená s treťou osobou v nepriamom dialógu – postava vo svojej replike rozprávanej v prvej osobe reaguje na určitý jav okolitého sveta, ktorý sa opisuje v tretej osobe. Okrem toho sa s prvou osobou možno stretnúť aj v takých textoch, v ktorých je rozprávačom nejaká reálna či fiktívna postava, cez ňu sa sugestívne prejavuje autorský postoj. Charakter takejto postavy v spojení s autorským komentárom je v danom kontextovom prepojení ukážkou predovšetkým zábavnej funkcie mémov. Napríklad obľúbená postava slovenskej popkultúry – Chuck Norris – je súčasťou mému, v ktorom sa reaguje na nepriaznivú epidemickú situáciu na Orave. Spomenutá postava zvolá v prvej osobe: „Nebojím sa smrti ani Ruska! Ale do Námestova nejdem“. Text napísaný veľkými bielymi písmenami sa nachádza pod postavou Chucka Norrisa, držiaceho v oboch rukách automatické zbrane a majúceho nahnevaný, bojovný výraz tváre. Tento mém bol uverejnený 8. 10. 2020, ku dňu písania príspevku dosiahol 277 zdieľaní, obsahuje 79 komentárov a asi 2900-krát je označený smajlíkom. Je dostupný na internetovej stránke: <https://www.facebook.com/zomriofficial/photos/2786739978271914> (citované dňa 12. 12. 2020).

vetiach s časovou vedľajšou vetou vyskytnú kombinované spojenia druhej a tretej osoby: „Keď sa blíži víkend a ty budeš môcť konečne vypnúť celú krajinu“, „Kým vidíš toto, tak situácia nie je taká vážna“ a pod.

Ako vidno v uvedených príkladoch, významnou tendenciou v tvorbe tohto typu mémov je tiež využívanie eliptických viet, ktoré možno postrehnúť v jednoduchých i zložených vetách (predovšetkým v spojení s temporálnym aspektom – v časových vetách). Situačná a najmä kontextová elipsa sa však intenzívne vyskytuje hlavne v súvetiach – takmer 50 % súvetí v našom materiáli obsahuje elipsu – výpustku slovesnej zložky.³⁷ Táto tendencia je pochopiteľná vzhľadom na celkové funkčné parametre mémov, ktoré verbálnu zložku výrazne kontextovo ukotvujú so zložkou grafickou – význam lexikálne neúplnej vety je tak ľahko a jasne dedukovateľný a doplniteľný z celkového kontextu memetickej jednotky.

Z textového korpusu tiež vyplýva, že mémy využívajú najmä prvky neutrálne (z jadra slovesnej zásoby) a tiež prvky hovorového štýlu,³⁸ pretože ten uľahčuje ich komunikačný prenos a príjem u bežných internetových používateľov. Prvky hovorového štýlu možno pozorovať na všetkých rovinách jazykového systému. Cielene sa tu využívajú expresívne syntaktické konštrukcie (napríklad asi 14 % prítomných textov obsahuje apoziopézu, prípade v spojení s proziopézou), exklamácie, emfázy, okazionalizmy, ktoré sme vyššie už spomenuli.

Takmer 11 % prítomných textových jednotiek obsahuje lexikálne prvky písané v cudzích jazykoch, konkrétne po anglicky, len výnimočne po česky – (karikované) citáty z českých filmov. Tieto prvky (slová či slovné spojenia) sa využívajú buď funkčným zakomponovaním do syntaxe slovenskej vety a vzhľadom na celkový kontext sú relatívne ľahko zrozumiteľné aj takým príjemcom, ktorí po anglicky aktívne nehovoria,³⁹ alebo sa používajú celé, kontextovo uchopené vety (súvetia), kto-

³⁷ V jednoduchých vetách je výskyt elipsy minimalizovaný, to však neznamená, že kontextová previazanosť jednotlivých textových zložiek tu nefunguje. Naopak, významnú časť jednoduchých viet tvoria vety obsahujúce vetný základ menný – často v podobe nadpisu k jednotlivým mémom –, ktorý si priamo vyžaduje kontextové prepojenie. Tak to platí najmä v prípadoch jednoduchej komparácie dvoch javov s časovým odstupom, napríklad „leto kedysi – teraz“, „dovolenka kedysi – teraz“ a pod., čím sa vďaka vhodnému grafickému doplneniu týchto nadpisových zložiek reaguje na súčasné epidemiologické obmedzenia v našom každodennom živote.

³⁸ Samozrejme, v jednotlivých mémoch je možné nájsť aj prvky iných štýlových vrstiev, napríklad z publicistiky, verejnej administratívnej sféry (mémy o zákazoch, prikazoch...) a umenia (texty populárnych či folklorizovaných piesní, texty básní, krátke naratívy a i.), ale z kvantitatívneho hľadiska možno uviesť, že ide skôr o solitérne prejavy.

³⁹ Ako vhodný príklad poslúži mým z tematickej oblasti obmedzení na svadbách. Obrázok je fotografiou svadobnej hostiny, hostia sedia za okrúhlymi stolmi a rozprávajú sa. Kolážovito je do obrázku pridaná fotografia dvoch ozbrojených a maskovaných policajtov zo zásahovej jednotky špeciálneho určenia. Do obrázku je k ústam oboch policajtov vložená textová bublina. V prvej z nich sa nachádza text: „Put your hands on the stôl!“ V druhej je text: „And put your rúško on the tvár!“ Tento mém bol uverejnený 16. 9. 2020, ku dňu písania tohto príspevku dosiahol 369 zdieľaní, obsahuje 151 komentárov a asi

rých význam sa môže bez základných znalostí cudzieho jazyka strácať.⁴⁰ Do tejto skupiny započítavame aj lexikálne prostriedky, ktoré sú v slovenskom jazyku postupne ustáľované, napríklad Facebook, eventový, halloweensky, influencer, wifi(-na), selfie, alebo aktuálne výrazivo ako blackout, lockdown, home office vrátane frazeologizovaného spojenia „one time – next time“, ktoré sa stalo obľúbenou súčasťou slovenských mémov a pod.

Mémy využívajú zväčša štandardné hovorové jazykové prostriedky, len ojedinele sa v nich vyskytujú pejoratívne výrazové prostriedky a vulgarizmy (zaznamenali sme 8 prípadov), ktoré sú eufemizované (zmierňované) napríklad vynechaním jednej hlásky a jej nahradením hviezdičkou a pod. Vulgarizmy napísané v anglickom jazyku takúto tendenciu zväčša nevykazujú. Deminutívne prostriedky sú minimalizované – opakovane sa vyskytuje len slovo *pívko*.

Na hovorový charakter mémov odkazuje aj celková štylistická úroveň textov – sú tu zväčša jednoduché vety, neformálne vyjadrovanie (v súvislosti s exklamatívnymi vetami sa opakovane používajú tri výkričníky a vyššie spomenuté expresívne syntaktické konštrukcie, najmä neukončené výpovede) a ľahko zrozumiteľné lexikálne výrazivo (častejšie sa opakujú slová ako *kamoš*, *chlastať*, *kukaj*, *henten*, *decko*, ale aj *telka*, *tlačovka*, *posilka*, *reštika* a i., ojedinele sa tu vyskytujú citoslovčia), tematizované sú hlavne bežné (neoficiálne) komunikačné situácie a i. Okrem toho takmer 17 % textov obsahuje pravopisnú, prípadne gramatickú chybu – najčastejšie ide o chýbajúce interpunkčné, diakritické znamienka, nesprávne písané pomlčky či úvodzovky, nesprávne používanie deagentného tvaru sloviac *začať* a *skončiť* bez zvrätneho zámena, nesprávne a celkom zaužívané použitie slova *kvôli* v negatívnom význame (napríklad „Kvôli opatreniam COVID-19 bude veľká brána zatvorená až do odvolania!!! Malá brána bude otvorená.“) atď. Uvedený relatívne nízky percen-

6100-krát bol označený smajlíkom. Je dostupný na internetovej stránke: <https://www.facebook.com/zomriofficial/photos/2766611700284742> (citované dňa 12. 12. 2020). Táto textová jednotka bola prevzatá z inej stránky na verejnej sociálnej sieti. Je preto zaujímavé sledovať, že v originálnom zdroji dosiahla len 5 zdieľaní a 51 označení smajlíkom. Táto skutočnosť nás núti vziať do úvahy fakt, že aj samotná prezentácia a reklama memetického sprostredkovateľa má na ich šírení nepopierateľný význam – platformy Zomri alebo Emecka patria k podstatne obľúbenejším a navštevovanejším (empiricky overiteľný kvantitatívny údaj ponúka počet internetových používateľov, prihlásených na sledovanie týchto platforiem) ako napríklad platformy Satirén, Zedol som meme, Skromne, Rišiak a pod.

⁴⁰ Tu možno ako príklad uviesť fotografiu z recesistickej oslavy, uskutočnenej na Karlovom moste v Prahe počas letných mesiacov v roku 2020. Jej cieľom bolo osláviť odchod koronavírusu z Česka. Nad obrázkom je umiestnený gramaticky problémový nadpis v anglickom jazyku, písaný veľkými bieleymi písmenami, ktorý má kontextovo rozpoznateľný ironický význam: „A little party never killed nobody“ [„Malá párty ešte nikoho nikdy nezabila“, prelož. aut.]. Ide o alúziu na riziko spojené so zhromažďovaním ľudí počas trvania epidemiologických opatrení a na obeť pandémie. Tento mém bol uverejnený 9. 10. 2020, ku dňu písania tohto príspevku dosiahol 142 zdieľaní, obsahuje 149 komentárov a asi 6600-krát bol označený smajlíkom. Je dostupný na internetovej stránke: <https://www.facebook.com/zomriofficial/photos/2787092924903286> (citované dňa 12. 12. 2020).

tuálny prepočet textov s gramatickou chybou je smerodajný – je možné postrehnúť tendenciu autorov mémov o jazykovú správnosť a dôslednosť svojich textov.

Postrehli sme však, že k zaužívanému postupu vyhotovovania formálnej stránky verbálnej časti mémov patrí chýbajúca interpunkcia (bodka) na konci viet v jednotlivých textových poliach (vynímajúc nadpisy). Absolútna väčšina textových jednotiek v našom korpuse nepoužívala bodku za oznamovacími vetami (ak je ich v texte viac, nedáva sa bodka za poslednou z nich), otáznik a výkričník sa ale vždy dôsledne píše.

Na posilnenie dojmu štandardnej neoficiálnej komunikácie využívajú mémy aj prvky ustálených slovných spojení a slovných hračiek, exponujúcich zábavný charakter.⁴¹ Zväčša tu ide o situačný vtíp založený na homofónii alebo homonymii, napríklad „Vysoká škola života objavila vak cínu“ (na obrázku sa nachádza starý ruk-sak plný cínových predmetov – je tu nápadná fónická evokácia so slovom *vakcína*), „Corona na Orave“ (na obrázku je fľaša alkoholu značky Corona položená na staršom televízore značky Orava). Avšak, nezriedka sa môžeme stretnúť aj s humorným efektom vyplývajúcim z polysémie, využívajúcej kombináciu frazeologického a doslovného významu textovej jednotky, napríklad „Na Orave to mali vždy na háku“ (memetický text je doplnený portrétom Jánošíka zo známeho čierno-bieleho slovenského filmu o Jánošíkovi) alebo „Podnikáte v gastronómii? Tak oddnes to môžete zabaliť“ (na obrázku sa nachádzajú papierové balíčky s rôznymi druhmi hlavného jedla, šalátovou prílohou a pod., ktoré sú pripravené na zabalenie a distribúciu) a pod.

Z obsahového hľadiska nás zaujímalo kontextové pragmaticko-sémantické prepojenie verbálnej a grafickej zložky textov. Na základe analýzy zozbieraného textového materiálu konštatujeme, že jednotlivé mémy možno začleniť do štyroch

⁴¹ Ide najmä o frazeologické jednotky, menej paremiologické. Používanie týchto prostriedkov nie je veľmi časté. Postrehli sme však tendenciu k individuálnym posunom vo frazeologizácii niektorých jednotiek s cieľom intenzifikovať zábavno-kritický charakter memetickej informácie. Tomuto cieľu vhodne zodpovedajú antipríslovia či povrávky (pozri Mlacek, 2009). Opakovane sme sa stretli s ustáleným spojením „Karma je zdarma!“, s vyššie už spomínaným okazionálnym spojením „one time – next time“, prípadne „here we go again“, „well yes, but actually no“ a i. – vo význame ironického spochybnenia platnosti povedanej informácie. Okrem toho sme narazili aj na zriedkavé individuálne textové jednotky, ktoré na prvý pohľad pripomínajú klasické parémie (najmä príslovia), no o príslovia v pravom slova zmysle rozhodne nejde. Na ilustráciu uvedieme príklad mému, na ktorom je zobrazený sediaci čínsky mudrc so zdvihnutou pravou rukou – na nej má vystretý ukazovák. Nad ním je napísaný do kontextu uvádzajúci nadpis: „Čínska múdrosť hovorí“, pod postavou je veľkými bielymi písmenami (s červeným orámovaním) napísaný text: „Ak prežiješ dve vlny pandémie v jednom rúšku – si nesmrteľný“. Tento mém bol uverejnený 20. 9. 2020, ku dňu písania tohto príspevku dosiahol 608 zdieľaní, obsahuje 10 komentárov a asi 1100-krát bol označený smajlíkom. Je dostupný na internetovej stránke: <https://www.facebook.com/509364945883983/photos/a.518095125010965/1862834037203727> (citované 12. 12. 2020). Tento mém sme našli na viacerých internetových stránkach – najmä tých, ktoré uverejňujú vtípné komentáre a anekdoty –, tam bol ale text uverejnený bez sprievodného obrázku. Ďalšie šírenie citovaného textu je tu však vysoké (na jednej zo stránok dosahuje až 749 zdieľaní).

hlavných kategórií, ktoré majú priestupné hranice. Tieto kategórie je možné stanoviť podľa miery uplatnenia jednotlivých memetických funkcií.

Väčšina prítomných mémov má celkom jasne exponovanú zábavno-hodnotiacu (kritickú) funkciu. Ide v nich o reakciu na aktuálne problémy, komentáre, vyjadrenie kritického a hodnotiaceho stanoviska s ironizujúcim, niekedy dokonca až sarkastickým vyznením. Ich kontextové vyznenie možno kvalitatívne odstupňovať.

Niektoré mémy exponujú zábavnú funkciu v spojení s jemnou iróniou, môžu obsahovať kritický hodnotiaci postoj s výsmešným, ale nie ostro zosmiešňujúcim vyznením, pridržiavajú sa zväčša realisticky pôsobiacich javov.⁴² Ďalšiu skupinu tvoria také textové jednotky, ktoré obsahujú vyššiu mieru fikcie, spojenú s karikovaním, výsmešnejším tónom. Dominuje tu tiež primárne zábavná funkcia s ironickým komentovaním konkrétnych javov.⁴³

Na hranici medzi týmito kategóriami mémov je taká skupina, ktorá môže byť založená na komparatívnej báze dvoch javov prostredníctvom postupu obrazovej koláže, ide o ironickú reakciu s kritickým alebo zábavným podtónom. Dôležitejšie však je, že zväčša nevykazuje výraznejšiu verbálnu zložku – tá má skôr sprievodný charakter ku kontextovo významnejšej grafickej zložke. Verbálna zložka sa obmedzuje skôr na krátky nadpis nad jednotlivými obrázkami (zväčša v podobe menného vetného základu).⁴⁴

⁴² Ako príklad možno uviesť mém, ktorý v grafickej zložke znázorňuje na bielej ploche čiernou farbou nakreslené klasické kuchynské sitko, ktorého dierkovaný spodok je pretrhnutý. Vpravo vedľa sitka je veľkými čiernymi písmenami napísaný text: „Pokazili sme sito“. Text je jasnou alúziou na takmer zľudovelý komentár vládných predstaviteľov, týkajúci sa negatívneho hodnotenia spoločenského správania počas pandémie covid-19. Komika spočíva v slovnej hračke – podstatné meno *sito* tu nahrádza pôvodné zvrtné zámeno *si* a ukazovacie zámeno *to*. Tento mém bol uverejnený 25. 9. 2020, ku dňu písania tohto príspevku dosiahol 462 zdieľaní, obsahuje 168 komentárov a asi 6800-krát bol označený smajlíkom. Je dostupný na internetovej stránke: <https://www.facebook.com/zomriofficial/photos/2774574536155125> (citované 12. 12. 2020).

⁴³ Na ilustráciu uvedieme mém, v ktorom je zobrazený domáci škriatok Dobby so šťastným výrazom tváre, pochádzajúci z populárnych príbehov o čarodejníkovi Harrym Potterovi. Na obrázku, ktorý je scénou z filmu *Harry Potter a Tajomná komnata*, je kolážovito upravený predmet, ktorý škriatok drží v ruke. Ide o modrý certifikát z plošného antigénového testovania slovenskej verejnosti s negatívnym výsledkom. Pod touto postavou je veľkými bielymi písmenami napísaný text: „Pán dal Dobbymu negatívny certifikát. Dobby je slobodný“. Text je upravenou verziou pôvodnej filmovej repliky tejto postavy, v ktorej sa namiesto certifikátu spomínala ponožka. Tento mém bol uverejnený 1. 11. 2020, ku dňu písania tohto príspevku dosiahol okolo 3200 zdieľaní, obsahuje 284 komentárov a asi 12 000-krát bol označený smajlíkom. Je dostupný na internetovej stránke: <https://www.facebook.com/zomriofficial/photos/a.1831445523801369/2809471099332135/?type=3> (citované 12. 12. 2020).

⁴⁴ Sem patrí napríklad mém zložený z dvoch vertikálne usporiadaných farebných obrázkov v čiernom poli. Nad nimi je v čiernom poli nadpis napísaný bielymi písmenami: „Farby jesene“. Na hornom obrázku s nadpisom „Kedysi:“, umiestneným v ľavom hornom rohu, je fotografia mnohofarebného a hustého jesenného lesa. Na dolnom obrázku s nadpisom „Teraz:“, umiestneným tiež v ľavom hornom rohu, sa nachádza farebná politická mapa Slovenska s vyznačenými okresmi, ktoré sú zafarbené načerveno a nažltlo, sledujúc farby tzv. covidového semaforu – žltá predstavuje mierne riziko a červená vyso-

Napokon, špecifickou kategóriou je skupina mémov bez primárne zábavnej funkcie. Exponuje sa tu najmä pragmatické komentovanie vybraných javov, môže obsahovať kriticko-hodnotiaci aspekt s cynickým podtónom.⁴⁵

Z uvedeného vyplýva, že jednotlivé mémy môžu byť nositeľmi predovšetkým nasledovných funkcií: zábavnej a kriticko-hodnotiacej; pritom podstatnou súčasťou ich pragmatického zacielenia je najmä sugestivita a irónia, vďaka ktorým je ovplyvňovaný subjekt príjemcu, jeho názor, emocionálna či hodnotová stránka s cieľom pobaviť ho i prinátiť k nazeraniu na konkrétne javy okolitého sveta istým spôsobom, pritom sa mémy pokúšajú sugestívne nútiť príjemcov k ich ďalšiemu šíreniu. Okrem toho možno na báze excerpovaného materiálu stanoviť i nasledovné princípy, na ktorých fungujú memetické texty: kreativita, kontextovosť (s ňou spojená eliptickosť) a intertextualita, situačnosť, aktuálnosť („aktualizovanosť“), zrozumiteľnosť, pointovanosť, koncíznosť a esenciálnosť (na malom priestore je vypovedaná ucelená myšlienka).

Záver

V predložennom texte sme sa pokúsili o teoretické ujasnenie pojmu mém, ktoré sme ďalej aplikovali na formálno-sémantickú charakteristiku mémov ako špecifických kultúrnych jednotiek, šírených na internete. V rámci ich analýzy sme postrehli a problematizovali jazykové a štylistické osobitosti, ktoré sú typické pre tzv. *image macro memes* – mémy s funkčne prepojenou obrazovou a textovou zložkou, ktoré sú postavené najmä na zábavnej a kriticko-hodnotiacej funkcii, ironickosti a sugestívnom zacielení na prijímateľa. Opakované a ciele používanie konkrétnych štylistických postupov, jazykových prostriedkov a významotvorných prvkov i funkcií naznačuje, že analyzovaný typ mémov vykazuje parametre špecifického „folklorneho“ žánru, modelovaného predovšetkým na báze hovorového funkčného jazykového štýlu. Pritom sme však odmietli tézu o žánrovej podstate mémov vo všeobecnosti, poukazujúc na nesmierne širokú zásobáreň prvkov, ktoré môžeme za mémy považovať – všetky prvky, javy akejkoľvek povahy, ktorých podstatou je šírenie medzi kultúrnymi nositeľmi prostredníctvom rôznych médií.

ké riziko šírenia nákazy. Rôzne rozptýlenie „žltých okresov“ v zväčša červenej mape pripomína jesenné lístie. Tento mém bol uverejnený 20. 10. 2020, ku dňu písania tohto príspevku dosiahol 158 zdieľaní, obsahuje 36 komentárov a asi 4400-krát bol označený smajlíkom. Je dostupný na internetovej stránke: <https://www.facebook.com/emefka.sk/photos/1601937783350856> (citované dňa 12. 12. 2020).

⁴⁵ Vhodným príkladom je mém s vyobrazenými štyrmi fotografiami, na ktorých vidno dlhé rady ľudí stojacich pred rôznymi obchodnými predajňami alebo predajňami viacerých sietí supermarketov na Slovensku. Presne v strede obrázku je veľkými žltými písmenami napísaný text: „Hlavne, že sa ľudia boja ísť zadarmo otestovať, lebo by sa tam mohli nakaziť“. Text je alúziou na obavy verejnosti pred celoplošným testovaním antigénovými testami. Tento mém bol uverejnený 23. 10. 2020, ku dňu písania tohto príspevku dosiahol okolo 3300 zdieľaní, obsahuje 615 komentárov a asi 11 000-krát bol označený smajlíkom. Je dostupný na internetovej stránke: <https://www.facebook.com/zomriofficial/photos/2800588423553736> (citované dňa 12. 12. 2020).

Cieľom textu bolo poukázať na funkčné profilovanie spomenutého typu mémov a na rôzne skupiny týchto textových jednotiek z formálneho a významového hľadiska. Skúmanú materiálovú bázu sme vytvorili cieľenou (tematicky orientovanou) excerpciou dostupných internetových obrázkov zo sociálnych sietí (predovšetkým z Facebooku), ktoré poskytujú dôsledné informácie o procesoch šírenia týchto textových jednotiek medzi internetovými používateľmi. Z metodického hľadiska išlo o kľúčový prvok, pretože práve spoľahlivý kvantitatívny údaj o šírení (t. j. o škále a schopnosti adresátov prijať sugestívne pôsobiaci textový prvok a ďalej ho odovzdať) sme považovali za hlavný funkčný parameter procesu distribúcie/šírenia, ktorý nazývame memetickým procesom. Jeho výsledkom je mém ako špecifická textová jednotka.

Chápanie procesu diseminácie konkrétnych textov v medziľudskej kontaktovej komunikácii ako memetického procesu ponúka možnosti ďalšej výskumnej orientácie na sledovanie prepojenia teórie memetiky najmä s folkloristikou, literárnou vedou a tematólogiou, popkultúrou, teóriou médií, etnolingvistikou (najmä v otázke distribúcie a variácie spoločenských kultúrnych stereotypov), sociológiou, teóriou komunikácie a pod., ktoré si žiadajú špecializované analýzy.

Literatúra

- ASSMANN, Jan: *Kultura a paměť*. Praha: Prostor 2001. 320 s.
- BLACKMORE, Susan: Imitation and the definition of a meme. In: *Journal of Memetics*, 1998, roč. 2, č. 2. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/252130982_Imitation_and_the_Definition_of_a_Meme (cit. 12. 12. 2020).
- BLACKMORE, Susan: *Teorie memů*. Kultura a její evoluce. Praha: Portál 2001. 304 s.
- DAWKINS, Richard: *The Selfish Gene*. Oxford: Oxford University Press 1976. 224 s.
- DOLNÍK, Juraj: *Jazyk – člověk – kultura*. Bratislava: Kalligram, 2010. 221 s.
- GOLEMA, Martin: *Predhistória literatúry u Slovanov*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela 2013. 189 s.
- HEYES, C. M.: Imitation, culture and cognition. In: *Animal Behaviour*, 1993, roč. 46, č. 5, s. 999 – 1010.
- KOCH, Walter: *Culture and Semiotics*. Bochum: Brockmeyer 1989. 183 s.
- MLACEK, Jozef: Antipríslovie a príbuzné útvary (k niektorým súčasným premenám v paremiológii a jej pojmosloví). In: *Slovenská reč*, 2009, roč. 74, č. 3, s. 135 – 148.
- ŠOLTÉSOVÁ, Simona: *Memetické texty a digitálne médiá*. Prešov: Prešovská univerzita 2016. 110 s.
- WIGGINS, Bradley E. – BOWERS, Bret G.: Memes as genre: A structural analysis of the memescape. In: *New Media and Society* 2014, s. 1 – 21.
- ZIPES, Jack: *Why Fairy Tales Stick. The Evolution and Relevance of a Genre*. New York: Routledge 2006. 352 s.

PRIENIK EXORCISTICKÉHO A CHARIZMATICKÉHO KOMUNIKAČNÉHO (SUB)REGISTRA U RÍMSKO- -KATOLÍCKEHO KAZATEĽA MARTINA HARČÁRA¹

Martina Bodnárová

*Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove
Prešov*

BODNÁROVÁ, Martina: Overlapping of the Exorcist and Charismatic Communication (Sub-)register in the Speech of the Roman Catholic Preacher Martin Harčár. *Slovak Language*, 2021, Vol. 86, No 1, pp. 78 – 103.

Abstract: This paper presents a case study that examines the overlapping of two related microsocial communication sub-registers, exorcist and charismatic. As a subject for this inquiry, the author chose extensive spoken monologic discourses of a relatively well-known public figure, Roman Catholic preacher Martin Harčár. The author primarily identifies charismatic sub-register elements, as these have more prevalent occurrences in the text. Charismatic elements show up against the background of several linguistic levels and structures such as lexical, compositional, intertextual, and pragmatic. The author puts the results into perspective with relevant Polish research findings and with partial linguistic representations found in the speeches of other Slovak charismatic preachers. In its conclusion, the paper defines specific lexemes, collocations, motives, forms of reproduced speech, and pretexts of charismatic discourses.

Key words: exorcist communication sub-register, charismatic communication (sub-)register, exorcist, charismatic preacher, religious macrosocial communication register

1. ÚVOD

Naše lingvistické úvahy a bádania v rámci tohto príspevku sa odvíjajú od dvoch teologicky aktuálnych, no i kontroverzných fenoménov – fenoménu exorcizmov a exorcistov a fenoménu chariziem a charizmatikov.

Fenomén exorcizmov sa za posledných niekoľko rokov dostal do výraznej pozornosti tak vo svetovom kontexte, ako aj v kontexte náboženskej (komunikačnej) sféry na Slovensku. Zásľuhu na tom majú jednak audiovizuálne, resp. online médiá, ktoré rozmanitým spôsobom (interview, správy; videosúbory na stránke Youtube, videoblogy, streaming, podcasting) exponujú postavy slovenských (najmä Matúša Marcina, Jozefa Marettu, Leopolda Jablonského, Ľuboslava Petrička) i zahraničných exorcistov (zvlášť Vojtěcha Kodeta, Eliasa Vellu či Gabriela Amortha, najnovšie aj Piotra Glasa); jednak vydavateľstvá, ktoré v ostatnom čase znásobili produkciu takzvanej exorcistickej literatúry (porov. napr. množstvo publikácií talianskeho exorcistu Gabriela Amortha vydaných vydavateľstvom Don Bosco alebo pra-

¹ Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu KEGA 010PU-4/2020 *Interaktívna štylistika – analýzy a syntéza*.

videlnú periodicitu titulov exorcistu Francesca Bamonteho vo vydavateľstve Zachej. sk). V teologickom kontexte má exorcizmus status sväteniny (Katechizmus Katolíckej cirkvi, 1998), ktorá je jedným z terapeutických prostriedkov proti mágii (Sarka, 2014, s. 168 a n.) a ktorá sa spája s tzv. službou oslobodenia (napr. Tardif, 1999, s. 70 a n.). Podstata exorcizmu ako „rituálneho vyhánania zlého ducha z človeka alebo z nejakého miesta (pomocou schválených modlitieb a iných prostriedkov)“ (Slovník súčasného slovenského jazyka, 2006) úzko súvisí s démonológiou, teda systematickou náukou zaoberajúcou sa démonmi. Kontroverznosť tak exorcizmov, ako aj exorcistov v súčasnosti vyplýva z niekoľkých skutočností: jednak „dnes je v móde určitá racionalistická a reduktívna teológia, ktorá odsúva zlého ducha a jeho pôsobenie do oblasti dávných kultúrnych obyčejů a do oblasti psychológie“ (Amorth, 2006, s. 121); jednak sa exorcizmus aj teologicky prezentuje (len) ako magické gesto (ibid., s. 35); v dôsledku toho je nedostatočná, resp. až absentuje výučba danej problematiky na teologických fakultách a v seminároch, existencia zlého ducha sa popiera a význam jeho pôsobenia sa minimalizuje (Tardif, 1999, s. 78; Amorth, 2006, s. 26 – 27; Vella, 2008, s. 30). Na kontroverznosti exorcizmov a exorcistov sa v neposlednom rade podieľajú aj médiá, ktoré nám sprostredkávajú popkultúrny obraz daných fenoménov s výraznou dávkou demonizácie.

Druhým teologickým východiskom tejto štúdie je fenomén chariziem a charizmatikov. Sekulárne sa slová *charizma*, *charizmatický* chápu v zmysle výnimočných kvalít človeka, čo má svoj pôvod v sociológii a následné aplikácie, napr. v oblasti manažmentu, kde sa rozlišuje niekoľko typov autorít a lídrov, pričom jeden z nich je typ charizmatický (porov. napr. Brenkus, 2003, s. 28; Kubovská, 2010, s. 24 a n.). V teologických prácach sa slovo *charizma*² najčastejšie spája s listami sv. Pavla, zvlášť s Prvým listom Korint'anom. V zásade tu však možno hovoriť o dvoch dominantných chápaniach: charizmy ako vzácne a mimoriadne dary milosti a charizmy ako „užitočné dary udelené aj obyčajným ľuďom pre rôzne úlohy v Kristovom tele“ (Sullivan, 1998, s. 12). V rámci súčasnej Katolíckej charizmatickej obnovy, ktorá nadväzuje na charizmatické či skôr turíčne hnutia vzniknulé v rámci protestantizmu ešte v druhej polovici 19. storočia, sa však akcentuje druhý význam výrazu *charizma*. Predovšetkým v turíčných, ale aj v katolíckych charizmatických hnutiach je chápanie chariziem „úzko späté s krstom v Duchu Svätom, ktorý je považovaný za vstupnú bránu k účasti na charizmách a k charizmatickej službe“ (Brenkus, 2003, s. 52), pričom „krst Duchom, naplnenie Duchom Svätým, turíčni chápu v zmysle

² T. Rončáková (2009b, s. 29) reflektuje slovo *charizma* ako jedno z cudzích slov nepatriacich výlučne do náboženskej slovnej zásoby, ale zaužívaných a privlastnených najmä náboženskou praxou. Je to výraz, ktorý nadobúda v náboženskom kontexte posunutý význam: „... napríklad charizma znamená viac ako osobné čaro, je to osobitná zručnosť, schopnosť, poslanie zhora“. Takýto nábožensky posunutý význam sa podľa nášho názoru blíži významu, v ktorom slovom *charizma* operujú členovia charizmatických hnutí.

skúsenosti apoštolov v deň Turíc“ (ibid., s. 53). F. A. Sullivan (1998, s. 57) dodáva, že turíčnici si myslia, že krst v Duchu „sa má tak ako na Turíce prejavovať znakom glosolálie“. Tento autor sa zmieňuje i o výraze *charismatici*, ktorý sa používa jednak pre členov charizmatickej obnovy, jednak pre tých, ktorí dostali charizmy a používajú ich na budovanie Cirkvi (porov. ibid., s. 54). Ľ. Lenartová (2015), ktorá operuje skôr pojmom pentekostalizmus, charakterizuje religiozitu pentekostalistov tak, že „ich bohoslužby sú veľmi živé a silne emotívne, doprevádzané spevom, tancom, spontánnymi zvolaniami, modlitbami a vášnivou diskusiou (...) ak sa niekto cíti byť vyvolený Duchom Svätým, aby niečo povedal, prípadne vykonal, predniesol modlitbu, plakal alebo sa smial, proste to vykoná bez toho, aby ho niekto k tomu vyzýval. V pentekostálnych cirkvách je všetko založené na spontánnosti a odlišnosti od tradičného uctievania v tradičných kresťanských cirkvách (...) často využívajú metódu proofexting, pričom ide o náhodné otvorenie Biblie na ľubovoľnom mieste a následné ‚dosadenie‘ na danú situáciu“ (2015, s. 160 – 161). F. A. Sullivan (1998, s. 60, 91, 97 a n.) k týmto charakteristikám pripája niekoľko ďalších, predovšetkým dôraz na chválu ako základný modlitbový postoj; službu evanjelizácie spojenú so svedectvom; a napokon sa osobitne venuje najvýraznejším charizmám, a to prorocktvu, daru jazykov a uzdravovaniu.

Ani stručne priblížený fenomén chariziem a charizmatikov nie je teologicky neproblémový. Kontroverznosť vyvoláva už samotná existencia chariziem, keďže v dejinách Katolíckej cirkvi sa tento fenomén zvlášť od čias sv. Jána Zlatoústeho považoval za zaniknutý; jeho oživenie sa dáva do súvislosti s II. vatikánskym koncilom,³ na ktorom sa dostala do pozornosti Katolíckej cirkvi tzv. nová evanjelizácia, teda evanjelizácia už pokrstených ľudí, u ktorých došlo k rozporu medzi vyznávaním viery a každodenným životom (porov. Zdunkiewicz-Jedynak, 2007). Kým na jednej strane, ako uvádza J. Brenkus (2003), sa objavujú teológovia, ktorí kritizujú podceňovanie chariziem a nízku mieru aplikácie charizmatického a pneumatologického učenia II. vatikánskeho koncilu, na strane druhej sa objavujú kritické názory v súvislosti s „preceňovaním niektorých darov, tzv. senzačných chariziem“ (2003, s. 55). D. Żuk-Olszewski konštatuje, že „hoci charizmatickému hnutiu nemožno uprieť istý evanjelizačný potenciál v čoraz sekularizovanejšej západnej spoločnosti, formy evanjelizácie využívané týmto hnutím spôsobujú viaceré pastoračné a teologické problémy a vyvolávajú vážne otázky doktrínálneho charakteru“ (2015, s. 124). Autor sa zmieňuje najmä o krste Duchom Svätým, o uzdravovaní rodových koreňov, o krste nenarodených detí a o službe (fyzického) uzdravovania. R. Sarka (2014, s. 121 – 123, 125, 127) zasa upozorňuje na výskyt viacerých prvkov magického myslenia v charizmatickom hnutí, konkrétne ide o: selektívny fundamentalizmus

³ Veľmi priamu súvislosť Koncilu s obnovou charizmatickej skúsenosti vidí F. A. Sullivan, 1998, s. 85.

v lektúre Sv. písma so svojským výkladom; nekritické zháňanie sa za zázračnými a súkromnými zjaveniami; prehanú démonológiu; zdôrazňovanie moci Ducha Svätého v živote kresťana bez dostatočného rozlišovania charizmy a parapsychologického fenoménu; neustále rozprávanie o okultizme a zvýšená miera identifikácie diabolských praktík; javy známe z tzv. mesmerizmu ako zmenené stavy vedomia, tlak okolia na prispôbenie sa či sugescia; a napokon zdôrazňovanie moci a absolutizovanie osobnej skúsenosti.

Uvedené teologické charakteristiky naznačujú, že fenomén exorcizmov/exorcistov a chariziem/charizmatikov navzájom korelujú, zvlášť v oblasti démonológie. Vyháňanie zlých duchov možno vnímať tiež ako súčasť evanjelizácie (porov. Tardif, 1999, s. 70), na ktorú sú upriamené práve charizmatické hnutia. Službu oslobodenia reprezentuje v prvom rade liturgický exorcizmus, určený pre prípady diabolskej posadnutosti, pričom jeho vykonávanie Cirkve deleguje na biskupa alebo ním povereného kňaza – exorcistu; prípady diabolského útlaku a prenasledovania môžu formou modlitieb príhovoru či modlitieb za oslobodenie a uzdravenie riešiť aj laici (porov. Tardif, 1999, s. 71 a n.) tvoriaci (aj historicky) jadro charizmatických hnutí (porov. Lenartová, 2015). Inak povedané, ako jedna z chariziem sa postuluje aj charizma uzdravovania, pričom sa uvádza, že existujú štyri typy uzdravovania, jedným z nich je aj modlitba za oslobodenie, ktorej špecifickou podobou je exorcizmus (Forgáč, 2012, s. 48 a n.). Okrem toho problematika a prax uzdravovania rodových koreňov nie je len záležitosťou charizmatikov, ale stretne sa s ňou aj v komunikátoch niektorých exorcistov (porov. Bodnárová, 2020). Podobne fenomén tzv. rozlišovania duchov má jednak status charizmy (Forgáč, 2012, s. 16; Pliya, 1999, s. 50), jednak ho pertraktujú ako jednu z ťažiskových tém aj exorcisti (porov. Bodnárová, 2020).

Ak by sme tieto skutočnosti mali konkretizovať a demonštrovať v slovenskom konfesionálnom priestore, tak korelatívnosť fenoménu exorcizmov a fenoménu chariziem sa prejavuje i tým, že niektorí slovenskí exorcisti sú súčasne členmi charizmatických spoločenstiev (napr. I. Degro, J. Maretta) a že viacerí exorcisti vo svojich hovorených či písaných komunikátoch tematizujú afirmatívne (napr. Degro, 2011) alebo negatívne (napr. Haburaj, 2018) fenomén chariziem; a opačne, niektorí príslušníci charizmatických hnutí sa latentne dotýkajú aj exorcistickej problematiky. Príkladom takejto korelácie je aj rímskokatolícky kazateľ Martin Harčár, ktorého rozsiahly hovorený monologický komunikát *Nadišla hodina, aby ste sa prebudili zo sna*⁴ sa stal výskumným objektom tejto štúdie.

2. PREDMET A METODOLÓGIA VÝSKUMU

Náboženská komunikačná sféra, do ktorej spadá aj problematika tejto štúdie, bola na Slovensku doposiaľ reflektovaná len cez prizmu štrukturalistického funkčné-

⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=852C-Uy5qCA&t=3s>.

ho štýlu (porov. najmä Mistrík, 1991; Mlacek, 2012) či cez prizmu diskurzu (porov. Petriková, 2019). Našou ambíciou je pokúsiť sa túto komunikačnú sféru reflektovať primárne prostredníctvom konceptu komunikačného registra a sekundárne prostredníctvom konceptu individuálneho štýlu. Pilotným výsledkom tohto experimentu bola štúdia *Exorcistický komunikačný subregister v kontexte náboženskej komunikácie a slovenskej lingvistiky* (Bodnárová, 2019) a najmä monografia *Jazyk exorcistov. Vymedzenie a opis komunikačného subregistra* (Bodnárová, 2020). V oboch prácach sme dospeli k zisteniu, že jazyk exorcistov možno pokladať za osobitný komunikačný subregister, ktorý sa manifestuje špecifickými obsahovo-tematickými, kompozičnými, pragmatickými a morfológicko-lexikálnymi charakteristikami. Súčasne sa nám v teoretickej rovine ukázal potenciál vymedzenia osobitného charizmatického komunikačného (sub)registra, jeho lingvistické charakteristiky však zatiaľ nie sú podložené dôsledným empirickým výskumom (prvú parciálnu výskumnú sondu by mohla predstavovať kapitola vyššie uvedenej monografie s názvom *Exorcista – triezvy charizmatik* venovaná analýze individuálneho štýlu exorcistu Antona Solčianskeho, príp. i niektoré ďalšie kapitoly zamerané na individuálny štýl exorcistov, ktorí sú súčasne charizmatikmi), vychádzajú prevažne z našej autopsie a pilotných frekvenčných sond do hovorených komunikátov niekoľkých mediálne známych slovenských charizmatických kazateľov (Jána Buca a Jula Slováka)⁵.

Všetky uvedené skutočnosti a zistenia sa stali bázou, na ktorej sme uskutočnili podrobnú lingvistickú analýzu približne hodinového hovoreného monologického prejavu rímskokatolíckeho kňaza a pomerne medializovaného kazateľa Martina Harčára. M. Harčár je kňazom už vyše dvadsať rokov. Má za sebou prevažne prácu s mladými ľuďmi a študentmi v rámci pôsobenia v Univerzitnom pastoračnom centre v Košiciach a neskôr v Prešove, kde pôsobí aj v súčasnosti; ďalej trojročné štúdium teológie evanjelizácie v Ríme a napokon členstvo v Komunitě Emanuel, iniciáciu vzniku charizmatického spoločenstva Maják či participáciu na charizmaticky orientovanom kurze Nanovo s Bohom. Nie nepodstatnou charakteristikou je aj hudobná orientácia M. Harčára a jeho príležitostné účinkovanie ako hráča na bicie v rámci rôznych večerov chvál (napr. prešovského charizmatického spoločenstva Maranatha). Tento krátky prehľad aktivít skúmaného kazateľa demonštruje jeho výraznú inklináciu k charizmatickému hnutiu, čo by mohla byť prvotná motivácia výskytu prvkov potenciálneho charizmatického (sub)registra v jeho vybranom monologickom prejave. Motivácia prítomnosti prvkov exorcistického subregistra by sa dala zdôvodniť koreláciou fenoménu exorcizmov a chariziem na platforme teológie.

Náš príspevok má teda charakter prípadovej štúdie, ktorej cieľom je za pomoci viacerých metodologických postupov odhaliť prienik či spoluprácu exorcistického a charizmatického komunikačného (sub)registra v rozsiahlom monologickom preja-

⁵ Zoznam týchto komunikátov uvádzame v závere štúdie pod názvom *Internetové zdroje*.

ve M. Harčára, ktorý zaznel v roku 2019 na charizmaticky ladenom gospelovom festivale *On je živý*. Tento komunikát s rozsahom 6849 slov sme skúmali prostredníctvom kvantitatívnej (štatistickej) metódy percentuálnych výpočtov; prostredníctvom klasickej lingvistickej analýzy zameranej najmä na morfológickú a lexikálnu jazykovú rovinu; čiastočne sme využili aj prístup literárnej vedy, keď sme pracovali s jednotkou kompozično-tematickej výstavby textu zvanou motív. Keďže náš výskumný materiál mal výlučne hovorenú podobu, pred samotnou analýzou ho bolo potrebné transkribovať. Naša transkripčná metóda bola založená na štandardných pravopisných princípoch; fonetickú transkripciu sme použili iba ojedinele, napr. v prípade osobitne vyslovených cudzích, prevzatých, nárečových slov alebo v prípade osobitne výrazných výslovnostných javov pri domácich slovách (*vlasňe, ňeska*). Na označenie intonačného priebehu výpovede alebo jej časti sme použili značky ↑ pre antikadenciu, ↓ pre konkluzívnu kadenciu a → pre semikadenciu. Posun do inej intonačnej línie, najmä pri citovaných a reprodukovanych pasážach, a realizáciu špecifických prozodických vlastností niektorých lexém alebo výpovedí sme naznačovali podčiarknutím. Krátku pauzu sme označovali /, dlhú //, hezitачný zvuk @, dôraz veľkými písmenami, emfázu a predĺženie hlások dvojbodkou, nedopovedanie slova . . . Výrazne zvolací ráz výpovedí sme signalizovali výkričníkom umiestneným na koniec zvolacej výpovede. Do zátvoriek () sme umiestňovali hlásky a slová, ktoré boli málo zrozumiteľné a len potenciálne dešifrovateľné. Úplne nezrozumiteľné pasáže sme označovali ----. Parajazykové prostriedky či iné nonverbálne prejavy kazateľa sme uvádzali v zátvorkách < >. Pri slabikovanej výslovnosti niektorých slov sme použili spojovník (napr. *MI-lo-sr-den-stvo*).

3. TEORETICKÉ VYMEDZENIE A CHARAKTERISTIKA EXORCISTICKÉHO A CHARIZMATICKÉHO KOMUNIKAČNÉHO (SUB)REGISTRA

Pri postulovaní fenoménov jazyka exorcistov a jazyka charizmatikov ako osobitných komunikačných (sub)registrov vychádzame z už ustáleného sociologického chápania náboženstva ako osobitnej sociálnej inštitúcie (porov. napr. Kráľová, 2007, 2009). Tejto inštitúcii prislúcha komunikačný priestor, ktorý môžeme nazvať *náboženskou komunikačnou sférou*⁶. Konvencionalizované jazykové a parajazykové správanie ľudí preferované v náboženskej komunikačnej sfére potom identifikujeme ako **náboženský makrosociálny komunikačný register**. Keďže náboženstiev je v súčasnosti (podobne ako v minulosti) mnoho a keďže v našej kultúre a spoločnosti, rovnako ako v rámci nášho výskumného materiálu je dominujúcim kresťanské

⁶ Pojem *náboženská komunikačná sféra* sa v slovenskej lingvistike objavuje aj mimo kontextu a konceptu komunikačného registra; niekedy pôsobí ako relativizujúcejšia alternatíva náboženského (funkčného) štýlu.

katolíckeho náboženstva⁷, na makroúrovni sa ukazuje opodstatnené vyčlenenie osobitného subregistra, ktorý by sme asi najadekvátnejšie pomenovali ako **kresťansko-(katolícky) makrosociálny komunikačný subregister**. V rámci vymedzeného subregistra sa uplatňujú rôzne rolové a statusové mikrosociálne registre. Pravdepodobne za najdominantnejšiu i najuniverzálnejšiu možno považovať sociálnu *rolu kňaza*, resp. *kazateľa*.

Pôvod kňazstva sa nachádza už v Starom zákone. V Katolíckej cirkvi (podobne ako v pravoslávnej) je kňazstvo jednou zo sviatostí; hovorí sa teda o sviatostnom kňazstve, pričom sa akcentuje služobný charakter kňazského poslania. Služba kňaza má trojitú perspektívu: ohlasovanie Božieho slova, vysluhovanie sviatostí a pastierska (vychovávateľsko-pedagogická) úloha (porov. Krupa, 2001). A. Riobó (2001) hovorí skôr o diecéznych kňazoch reprezentujúcich „sekulárne duchovenstvo“, ktoré sa odlišuje od „rehoľného duchovenstva“. Aj diecéznym kňazom je do určitej miery vlastná svetskosť, sekularita, nie však v negatívnom zmysle „svetáckosti“, ale skôr v neutrálnom zmysle intenzívnejšieho vzťahu k svetu než v prípade rehoľníkov. Autor poznamenáva, že sekularita je predovšetkým osobitnou vlastnosťou laikov odlišujúcou ich od kňazov, ktorých osobitnou vlastnosťou je ministeriálnosť (služobný charakter), a od rehoľníkov, u ktorých zasa dominuje eschatologické znamenie. Všetky tri entity spolu tvoria štruktúru Cirkvi (porov. 2001, s. 42 – 43).

V kontexte pentekostálneho a charizmatického hnutia, majúceho pôvod v protestantizme, je ako kňaz chápaný každý znovuzrodený veriaci, pričom ide o všeobecné kňazstvo.⁸ Pravdepodobne odtiaľ a pravdepodobne v dôsledku tzv. novej evanjelizácie⁹ prenikla do katolicizmu prax, že kazateľskú službu nemusia vykonávať len vysvätení služobníci (diecézni) kňazi, ale aj laici (napr. na Slovensku takto už dlhodobo pôsobia katolícki laickí kazatelia Peter Lipták, Pavol Strežo, Branislav Škripek či Julo Slovák). Ak však vyjdeme z nepríznakovitej situácie, teda že katolícky kňaz je súčasne kazateľom, resp. že kazateľom je prototypicky len vysvätený (služobný) kňaz, pričom v rámci kresťansko-(katolíckeho) makrosociálneho subregistra ide o osobitnú a relevantnú sociálnu rolu, potom v súvislosti s touto rolou môžeme vyčleniť **kazateľský mikrosociálny komunikačný register**. Tento termín preferujeme pred potenciálnym pojmom „kňazský mikrosociálny komunikačný register“,

⁷ Napr. na stránke wikipedia.org sa uvádza, že „z 18 registrovaných cirkví a náboženských spoločností na Slovensku je 14 kresťanských“ s primátom Rímskokatolíckej cirkvi (porov. <https://sk.wikipedia.org/wiki/Kres%C5%A5anstvo>). Treba tiež poznamenať, že vzťah pojmov *kresťan* a *katolík* je hyperonymicko-hyponymický, čo súvisí s tým, že v súčasnosti existuje veľa kresťanských denominácií: katolíci, evanjelici, kalvíni, baptisti, metodisti, cirkev bratská a pod. Katolicizmus patrí medzi tradičné kresťanské smery (porov. <https://sk.wikipedia.org/wiki/Kres%C5%A5anstvo>).

⁸ Porov. <https://sk.wikipedia.org/wiki/K%C5%88az>.

⁹ Porov. dokumenty II. vatikánskeho koncilu ako *Ad gentes* (1965), *Apostolicam actuositatem* (1965) či *Lumen gentium* (1964), kde sa zdôrazňuje apoštolská, misijná a evanjelizačná činnosť laikov v rámci cirkvi.

a to jednak kvôli značnej fluktuácii aj istež ustálenosti spojenia *kazateľský štýl* v slovenskej (porov. napr. Mlacek, 2012; Mistrík, 1997) i českej lingvistiky (napr. Nový encyklopedický slovník češtiny, 2012 – 2018); jednak s ohľadom na to, že rola kazateľa sa vďaka svojim špecifikám dá ďalej diferencovať¹⁰, na základe čoho môžeme podobne ako na makroúrovni uvažovať o osobitných mikrosociálnych subregistroch. Takýmto spôsobom sa dostávame i k **exorcistickému mikrosociálnemu subregistru**. Tento subregister je viazaný na špecifickú *sociálnu rolu exorcistu*, ktorú v Rímskokatolíckej a v Gréckokatolíckej cirkvi získavajú z poverenia biskupa niektorí kňazi. Každá diecéza má biskupa, ktorý súčasne zastáva aj funkciu exorcistu. Teda titul exorcista prislúcha okrem biskupa iba poverenému kňazovi (porov. Amorth, 2000, s. 28, 107). Vyskytujú sa ešte situácie, keď biskup deleguje službu exorcistu na kňaza len pre jednotlivé prípady (porov. Haburaj, 2017, s. 68).

Keďže D. Slančová uvádza, že „komunikácia v príslušných komunikačných sférach sa realizuje prostredníctvom komunikačných udalostí v komunikačných situáciách“ (2014, s. 34), aj pôsobenie exorcistu, súčasťou ktorého je i jeho jazyková komunikácia, je späté s niekoľkými komunikačnými udalosťami, v ktorých iní, bežní kňazi a kazatelia nevystupujú. V prvom rade ide o *exorcizmus*, v druhom rade o *modlitby za oslobodenie a uzdravenie* a o *exorcistické semináre a konferencie*.

Ako sme vyššie naznačili, sociálna rola kazateľa (i kňaza) býva v kontexte rôznych kresťanských cirkví a hnutí chápaná širšie a neobmedzuje sa iba na vysvätené osoby, ale rozširuje sa smerom ku kresťanským laikom, a to tak mužom, ako aj ženám¹¹ (vo svetovom kontexte by vhodným príkladom mohli byť populárne americké laické kazateľky Joyce Meyer a Beth Moore). Z tohto dôvodu – predbežne iba teoreticky – uvažujeme o možnosti vyčleniť osobitný **charizmatický mikrosociálny register**, resp. **subregister**. O **charizmatickom komunikačnom registri** by sme hovorili, ak by sme ho vymedzovali na rovnakej úrovni abstrakcie ako kazateľský mikroregister a odvodzovali od obidvoch vyššie postulovaných chápaní výrazu *charizmatik*; to znamená, že by išlo o očakávaný spôsob komunikácie súvisiaci s rolou člena určitého charizmatického hnutia, ktorý by buď figuroval aj ako laický kazateľ, alebo nie. O **charizmatickom komunikačnom subregistri** by sme uvažovali, ak by sme ho vymedzovali na rovnakej úrovni abstrakcie ako exorcistický subregister a interpretovali ako spôsob komunikácie vzťahujúci sa na rolu charizmatických kňazov. Samozrejme, obe kategórie sa javia ako analogické a až dlhodobý dôsledný empirický výskum preukáže validitu a opodstatnenosť ich diferenciácie. Minimálne v intenciách tohto prí-

¹⁰ Pojem *kazateľ* teda možno, vzhľadom na vyššie uvedené charakteristiky, chápať nielen sakrálnu, resp. posvätnu (kňaz), ale aj profánnu (laik). Vzťah pojmov *kazateľ* a *kňaz* sa de facto tiež javí ako hyponymicko-hyponymický: každý kňaz je súčasne kazateľ, avšak nie každý kazateľ musí byť kňazom.

¹¹ E. Lenartová v rámci krátkeho exkurzu do dejín pentekostalizmu uvádza, že dôležitou postavou v jeho vývine bola sestra Aimee McPhersonová, „ktorá do pentekostalizmu vniesla dôležitosť úlohy žien, emancipáciu a postavenie kazateliek“ (2015, s. 158 – 159).

spevku je však kľúčovou rola charizmatických kazateľov, ktorá sa vyprofilovala v rámci novej evanjelizácie. Daní kazatelia bývajú nazývaní aj evanjelizátori. Ich pôsobenie sa viaže na špecifické komunikačné udalosti ako *evanjelizácie*, *charizmatické konferencie*, *evanjelizačné/charizmatické kurzy*, *večery chvál* či *gospelové festivaly*. Ich typickými komunikátmi, resp. žánrami sú *kerygma*,¹² *svedectvo* a profetické žánre ako *proroctvo* či *slovo poznania*. Popri týchto slovesných žánroch a verbálnych komunikátoch majú v pôsobení charizmatikov významné miesto aj neverbálne, hudobné žánre a celkovo parajazyková a extrajazyková zložka komunikačnej situácie. Príznačnými hudobnými žánrami (nielen) slovenských charizmatikov sú kresťanská gospelová a populárna hudba (najmä *chvály*, angl. *worship*). Súčinnosť verbálnej a neverbálnej hudobnej zložky v komunikačnom (sub)registri charizmatikov sa demonštruje napríklad v dvojdomosti viacerých z nich – sú charizmatickými evanjelizátormi a súčasne tzv. lídrami gospelových skupín (napr. Julo Slovák je evanjelizátorom a lídrom skupiny ESPÉ, Braňo Letko je evanjelizátorom a lídrom skupiny Lamačské chvály, Bohuš Živčák je evanjelizátorom a lídrom skupiny Rieka života).

Pokiaľ ide o ústredný výskumný objekt tejto štúdie, rímskokatolíckeho kňaza Martina Harčára, na pozadí vyššie uvedených skutočností i jeho stručnej biografie by sme v jeho prípade a v prípade analyzovaného komunikátu hypoteticky uvažovali o dominancii prvkov charizmatického mikrosociálneho komunikačného subregistra. O aké konkrétne jazykové charakteristiky by mohlo ísť, priblíži nasledujúca kapitola. Na úrovni makrokompozície možno skúmaný komunikát charakterizovať ako veľmi priezračný. Pre poslucháča sú dobre diferencovateľné tematické bloky pertraktujúce napr. konotácie spánku na pozadí bežného života, slovníkov a parémii, myšlienky z knihy Anselma Grúna, symptómy tzv. driemajúceho ducha, negatíva fyziologického aj duchovného spánku, fenomén prebudenia, resp. obnovy či prorocký obraz spiaceho Samsona z Písma. Zásluhu na tom má zaiste aj výrazná a na základe videozáznamu dobre pozorovateľná spolupráca kazateľa s písanou predlohou. Harčár vo svojom prejave strieda bloky čítaného textu, manifestujúce sa prepracovanou štylizáciou, so spontánnymi pasážami vopred nepripravených spomienok, reminiscencií a myšlienok, vďaka ktorým ako kazateľ pôsobí autenticky.

4. VÝSLEDKY VÝSKUMU

4.1 Prvky exorcistického komunikačného subregistra v komunikáte

M. Harčára

Exorcistický komunikačný subregister na seba upozorňuje v rovine intertextuality, ktorá je prepojená s kompozíciou, resp. do nej zasahuje. Ako sme už naznačili, niektoré tematické bloky sú budované na parafrázach myšlienok nemeckého autora

¹² V teologickom kontexte sa vymedzujú tri hlavné typy ohlasovania, resp. kázania: kerygma, katechéza a homília (porov. Vrabec – Fabian, 2001).

A. Grüna z knihy s názvom *Jak zacházet se Zlým*, ktorý obsahuje jednu z kľúčových lexém exorcistického subregistra pomenujúcu osobu zo sféry infernum. Explicitné sú aj zmienky o tzv. otcoch púšte, ktorí predstavujú najdominantnejší pretext viacerých slovenských exorcistov (Ľ. Petrička, I. Degra, M. Lacha, porov. Bodnárová, 2020). Napokon sa u M. Harčára objavuje aj priamy motív exorcistov jednak vo funkcii argumentu (odvolávanie sa na autoritu), jednak vo funkcii intertextuálneho odkazu na bližšie nešpecifikovaný písaný alebo hovorený pretext: *exorcisti dokonca tvrdia že...*

Azda najmarkantnejšie sa exorcistický subregister prejavuje v lexikálnej rovine. Za pomoci frekvenčných výskumov slovných druhov sme sa dopracovali k dia-pazónu lexém, ktoré sa s vyššou či nižšou frekvenciou objavujú u všetkých slovenských exorcistov (porov. Bodnárová, 2020), možno ich teda označiť za registrovo motivované. Prehľad týchto lexém v rámci komunikátu M. Harčára ponúkame v tabuľke 1.

Tabuľka 1

lexéma	frekvencia
duch	28
vplyv	12
Zlý	12
boj	11
démon	11
diabol	5
pokušenie	5
ponuka	4
výzbroj	3
oslobodenie	2
taktika	2
veliteľ	2
víťazstvo	2
čert	1
exorcista	1
zlo	1
zbraň	1

Uvedený prehľad registrovo motivovaných lexém exorcistického subregistra je zároveň ukážkou fungovania registrovej polymotivácie (porov. Ološtiak, 2010). Badať tu najviac prienik lexiky vojenského komunikačného registra (*boj, oslobodenie, taktika, veliteľ, víťazstvo, výzbroj, zbraň*). Osobitne by sme sa chceli pristaviť pri

najfrekventovanejšej lexéme *duch*, ktorá v tabuľkách frekvencie figurovala súčasne ako piate komunikačne najzaťaženejšie substantívum. V komunikáte M. Harčára sme substantívum *duch* zaznamenali v týchto kolokáciách: *duch acidie*, *driemajúci duch*, *zlý duch*, *Svätý Duch*, *Boží Duch*. Prvé tri kolokácie majú dovedna 20 výskytov a možno ich situovať do exorcistického subregistra s tým, že kolokácia *zlý duch* je uzuálna a patrí ku kľúčovým výrazom daného subregistra; kolokácie *duch acidie* a *driemajúci duch* sú neuzuálne, v skúmaných hovorených monologických komunikátoch slovenských exorcistov sme sa s nimi nestretli, možno však usudzovať, že ide o viacslovné pomenovania intertextuálnej povahy, keďže pochádzajú, ako explicitne upozorňuje aj M. Harčár, z textov otcov púšte, resp. z textov o otcoch púšte (porov. napr. Borkowska, 2001; Špidlík, 2004; Smolen, 2019). Kolokácie *Svätý Duch* a *Boží Duch* sa viažu skôr s charizmatickým subregistrom (porov. nižšie) a v Harčárovom prejave sa vyskytli osemkrát.

Uvedená tabuľka demonštruje aj pomerne bohatý diapazón pomenovaní osoby z infernum¹³ ako kľúčovej reálie jazyka exorcistov: *diabol* – *Zlý* – *zlý duch* – *démon* – *čert*. V intenciách takejto referencie sa pohybuje väčšina slovenských exorcistov. M. Harčár však v rámci skúmaného prejavu siahol aj po originálnejších, perifrastických a obrazných referenčných prostriedkoch. Okrem už spomínaných spojení *duch acidie* a *driemajúci duch* sú to: *macher*, *majster manipulácie* a *jeden z najskúsenejších anesteziológov*.

Kazateľova jazyková kreativita sa manifestuje i hojným využívaním frazém a ich aktualizácií, a to práve v súvislosti s referenciou na osobu zo sféry infernum: *pri spánku mu* (Zlému – pozn. M. B.) *niečo hraje do karát* – *vtedy mu* (Zlému – pozn. M. B.) *nemôžeme skrížiť jeho plány* – *a napokon nasadí čierne okuliare* – *spôsobuje že čas sa vlečie* – *má vo svojom arzenáli takmer všetky druhy pokušení* – *radšej si pôjdem zdriemnuť akoby som mal bojovať tento nezmyselný boj s veternými mlyňmi na Slovensku*. Aktualizované frazeologické prostriedky pomáhajú kazateľovi príťažlivo a zážitkovo i pomerne prístupne rozprávať o vážnych exorcistických témach. Okrem toho sa ukazuje tendencia, že frazeologické pertraktovanie určitej náboženskej témy je konštantou individuálneho štýlu M. Harčára.

Napokon konštatujeme, že v Harčárovom prejave možno zachytiť echo niekoľkých konkrétnych slovenských exorcistov. V spojení *robil zástupné pokánie* sa ohláša exorcista Leopold Jablonský; v štylizácii *Zlý príde s ponukou* zaznieva hlas exorcistu Jozefa Maretta; a syntagmy *vplyv ducha*, *dostať pod vplyv ducha/démona*

¹³ Radoví kňazi kazatelia väčšinou na osobu z infernum nereferujú vôbec, príp. na ňu referujú nepriamo (napr. prostredníctvom lexémy *nepriateľ*) či pomocou obmedzeného inventára prostriedkov (napr. obmedzujú sa len na výraz *diabol*, navyše s nízkou frekvenciou). V tejto súvislosti pripomíname prehľad typických lexém náboženskej komunikačnej sféry, ktorý uvádza bez odkazu na výskumný zdroj J. Mistrík (1991) a ktorý následne reprodukuje T. Rončáková (2009a, s. 41) – lexéma *diabol*, ako jediná, ktorou sa referuje na sféru infernum, sa tu nachádza až na 68. mieste.

prezrádzajú zvlášť exorcistu Matúša Marcina (porov. Bodnárová, 2020). I tieto korelácie svedčia o intenzívnom kontakte M. Harčára s komunikátmi exorcistov a s exorcistickou literatúrou.

4. 2 Prvky charizmatického komunikačného subregistra v komunikáte M. Harčára

Pohľad na výsledky frekvenčnej sondy do daného komunikátu prezrádza aj určitý odklon od typických exorcistických prejavov. Zvlášť prehľad komunikačne najzaťaženejších substantív a adjektív svedčí o väčšej neutralnosti a o oslabení negatívnej axiológie, dominujúcej v komunikátoch slovenských exorcistov (porov. Bodnárová, 2020).

Tabuľka 2

slovný druh	lexéma	frekvencia
substantíva	Boh	87
	spánok	38
	prebudenie	31
	človek	29
	vec, duch	28
	čas	23
	silu, srdce, svet	19
	život, Slovensko, Dalila	18
	Ježiš, Samson, médium	17
	národ, modlitba	16
adjektíva	boží	35
	duchovný	26
	dobry, celý	14
	driemajúci	10
	negatívny	9
	rôzny, obrovský, nový, dôležitý	7

Komunikačne najzaťaženejšia substantívna aj adjektívna lexika M. Harčára sa zblízuje s lexikou radových kazateľov (ide hlavne o lexémy *Boh*, *človek*, *život*, *Ježiš*, porov. Rončáková, 2009b; Maľarčíková, 2015; Uhrinová, 2019). Špecifická je povaha adjektíva *duchovný*, ktoré v závislosti od svojich substantívnych kolokátov tenduje k exorcistickému subregistru (napr. *duchovný boj*) alebo ku kazateľskému registru, resp. kresťansko-(katolíckemu) subregistru (napr. *duchovný život*, *duchovní otcovia*).

Pristaviť by sme sa chceli pri substantíve *vec* nachádzajúcim sa na rovnakej priečke ako substantívum *duch*. Frekvenčné sondy do vybraných hovorených komu-

nikátov charizmatických kazateľov J. Buca a J. Slováka ukázali, že substantívum *vec* figurovalo ako prvá až piata najfrekventovanejšia substantívna lexéma. Naproti tomu ani u (náhodne) vybraných radových kazateľov (porov. Maľarčíková, 2015; Uhrinová, 2019), ani u slovenských exorcistov (porov. Bodnárová, 2020) toto substantívum buď nebolo vôbec frekvenčne nápadné, alebo sa nachádzalo na nižších priečkach. Okrem toho sme pozorovali, že u exorcistov malo substantívum *vec* iné kolokácie ako u charizmatických kazateľov. Na porovnanie uvádzame niekoľko najbežnejších kolokácií tohto substantíva v sledovanom komunikáte M. Harčára a v komunikátoch charizmatického kňaza J. Buca:

Martin Harčár: *Boh sa k týmto veciam priznáva – kde je permanentná modlitba tam sa dejú veci – hlásali Božie veci – Boh si ho začal používať na úžasné ohromné veci – prinášať tie Božie veci na túto zem – keď sa zobudia tak môžu urobiť úžasné veci – v Božom Duchu robia skvelé veci.*

Ján Buc: *on nás pozýva do nových vecí – Boh tvorí aj dnes nové veci – ty môžeš urobiť veci – Boh sa chce priznávať k tým veciam – odvaha reálne meniť veci – chcete meniť veci↑ – dejú sa veci – aby sme tu zažívali jeho veci aby sme zažívali jeho dotyk – my budeme robiť aj ťažké a veľké veci – vieme urobiť nové veci – odvaha vstúpiť do nových vecí – Boh chce svojich synov a dcéry uvoľňovať do nových vecí – vstupovať v modlitbe a v autorite do vecí – odvaha pretvárať veci na nové – strach ťa nepustí do nových vecí – aby sme hľadali nové veci.*

Z uvedených kontextov je zrejmé, že substantívum *vec* sa používa vo výraznej miere v pluráli. Niekoľko singulárových výskytov v skúmanom komunikáte malo prevažne funkciu textových orientátorov (*ta prvá vec ktorú on spomína..., tá druhá vec, ktorú potrebujeme...; tá posledná vec...*). Adjektívnymi kolokátmi substantíva *vec* sú veľmi často intenzifikátory a slovesné kolokáty sa do určitej miery odlišujú od tých, ktoré používame v bežnej profánnej komunikácii a ktoré zachytáva väčšina slovníkov. Podľa slovníkových výkladov má substantívum *vec* pomerne všeobecný význam, jednak konkrétny, jednak abstraktný. Slovník slovenského jazyka (SSJ, 1965) napríklad exponuje jeho desať rôznych významov, nazdávame sa však, že ani jeden nezodpovedá tomu, ktorý dané substantívum nadobúda v komunikátoch týchto charizmatických kazateľov. Tu referuje najčastejšie na nadprirodzené duchovné skúsenosti a fenomény (zvlášť zázraky). Veľmi explicitne sa tento význam manifestuje napr. v komunikátoch charizmatického kazateľa Jula Slováka, a to za pomoci atribútov alebo perifráz: *neuveriteľne nadprirodzené veci, o veľkých a nadprirodzených veciach; veci ktoré robil Boh, veci ktoré Boh hýbe v tejto krajine*. Sekundárne plurálový tvar *veci* referuje na rôzne intímne skutočnosti vrátane vážnych osobných hriechov, teda javí sa ako eufemizmus. Dobré to ilustrujú kontexty z hovoreného prejavu Jula Slováka¹⁴: *a tak ľudia keď vám Boh ukazuje niektoré veci v tvojom živo-*

¹⁴ https://www.youtube.com/watch?v=Mn99nc76_N4.

te majte RAdosť z toho že BOH Očisťuje všetky veci za ktoré by si sa hanbil vo svojom živote – tvoj zrak je upriamený na to zlé čo vidíš na svojom živote tvoj tvoj zrak zrazu proste sa pozerá na tie zlé veci ktoré tam sú zrazu proste uvidíš že si nahý. Mohli by sme povedať, v intenciách úvah T. Rončákovej (2009b, s. 31), že substantívum *vec* sa javí ako slovo „s odlišným významom v náboženskom a vo svetskom kontexte“; resp. slovo, ktoré v náboženskom (a zvlášť charizmatikom) kontexte nadobúda posunutý význam (porov. *ibid.*, s. 29).

Zaujímavé sú slovesné kolokácie exponovaného výrazu, pričom sa ukazuje, že spoločnými kolokáciami M. Harčára i J. Buca sú kolokácie *priznávať sa k (tým) veciam* a *dejsť sa veci*. V prípade ďalších zaznamenaných slovesných väzieb *pozyvať do*, *vstúpiť/vstupovať do (vecí)* napríklad SNK (verzia prim-6.0-public-all) dokladuje výlučne spojenia s veľmi konkrétnym adverbialne miesta, resp. s predložkovými pádmami, kde figuruje substantívum s priestorovým, časopriestorovým alebo sociálno-priestorovým významom (*do bytu*, *do kina*, *do miestnej reštaurácie*, *do politiky*, *do manželstva*, *do súkromia*, *do EÚ...*). Inou exponovanou kolokáciou je *zažívať jeho veci*, kde atributívne spojenie s osobným zámenom má hyperonymický charakter (*veci* sú hyperonymom výrazu *Božie zázraky*, príp. iných výrazov referujúcich na nadprirodzené prejavy Boha). Podobné hyperonymické plurálové spojenia *jeho veci* sa v SNK vyskytujú v kontextoch, kde sa referuje o hudobnom, výtvarnom a literárnom umení (*veci* sú tu hyperonymom slov *albumy*, *piesne*, *knihy*, *obrazy...*). Takýto význam („výsledok práce, činnosti, dielo (obyč. o literárnom al. výtvarnom diele)“) s kvalifikátorom hovorovosti ponúka aj SSJ (1965). Domnievame sa, že tento kvalifikátor možno vziať i na charizmatikú kolokáciu *zažívať jeho veci*. Podobne u charizmatikov vysokofrekventovaná kolokácia *nové veci* je značne frekventovaná aj v SNK, kde sme ju opakovane zaznamenali vo výpovediach, ktoré by mohli reprezentovať komunikačný register hudobníkov¹⁵. Rozšírená kolokácia *robiť nové veci* sa napríklad v SNK vyskytla 41-krát, z toho štvrtinu výskytov predstavovali hudobné kontexty. Rozdiel však vidíme v tom, že v prípade registra hudobníkov fluktuujú pri plurálovom spojení *nové veci* iné slovesné kolokáty ako v prípade charizmatikov, najčastejšie sme zaznamenali verbá: od tých významovo najšpecifickejších pre daný register *hrať*, *nahráť* – *nahrávať*, *zahráť*, *počuť* – *počúvať*, *odznieť*, *zazníť*, *spievať*, *komponovať*; po významovo širšie *tvoriť*, *produkovať*, *vydať*, *prezentovať*, *predstaviť*, *pripravovať*, *chystať*, *cvičiť*, *skúšať*, *vyskúšať*. Napokon kolokácia *meniť veci* sa síce vyskytuje nielen u charizmatikov, ale aj v profánnych kontextoch SNK, avšak tu je ustálená podoba s pravostranným kolokátom *k lepšiemu*. Spojenie *meniť veci* bez pravostranného kolokátu sme pozorovali zvlášť v kontextoch politického registra.

¹⁵ Pojem *komunikačný register hudobníkov*, ako aj *politický komunikačný register* (porov. nižšie) používame nateraz iba hypoteticky a perspektívne, vychádzajúc zo sociologického postulovania umenia a politiky ako osobitných sociálnych inštitúcií (porov. Balegová, 2005; Kráľová, 2007, 2009).

Čiastočne teda sumarizujeme, že vychádzajúc z analyzovaného komunikátu M. Harčára a konfrontujúc ho s frekvenčno-kolokačnými sondami do komunikátov ďalších dvoch charizmatických kazateľov, sa ukazuje tendencia používať substantívum *vec* v plurálových tvaroch s posunutým významom oproti bežnej profánnej komunikácii a so špecifickými slovesno-adjektívnymi kolokátmi, v prípade ktorých výraznejšie rezonujú aj isté paralely s komunikačným registrom hudobníkov, čo by mohlo mať motiváciu vo vyššie ilustrovanej korelácii roly charizmatického kazateľa a hudobníka.

Iným aspektom, na ktorý upozornili frekvenčné výskumy, a to skôr v rovine slovníka než textovej frekvencie, sú lexémy vyskytujúce sa nielen u M. Harčára, ale aj u ďalších dvoch charizmatikov, a teda ašpirujúce na registrovo motivované lexémy charizmatického komunikačného subregistra. V tabuľke 3 ponúkame prehľad týchto lexém doplnený o ich textovú frekvenciu v skúmanom komunikáte.

Tabuľka 3

lexéma	frekvencia
prebudenie	31
srdce	19
Slovensko	18
národ	16
krajina	12
vzťah	10
vnímať	8
premena	6
zažiť	5
evanjelizácia	5
zmena	4
skúsenosť	3
potenciál	3
obnova	3
Ján Pavol II.	2
chvála	2
obdarovanie	2
charizma	1

Na porovnanie uvádzame, že na stránke charizmatickej proveniencie awakening.sk hneď v úvode možno naraziť na spojenia a výpovede s identickými lexémami: *Snívame sen o prebudení. – Snívame sen o premene. – Chceme viac ako prebudenie. – Modlitebná evanjelizácia – Premena tour – Premena konferencia.*

Viacere z lexém uvedených v tabuľke participujú v rovine kompozície Harčárovho prejavu na špecifických motívoch, ktoré sa javia ako príznačné nielen pre

tohto kazateľa, ale aj pre komunikáciu ďalších charizmatikov. J. Findra v súvislosti s kompozičnými štýlami podáva takúto charakteristiku motívu: „... aj vecný text je založený na zmysluplnej následnosti čiastkových obsahových zložiek, v hĺbkovej rovine predstavuje ich zámerne štruktúrovanú následnosť. V tejto súvislosti – a to najmä v súvislosti s odsekom – motív definujeme ako relatívne samostatný obsahovo-tematický segment textu, ktorý je významovo spätý s predchádzajúcim a nasledujúcim motívom. V členení a štruktúrovanosti následnosti motívov sa zrači sémantická perspektíva prejavu.“ (2004, s. 94).

U M. Harčára je markantných niekoľko motívov. V prvom rade ide o **motív krajiny**, a to v zmysle konkrétnej geografickej lokality, s čím súvisí aj pomerne vysoká frekvencia choronyma *Slovensko*. Tento motív sa teda realizuje prostredníctvom propriálnych spojení (*prebudenie Slovenska*) alebo prostredníctvom apelatívnych spojení (najčastejšie *naša krajina*), konštrukcií a výpovedí: *v našej krajine je neskutocný potenciál – v našej krajine máme obrovský potenciál – čo hrozí našej krajine – toto je taký prorocký obraz našej krajiny – aby sa modlili za svoju krajinu – Teraž je pre našu krajinu ten zlomový čas*. Niektoré z takýchto výpovedí sa podobajú politickým frázam: *chcem aby Slovensko bolo krajina kde sa nemusím báť vychovávať svoje deti* ↓ *aby bola krajina v ktorej všetci túžia žiť* ↓ *aby bola KRAJINA kde je BOH rešpektovaný výnimočným spôsobom* ↓. Dalo by sa povedať i tak, že motív krajiny je (primárne) viazaný na komunikačný register politikov. Napríklad Ľ. Šipošová v rigorózne práci *Štýl politických prejavov* na základe frekvenčných výskumov dokázala, že lexéma *krajina* patrí medzi „lexikálne jednotky s politickou konotáciou“ (2015, s. 75), a na inom mieste (ibid., s. 78) ju reflektuje aj v kontexte politických frazeologizmov. Motív krajiny možno identifikovať napr. aj na spomínanej stránke *Awakening.sk*, konkrétne v ústrednom nadpise *Awakening Slovakia*, ktorý dotvárajú grafické znaky – symbol trojvršia s dvojkřížom a ornamente známe z dreveníc.

Už frekvenčne (porov. tabuľku 3) predstihuje lexému *krajina* v Harčárovom komunikáte lexéma *národ* konštituujúca osobitný motív. Ťažiskovými ľavostrannými kolokátmi substantíva *národ* sú tu posesívne zámená *naš* a *svoj*. Spomínaná Ľ. Šipošová (2015) neexponuje lexému *národ* ako kľúčovú v rámci politického registra, zmieňuje sa len o národných hodnotách, a to ako o jednej skupine bazálnych hodnôt v kontexte psychologických determinánt politických prejavov. E. Lotko (2004) však v kapitole venovanej politickým rečníckym prejavom okrem iného vymedzuje aj osem kategoriálnych znakov kreovaného sveta politickej propagandy¹⁶.

¹⁶ Poznamenávame, že pojem *propaganda* nevnímame len ako výraz príznačný pre politickú komunikačnú sféru, ale vzhľadom na slovníkové definície („verejné šírenie, často demagogické presadzovanie, odporúčanie nejakých myšlienok, názorov a pod. s cieľom získať dlhodobu prívržencov“ SCS, 2005) a slovníkovú exemplifikáciu „náboženská propaganda“ (SSJ, 1963) s ním perspektívne rátame aj vo vzťahu k sfére náboženskej komunikácie.

Jedným z týchto znakov je blízkosť, ktorá sa lexikálne manifestuje aj zámenom prvej osoby *nás* a spomedzi substantívnych lexém i lexémou *národ*. Táto lexéma patrí „mezi výrazy identifikujúci skupinu, ke ktoré adresát politických prejavů patřĩ, resp. má patřĩt“ (2004, s. 119), pričom ide o substantíva s rôznymi ideologizujúcimi obsahmi. Na takomto pozadí teda ďalší frekventovaný motív Harčárovho prejavu, motív národa, interpretujeme ako ďalší korelát politického komunikačného registra.

S politickým komunikačným registrom koreluje aj **motív moci**: *božia moc – upevňujte sa v Pánovi v sile jeho moci – Boh má moc urobiť také nadprirodzené ako Petra že pride anjel štuchne nás do boku*→. Na porovnanie: u iných charizmatikov sme sa stretli napr. so spojením *Boh mocne koná*.

Motív novosti sme identifikovali v syntagmách s atribútom *nový*: *dostal sa na Úplne novú úroveň duchovného života – začali žiť úplne NOVým duchovným životom – prijali Krista a začali žiť novým životom – vytvárať nové tímy vo svete a misijné – a stvoril mu nové srdce*. Tento atribút sa zviditeľnil aj v tabuľkách frekvencie medzi adjektívnyymi lexémami a bol markantný i vo vyššie uvedenom prehľade kolokátov substantíva *vec* u J. Buca. Submotívom tohto motívu by mohol byť **motív nového života** – práve túto kolokáciu používa tak M. Harčár, ako aj iní slovenskí charizmatiki a už skôr na ňu upozornila v súvislosti s výskumom svedectva ako typického komunikátu charizmatických hnutí poľská lingvistka M. D. Nowak (2005, s. 88).¹⁷ Motív novosti by sa dal identifikovať aj v konštrukciách s fázovým či realizačným slovesom *zачаť*, ktorých je u M. Harčára pomerne veľa: *začali žiť úplne NOVým duchovným životom – aby sme sa zobudili a začali prinášať tje božie veci na tuto zem – Boh túži aby sme (...) ZAčali plniť naše poslanie – musíme začať svojim osobným pokáním – a začať s NÁpravou – presne tak začalo prebudenie v živote Dávida Wilkersona – a Boh k nemu začal hovoriť – a Boh si ho začal používať na úžasné ohromné veci – a začal prijímať správy z neba – a začal sa zaujímať o nebeskú politiku – ako začali evanjelizáciu médiá po nich išli*.

S motívom novosti súvisí **motív zmeny či premeny**: *máme byť zapálení Božou túžbou po premene po zmene – pretože keď prišli s reklamou*→ *ktorá bola proti rodine a proti náboženstvu tak v celej Argentíne ľudia premenení Bohom to prestali ku 'povať'*↓ *– pred každým prebudením v dejinách cirkvi boli ľudia ktorí sa za to vytrvalo obetavo modlili ktorí ZASVĚtili svoj život*→ *modlitbe za premenu svojho národa*. O premene, synonymizovanej s obrátením, hovorí aj poľská autorka M. D.

¹⁷ Spojenie *nový život* exemplifikuje T. Rončáková (2009b, s. 29 – 30) ako jedno z „ustálených slovných spojení“, ktoré sa v náboženskom štýle vyskytujú s frekvenciou vyššou než v iných štýloch. Výklady T. Rončákovvej vychádzajú zo skúmania textov náboženskej publicistiky a možno s nimi pracovať ako s hypotézou, že exponované výrazy a spojenia sú lexikálnymi prostriedkami kresťansko-(katoľického) makrosociálneho subregistra alebo skôr len špecifickejšieho charizmatického (sub)registra. Túto hypotézu bude treba preveriť exaktným frekvenčným výskumom tak komunikátov radových kazateľov, ako aj komunikátov charizmatických kazateľov.

Nowak (2005, s. 183, 186 – 188) v rámci analýzy komunikátu svedectvo. Premenu či obrátenie vymedzuje ako jeden z najfrekvencovanejších metaforických výrazov.

Komunikáty charizmatikov bývajú veľmi emotívne. Podieľajú sa na tom mnohé faktory a prvky jazykové, parajazykové aj extrajazykové. V rámci jazykovej zložky by jedným z prostriedkov emotívnosti mohol byť **motív srdca**, ktorý reflektuje opäť aj M. D. Nowak (ibid., s. 183 – 185), a to ako ďalší metaforický výraz príznačný pre žáner svedectvo. Už samotná povaha motívu srdca je emotívna. Niektoré spojenia a konštrukcie, prostredníctvom ktorých sa tento motív u M. Harčára realizuje, sa vyznačujú zvýšenou intencionalitou a dali by sa interpretovať ako apel na emócie príjemcu: *Boh mi dal na srdce – Bohu horí srdce pre tento malý národ – máme si nechať zapáliť srdce presne tak ako Ján – až kým im Boh nedal na srdce toto – či zdieľame vzájomne svoje srdcia*. Výpoveď *Bohu horí srdce pre tento malý národ* má intertextuálnu povahu – ide o reprodukciu reči zahraničného charizmatického kazateľa Dávida Wilkersona. Na túto reprodukovanosť výpovede nadväzuje **motív plaču**, ktorý spolu s prostriedkami parajazykovými (estetickou pauzou, chvením v hlase a plačlivou intonáciou kazateľa) vytvára situáciu penetrancie. S podobným postupom, ktorý má takisto pôsobiť na emócie, sme sa stretli i u niekoľkých ďalších charizmatikov, napr. u rímskokatolíckeho kazateľa Michala Zamkovského či u laických kazateľov prešovského charizmatického spoločenstva Maranatha.

Napokon je u M. Harčára významný aj **motív zázračnosti**, na ktorom z jazykových prostriedkov participujú:

- adverbium *zrazu* (*zrazu prišlo obrovské prebudenie*),
- partikula *dokonca* (*Boh túži aby sme na Slovensku ZAžili duchovné prebudenie* ↓ a *ZAčali plniť naše poslanie* ↓ *aby sme sa* → *stali slobodnými* ↓ a *dokonca* → *kvôli tomu* ↑ *posiela ľudí prorokov aby: nám to rozprávali* ↓),
- číslovky s vysokou číselnou hodnotou (*státisíce ľudí – štyristo mladých ľudí posadil do vlaku – dnešným kurzom prešli STOVky miliónov takmer v každej krajine – ich vízia je dosiahnuť v týchto rokoch miliardu*).

Krátky slovník slovenského jazyka (KSSJ, 2003) vysvetľuje adjektívum *zázračný* v prvom význame ako „spôsobený nadprirodzeným zásahom do zákonitého poriadku prírody“ a v treťom ako „presahujúci zvyčajné vlastnosti, mieru, neobyčajný, nevededný“. V rámci oboch vymedzení chceme akcentovať prívlastky „nadprirodzený“, „neobyčajný“ a „nevededný“. Práve s nimi totiž koreluje zvýšený výskyt adjektívnych intenzifikátorov (vrátane superlatívov) v komunikáte M. Harčára, pričom časť z nich participuje na motíve zázračnosti (*urobil obrovské prebudenie vo Švédsku, obrátil najťažšie newyorské genty, Boh si ho začal používať na úžasné ohromné veci, jeho úžasné dobrodružstvo v New Yorku s pouličnými gengami, stál na čele jedného z najväčších protestantských zborov, je najrýchlejšie rastúcim katolíckym spoločenstvom na svete*) a časť posilňuje persuzívnosť daného komunikátu (*VELmi*

veľmi dobrá, priliš veľa, skvelý bestseller, svoj najvzácnejší čas, môže to celé veľmi zle skončiť, úplne iným smerom, skvelý evanjelizačný nástroj, veľmi dobre vedel, toto je to najdôležitejšie). Superlatívy a tzv. extenzívne adjektíva typu *ohromný* a *veľký* spomína aj poľská bádatel'ka M. D. Nowak (2005, s. 135) v súvislosti s typickou lexikou textov svedectiev.

Zdá sa, že podobne ako exorcistický komunikačný subregister možno i ten charizmatický charakterizovať aj z hľadiska intertextuality. U M. Harčára sme pozorovali intertextuálne odkazy na hovorené výpovede Jána Pavla II., ktorý teologicky býva charakterizovaný ako charizmatik (porov. napr. Badde, 2020, s. 28), a na Dávida Wilkersona a jeho knihu *Dýka a kríž* – tento autor spolu s danou publikáciou je situovaný do kontextu Katolíckej charizmatickej obnovy (porov. Haburaj, 2018). Obom charizmatickým postavám kazateľ pripisuje prorocké črty: 1. exponovaniu ich mien a výrokov predchádza výpoveď *Boh (...) kvôli tomu posielal ľudí prorokov aby nám to rozprávali* – následná referencia na Jána Pavla II. a D. Wilkersona vyznieva ako exemplifikácia danej výpovede – tézy; 2. uvedenie oboch autorov s ich výroky prebieha prostredníctvom výpovede, kde Harčár dané výroky komunikačnofunkčne identifikuje ako „pozvanie od Boha“, to znamená, že obe postavy majú funkciu prostredníka v komunikácii medzi Bohom a ľuďmi, teda proroka (porov. Kładoczny, 2004, s. 92 – 93): *citáty ktoré odzneli z úst Dávida Wilkersona a Jána Pavla Druhého použili ako pozvanie od Boha k tomu aby sme sa modlili za prebudenie na Slovensku*. V tomto postupe sa realizuje dosiaľ nezmieňovaný **motív proroctva**, ktorý by takisto mohol predstavovať kompozičné špecifikum charizmatického subregistra – poľský bádateľ P. Kładoczny (2004) vo svojej monografickej práci o proroctve usúvzťažňuje tento žáner s pentekostálnym a charizmatickým hnutím. Podobne aj M. D. Nowak uvádza, že profetické výpovede, medzi ktoré zaraďuje proroctvo, slovo poznania, víziu a sen, sú charakteristické pre charizmatické hnutia, resp. hnutia novej evanjelizácie (porov. 2005, s. 66). Zaujímavé je, že kazateľ Harčár prostredníctvom motívu proroctva v kontexte: *som v modlitbe dostal taky velmi zaujímavý obraz↓ verím že je prorocký jednak pre toto naše stretnutie on je živý ale možnože je prorocký aj pre Slovensko aj pre: Európu↓* referuje o sebe tiež v podstate ako o prorokovi, pretože: 1. dostal obraz, ktorý v nasledujúcich výpovediach svojim poslucháčom detailne opisuje – ide o fenomén v podstate identický s víziou ako jedným z profetických útvarov; 2. dá sa tu uplatniť dedukcia: dostal prorocký obraz, teda je prorok, resp. má črty proroka. V citovanom kontexte sa však nachádzajú epistemické prostriedky, ktoré suverenitu kazateľovej identifikácie so statusom proroka oslabujú. Jednak je to sloveso *verím (že)* indikujúce pomerne vysokú mieru istoty hovoriaceho o platnosti propozície (prorokosť obrazu), avšak iba v užších intenciách (aktuálna komunikačná situácia gospelového festivalu); dalo by sa tu tiež uvažovať o súde, na rozdiel od evidencie, založenom na vyjadrení subjektívnej viery hovoriaceho (porov. Palmer, 1986, podľa Hir-

schová – Schneiderová, 2013). Jednak je tu epistemická partikula *možnože* vyjadrujúca iba strednú mieru presvedčenia týkajúcu sa prorockej platnosti vnuknutého obrazu v širších (konkrétnych geografických, medzinárodných) súvislostiach. Partikulu *možnože* však možno v danom kontexte interpretovať aj ako zdvorilostný prostriedok participujúci na zásade skromnosti, ktorej podstatou je „minimalizovať svoju chválu a maximalizovať svoje negatívne hodnotenie“ (Slančová, 1996, s. 78). J. Klincková v súvislosti s vysvetľovaním a praktickou aplikáciou zdvorilostného princípu uvádza takmer identickú partikulu *možno* v diapazóne tzv. lišiackych slov, ktoré „pre niekoho môžu mať variantný význam“ (2008, s. 125). Z hľadiska teórie intencie by pre analyzovanú výpoveď, ale de facto i pre celý analyzovaný komunikát mohli platiť slová J. Dolníka: „Vyrieknutím istej vety v istej komunikačnej situácii hovoriaci mieni niečo vtedy, ak má v úmysle pomocou tejto vety dosiahnuť u adresáta istý účinok.“ (2010, s. 256). Harčárov komunikát má výrazne persuzívnu intenciu a situačným významom exponovanej výpovede je presvedčiť (kolektívneho) adresáta, že kazateľova subjektívna vízia alegoricky reflektujúca súčasnú náboženskú pasivitu (avšak s presahmi do politiky, porov. aj kazateľovu výpoveď *večšina kresťanov na Slovensku duchovne spí* ↓ *myslím že nedávne prezidentské voľby sú toho aj štatistickým dôkazom*) má objektívnu platnosť minimálne v aktuálnych a lokálnych súvislostiach, a priamť ho k evanjelizačnej aktivite, ktorej prototypom sú podľa kazateľa evanjelizačné aktivity prevažne charizmatického rázu, na ktoré referuje aj propriálne, konkrétne prostredníctvom antroponým charizmatikov (*Braňo Letko, Braňo Škripek*); antroponyma svätice (*Anka Kolesárová*), ktoré synekdochicky odkazuje na náboženské pútnické aktivity vo Vysokej nad Uhom; prostredníctvom akcionyma gospelového festivalu (*Godzone*) či inštitucionyma s charizmatickou orientáciou (*Spoločenstvo pri Dóme svätého Martina*).

Intertextuálny ráz majú Harčárove referencie na vlastné, príp. i cudzie modlitbové skúsenosti späté často s nejakým biblickým textom. Takýto postup sme pozorovali aj u iných charizmatických kazateľov. Niekoľko príkladov zo sledovaného komunikátu: *to čím som sa nechal inšpirovať boli Božie slová ktoré sme dostali keď sme sa modlili za toto stretnutie on je živý* ↑ – *a dostali sme aj druhé slovo z Listu Galat'anom – v modlitbe som dostal taky velmi zaujímavý obraz...* Metajazykovému spojeniu *dostať slovo*, ktoré stojí v centre uvedených kontextov, je pripisovaná nadprirodzená proveniencia – explicitne prostredníctvom adjektíva *božie*, implicitne, resp. inferenčne prostredníctvom fakultatívneho adverbíálne pôvodcu *od Boha*. O slovese *dostať* a substantíve *slovo* sa P. Kładoczny (2004, s. 156) zmieňuje ako o príznakových lexémach prorockých textov súvisiacich s božsko-ludskou konverzívnou reláciou dávať – prijímať.

Ku kompozičným špecifikám potenciálneho charizmatického subregistra by sme na základe analýzy komunikátu M. Harčára zaradili aj reprodukciu replík osoby

zo sféry sanctum z modlitbového dialógu s kazateľom. Kontext osobnej modlitby sa tu však črtá len hmlisto, kazateľ výpovede Boha reprodukuje väčšinou in medias res pomocou slovíec s významom hovorenia: *Ježiš (...) mi tak potvrdil že... – Boh mi dal aj povzbudenie a povedal... – a keď som sa toto opýtal Ježiša tak som bol ŠOkovaný odpoveďou↓ ako čakal som hocjakú odpoveď ale tuto NIE↓ tato ma zaskočila↓ / povedal su to média*. Takáto reprodukovaná reč pôsobí ako kompozičná alternatíva reprodukováných replík z exorcistického dialógu v komunikátoch exorcistov. Exorcisti podobne ako charizmatici do svojich komunikátov, v ktorých tematizujú svoje špecifické duchovné skúsenosti, začleňujú reprodukciu replík zo svojich dialógov s osobou zo sakrálnej sféry (u exorcistov je to diabol ako predstaviteľ subsféry infernum, u charizmatikov Boh, resp. Ježiš ako reprezentant opozitnej subsféry sanctum) často spôsobom in medias res, bez uvedenia bližších okolností komunikačnej situácie, evokujúc tak svoj dôverný vzťah s nadprirodzenou bytosťou a rátajúc zrejme s inferenciou poslucháčov, že vedia, ako prebieha komunikačná situácia exorcizmu či charizmatickej modlitby.

Z pragmatického hľadiska je v komunikáte M. Harčára pozoruhodných niekoľko výpovedí referujúcich o osobe zo sféry sacrum (o Bohu), ktoré sa vyznačujú vysokým stupňom validity. Konkrétne ide o tieto výpovede:

- 1) *Boh túži, aby sme na Slovensku zažili duchovné prebudenie;*
- 2) *Boh posielal ľudí prorokov aby nám to rozprávali;*
- 3) *Bohu horí srdce pre tento malý národ.*

Prvým dvom výpovediam predchádza referencia na knihu evanjelizátora Ulfa Eckmana a stručná reprodukcia niektorých myšlienok z nej. Exponované výpovede potom pôsobia ako výsledok deduktívnej evidenciality (k pojmu porov. Ivanová, 2011). Čo sa týka tretej výpovede, má povahu reprodukovanej prorockej reči spomínaného charizmatika D. Wilkersona. Spoločnou črtou všetkých troch výpovedí je, že sú to „asertívne výpovede indikujúce plnú istotu bez explicitných epistemických signálov“ (Ivanová, 2011, s. 152). Profetický charakter týchto výpovedí dotvára aj lexika – obrazné spojenie *horí srdce* možno vnímať ako synonymum slovesa *túžiť*, pričom verbum *túžiť* (poľs. *pragnąć*) spolu s modálnym relátorom *chciem* radí P. Kładoczny (2004, s. 153) medzi najfrekvencovanejšiu lexiku prorockých textov. Podľa autora dané verbá môžu vyjadrovať aj zámer autoritatívneho vplyvania na adresáta prorociev a súčasne sú jedným zo spôsobov odhalenia osoby odosielateľa, ktorá je vnímaná ako nadprirodzená.

5. ZÁVER

Ambíciu prípadovej štúdie bolo na materiáli rozsiahleho hovoreného monologického komunikátu pomerne medializovaného rímskokatolíckeho kazateľa s charizmatickou príslušnosťou Martina Harčára sledovať stret a prienik dvoch príbuz-

ných komunikačných subregistrov – exorcistického a charizmatického. Ich jazyko-vo-komunikačnú príbuznosť derivujeme z evidentnej teologickej korelácie fenoménu exorcizmov a exorcistov a fenoménu chariziem a charizmatikov. Uvedomujúc si limity zvoleného žánru (prípadovej štúdie) i nedostatok empirických výskumov v oblasti náboženskej komunikácie slovenskej proveniencie, formulujeme svoje závery s výraznou diskretnosťou, no súčasne s optimistickou perspektívou pre ďalšie analogické výskumy.

Na ilustrovanej teologickej báze teda postulujeme osobitný exorcistický mikrosociálny komunikačný subregister a osobitný charizmatický mikrosociálny komunikačný subregister, pričom oba subregistre vyvodzujeme z nadradenej kategórie – kazateľského mikrosociálneho komunikačného registra. Kazateľský register sa pritom neobmedzuje len na dva exponované subregistre, chápeme ho skôr ako neutrálny základ s určitým diapazónom charakteristických výrazových prostriedkov vzťahujúci sa na sociálnu rolu radového (všeobecného, diecézneho) kňaza kazateľa. Na tento základ sa potom môže vzhľadom na rôzne špecifikácie kňazskej kazateľskej roly (exorcista, charizmatik, rehoľník) navrstvovať ten-ktorý postulovaný subregister.

Uvedené teoretické postuláty sú dosiaľ najdôkladnejšie podložené empiricko-štatistickým výskumom exorcistických komunikátov (porov. Bodnárová, 2020). Jazykovo-pragmatická charakteristika kazateľského registra sa kryštalizuje postupne, od prevažne intuitívne založených bádání (Matejová, 2013; Bieleková, 2016; čiastočne aj Rončáková, 2009a,b) smerom k dôsledným frekvenčným výskumom (porov. Maľarčíková, 2015; Uhrinová, 2019; Bodnárová, 2019b,c), reflektujúc aj bádania českých (Bayerová, 2005; Havlík, 2005) a poľských (Zdunkiewicz-Jedynak, 1996; Sieradzka-Mruk, 2003 a i.) lingvistov. Oporou pre vymedzenie prvotných lingvistikých (lexikálnych, kompozičných, intertextuálnych, pragmatických) atribútov charizmatického (sub)registra demonštrovaných na komunikáte vybraného charizmaticky orientovaného kňaza kazateľa M. Harčára nám boli nateraz výsledky relevantných poľských výskumov (Kładoczny, 2004; Nowak, 2005). Konfrontáciou s nimi i s príležitostnými slovnodruhovými frekvenčnými sondami do komunikátov ďalších slovenských charizmatických kazateľov (Jána Buca, Jula Slováka) sme dospeli k vymedzeniu viacerých špecifik charizmatickej komunikácie: špecifické lexémy, resp. lexémy s vyššou frekvenciou oproti štandardným kazateľským komunikátom a/alebo s posunutým významom oproti profánnym kontextom (*evanjelizácia, charisma, chvála, obnova, prebudenie, vec; vnímať, zažiť*), špecifické kolokácie (oproti profánnym kontextom) (napr. slovesné a adjektívne kolokácie lexémy *veci*), špecifické motívy (motív krajiny, národa, moci, novosti a nového života, zmeny/premeny, srdca, zázračnosti, prorocstva), špecifický druh reprodukovanej reči a v rámci intertextuality referencia na špecifické pretexty (rôzne texty a výpovede zahraničných charizmatických kazateľov ako Ulf Eckman, David Wilkerson, Ján Pavol II.). Ako relevantná sa

ukazuje aj pragmatická stránka so zameraním na evidencialitu a epistemicitu, teóriu intencie a konverzačné maximy a implikatury, avšak tento aspekt si vyžaduje dôslednejšie výskumy na väčšej textovej vzorke. Pozoruhodná je tiež korelácia s politickým komunikačným registrom a s komunikačným registrom hudobníkov a črtajúce sa rôzne persuzívne stratégie a taktiky s evokáciou výnimočnosti, tak vlastnej, ako aj vybraných personických objektov, a so zámerom autoritatívneho pôsobenia na adresáta (zvlášť prostredníctvom motívu proroctva), čo bude takisto potrebné systematickejšie preskúmať. Predpokladáme, že dlhodobý systematický výskum preukáže aj validitu a opodstatnenosť našej teoretickej diferenciácie charizmatického komunikačného registra a charizmatického komunikačného subregistra. Keďže prienikovou oblasťou teologického fenoménu chariziem a fenoménu exorcizmov je práve oblasť démonológie, aj v sledovanom komunikáte M. Harčára ako charizmatického kazateľa sme zaznamenali výraznejšiu prítomnosť prvkov exorcistického subregistra. Inak povedané, v danom komunikáte sú markantnejšie prvky charizmatického (sub)registra, no sekundárne sa zvýznamňujú aj prvky exorcistického subregistra, čím sa tento kazateľ zároveň odlišuje od všeobecných kňazov kazateľov, ktorí, ako sa to neraz konštatuje a ako naznačujú aj vyššie zmieňované lingvistické výskumy homilíí, sa tematizovaniu démonológie skôr vyhýbajú, a teda možno predpokladať, že i exponovanú tému (*Nadišla hodina, aby ste sa prebudili zo sna*) by zrejme jazykovo-kompozične spracovali inak než kazateľ M. Harčár.

Literatúra

- AMORTH, Gabriele: Exorcista vypráví. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 2000. 141 s.
- AMORTH, Gabriele: Exorcisté a psychiatři. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. 2006. 254 s.
- BADDE, Paul: Benediktov čas. Varín: Zachej.sk 2020. 272 s.
- BALEGOVÁ, Oľga: Kultúra a spoločnosť v systémovom a komunikačnom prostredí. In: Medzi občanom a štátom. Kontexty slobody, demokracie a spravodlivosti. Ed. E. Bolfíková. Košice: Univerzita P. J. Šafárika 2005, s. 15 – 39.
- BAYEROVÁ, Naděžda – BOGOCZOVÁ, Irena – GRYGERKOVÁ, Marcela – HUBÁČEK, Jaroslav – KOVALČÍK, Zdeněk – KVÍTKOVÁ, Naděžda – LAŠTOVIČKOVÁ, Michaela – MINÁŘOVÁ, Eva – VYDROVÁ, Veronika – ZONČOVÁ, Marcela: Specifika církevní komunikace. Ostrava: Ostravská univerzita 2005. 217 s.
- BIELEKOVÁ, Katarína: Homília ako žáner a text. Prešov: Akcent Print 2016. 168 s.
- BODNÁROVÁ, Martina: Exorcistický komunikačný subregister v kontexte náboženskej komunikácie a slovenskej lingvistiky. In: Slovenská reč, 2019a, roč. 84, č. 3, s. 288 – 306.
- BODNÁROVÁ, Martina: Lá(s)ková komunikácia o láske. Individuálny štýl kazateľa Pavla Hudáka. In: Komunikácia v odborných reflexiách. Ed. J. Klincková. Banská Bystrica: Belianum 2019b, s. 142 – 154.
- BODNÁROVÁ, Martina: Mediálnosť v habite kontemplujúca. Lingvistická analýza individuálneho štýlu kazateľa brata Filipa. In: Jazyk a kultúra, 2019c, roč. 10, č. 37 – 38, s. 1 – 11.
- BODNÁROVÁ, Martina: Jazyk exorcistov. Vymedzenie a opis komunikačného subregistra. Prešov: FF PU 2020. 230 s.
- BORKOWSKA, Małgorzata: Twóre otcov púšte. Lubietová: Mnisi z rehole sv. Benedikta 2001. 160 s.

- BRENKUS, Jozef: *Obnova cirkvi v Duchu Svätom: vzťah charizmy a inštitúcie v kontexte katolícko-turického dialógu*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela. 2003. 189 s.
- DEGRO, Imrich: *Trpíme za hriechy svojich predkov?* Bratislava: Don Bosco 2011. 39 s.
- DOLNÍK, Juraj: *Všeobecná jazykoveda (Opis a vysvetľovanie jazyka)*. Bratislava: Veda 2010. 376 s.
- FINDRA, Ján: *Štylistika slovenčiny*. Martin: Osveta 2004. 232 s.
- FORGÁČ, Pavol: *Charizma uzdravovania v chápaní Katolíckej cirkvi*. Ružomberok: Katolícka univerzita 2012. 73 s. [Diplomová práca]
- HABURAJ, Tomáš: *Zakázané svedectvo. Príbehy o boji s diablom*. Sečovce: Pastel 2017. 81 s.
- HABURAJ, Tomáš: *Teba nenávidím. Príbehy o boji s diablom II*. Sečovce: Pastel 2018. 112 s.
- HAVLÍK, Martin: *Ke stylu kázání*. In: *Jazykovédné aktuality*, 2005, roč. XLII, s. 18 – 31.
- HIRSCHOVÁ, Milada – SCHNEIDEROVÁ, Soňa: *Evidenciální výrazy v českých publicistických textech (případ *údajně – údajný*)*. In: *Gramatika a korpus 2012. Sborník příspěvků ze stejnojmenné konference 28. – 30. 11. 2012*. Hradec Králové: Gaudemus 2013.
- IVANOVÁ, Martina: *Syntax slovenského jazyka*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity 2011. 249 s.
- Katechizmus Katolíckej cirkvi. Trnava: Spolok svätého Vojtecha 1998. 918 s.
- KLINCKOVÁ, Jana: *Verbálna komunikácia z pohľadu lingvist(i)ky*. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied UMB 2008. 155 s.
- KLADOCZNY, Piotr: *Proroctwa chrześcijańskie jako gatunek mowy na tle innych gatunków profetycznych*. Zielona Góra: Uniwersytet Zielonogórski 2004. 251 s.
- Kňaz. Dostupný na: <https://sk.wikipedia.org/wiki/K%C5%88az> [cit. 10. 1. 2021].
- KRÁĽOVÁ, Ľuba: *Sociálne inštitúcie. Politika. Náboženstvo. Rodina*. Prešov: KM – Systém 2007. 255 s.
- KRÁĽOVÁ, Ľuba: *Politika, náboženstvo, rodina ako sociálne inštitúcie. 2. preprac. a dopl. vyd.* Košice: UPJŠ, Fakulta verejnej správy 2009. 256 s.
- Krátky slovník slovenského jazyka. 4. dopl. a upr. vyd. Hl. red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. Bratislava: Veda 2003. Dostupný na: <http://slovníky.korpus.sk/> [cit. 10. 1. 2021].
- Kresťanstvo. Dostupný na: <https://sk.wikipedia.org/wiki/Kres%C5%A5anstvo> [cit. 10. 1. 2021].
- KRUPA, Jozef: *Osoba kňaza a poslanie Cirkvi*. In: *Diecézni kňazi a ich spiritualita v dnešnej dobe*. Trnava: Arcibiskupský úrad v Trnave 2001, s. 13 – 23.
- KUBOVSKÁ, Zuzana: *Charismatic leadership*. Bratislava: Univerzita Komenského 2010. 57 s. [Bakalárska práca].
- LOTKO, Edvard: *Kapitoly ze současné rétoriky*. Olomouc: Univerzita Palackého 2004. 202 s.
- LENARTOVÁ, Ľubica: *Zdroj pentekostalizmu a jeho prejavy v katolíckej charismatickej obnove*. In: *Súčasný trendy a výzvy v katolíckej teológii a religionistike*. Ed. S. Nováková. Prešov: Prešovská univerzita 2015, s. 156 – 168.
- MALARČÍKOVÁ, Andrea: *Morfológia homílie*. Prešov: FF PU 2015. 115 s. [Diplomová práca].
- MATEJOVÁ, Katarína: *Textové dimenzie homílie*. Prešov: FF PU 2013. 66 s. [Bakalárska práca].
- MISTRÍK, Jozef: *Náboženský štýl*. In: *Studia Academica Slovaca*. 20. Bratislava: Alfa 1991, s. 163 – 175.
- MISTRÍK, Jozef: *Štylistika*. 3. upr. vyd. Bratislava: SPN 1997. 600 s.
- MLACEK, Jozef: *Štylistické otázky náboženskej komunikácie*. Ružomberok: Verbum 2012. 177 s.
- Nový encyklopedický slovník češtiny. Hl. red. P. Karlík. Brno: Masarykova univerzita 2012 – 2018. Dostupný na: <https://www.czechency.org/index.html> [cit. 10. 1. 2021].
- NOWAK, Małgorzata Danuta: *Świadectwo religijne. Gatunek – język – styl*. Lublin: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego KUL 2005. 276 s.
- OLOŠTIAK, Martin: *Registrová motivácia lexikálnych jednotiek (o vzťahu medzi pojmami lexikálna zásoba, register, sociolekt)*. In: *Jazykovedný časopis*, 2010, roč. 61, č. 1, s. 31 – 42.
- PALMER, Frank Robert: *Mood and Modality*. Cambridge: CUP 1986. 243 s.
- PAVOL VI.: *Ad gentes. Dekrét o misijnej činnosti Cirkvi*. Rím: 1965. Dostupný na: <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/druhy-vatikansky-koncil/c/ad-gentes> [cit. 10. 1. 2021].

- PAVOL VI.: Apostolicam actuositatem. Dekrét o apoštoláte laikov. Rím: 1965. Dostupný na: <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/druhy-vatikansky-koncil/c/apostolicam-actuositatem> [cit. 10. 1. 2021].
- PAVOL VI.: Lumen gentium. Dogmatická konštitúcia o Cirkvi. Rím: 1964. Dostupný na: <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/druhy-vatikansky-koncil/c/lumen-gentium> [cit. 10. 1. 2021].
- PETRÍKOVÁ, Anna: Náboženský diskurz. Rečové stratégie a taktiky v homíliách. Prešov: Filozofická fakulta 2019. 230 s.
- PLIYA, Jean: Charizmy a uzdravovanie. In: ... a dal im moc uzdravovať. Bratislava: Lúč 1999, s. 39 – 60.
- RIOBÓ, Alfonso: Sekularita diecéznych kňazov. In: Diecézni kňazi a ich spiritualita v dnešnej dobe. Trnava: Arcibiskupský úrad v Trnave 2001, s. 39 – 55.
- RONČÁKOVÁ, Terézia: Keď chce cirkev hovoriť mediálnym jazykom. Prienik náboženského a publicistického štýlu I. Ružomberok: Katolícka univerzita 2009a. 181 s.
- RONČÁKOVÁ, Terézia: Ako cirkev hovorí mediálnym jazykom. Prienik náboženského a publicistického štýlu II. Ružomberok: Katolícka univerzita 2009b. 211 s.
- SARKA, Róbert: Stret spiritualít. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška 2014. 192 s.
- SIERADZKA-MRUK, Agnieszka: Odborca jako czynnik kształtujący wypowiedź (na przykładzie kazań dla dzieci). Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica“ 2003. 212 s.
- SLANČOVÁ, Daniela: Praktická štylistika. Prešov: Slovacontact 1996. 178 s.
- SLANČOVÁ, Daniela – SLANČOVÁ, Terézia: Reč pohybu, autority a súdržnosti. Prešov: Prešovská univerzita, Fakulta športu 2014. 282 s.
- Slovenský národný korpus – prim-6.0-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2013. Dostupný na: <http://korpus.juls.savba.sk> [cit. 10. 1. 2021].
- Slovník cudzích slov (akademický). Red. V Petráčková – J. Kraus. Bratislava: SPN – Mladé letá 2005. 1054 s.
- Slovník slovenského jazyka. III. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1963. 912 s.
- Slovník slovenského jazyka. V. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1965. 848 s.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. [1. zv.]. Hl. red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1134 s.
- SMOLEN, Štěpán: Buď, kde si. Bratislava: Postoj media 2019. 176 s.
- SULLIVAN, Francis A.: Charizmy a charizmatická obnova: biblická a teologická štúdia. Bratislava: Serafín 1998. 181 s.
- ŠIPOŠOVÁ, Ľubica: Štýl politických prejavov. Prešov: FF PU 2015. 105 s. [Nepublikovaná rigorózna práca].
- ŠPIDLÍK, Tomáš: Spiritualita kresťanského Východu. Mništví. Velehrad: Refugium Velehrad – Roma 2004. 396 s.
- TARDIF, Emiliano: Služba oslobodenia. In: ... a dal im moc uzdravovať. Bratislava: Lúč 1999, s. 70 – 80.
- UHRINOVÁ, Mária: Individuálny štýl kazateľa Maroša Kuffu. Prešov: FF PU 2019. 89 s. [Diplomová práca].
- VELLA, Elias: O satanovi. Veľký Lapáš: Per Immaculatam. 2008. 265 s.
- VRABLEC, Jozef – FABIAN, Anton: Homiletika I. – II. Základná a materiálna. Trnava: Spolok sv. Vojtecha 2001. 433 s.
- ZDUNKIEWICZ-JEDYNAK, Dorota: Językowe środki perswazji w kazaniu. Kraków: Wydawnictwo „Poligrafia Salezjańska“ 1996. 126 s.
- ZDUNKIEWICZ-JEDYNAK, Dorota: Ewangelizacja – nowa w wyrazie. Miejsce języka egzystencjalnego we współczesnych nowych gatunkach religijnych. In: Przegląd humanistyczny, 2007, č. 1, s. 173–180.
- ŽUK-OLSZEWSKI, Dariusz: „Užiť si Boha“ alebo Niekoľko viet o rizikách postmodernej zážitkovej religiozity v katolíckom charizmatickom hnutí. In: Kultura – media – teologia, 2015, roč. 22, č. 6, s. 122 – 135.

Internetové zdroje:

<https://www.youtube.com/watch?v=852C-Uy5qCA&t=3s> [cit. 10. 1. 2021].
https://www.youtube.com/watch?v=Mn99nc76_N4 [cit. 10. 1. 2021].
<https://www.youtube.com/watch?v=ztRklmAo3s&t=3s> [cit. 10. 1. 2021].
https://www.youtube.com/watch?v=7_cXVNrVZhA&t=1144s [cit. 10. 1. 2021].
<https://www.youtube.com/watch?v=RsPOc6Tn92g> [cit. 10. 1. 2021].
<https://www.youtube.com/watch?v=Qt3VAM7tdyw&t=97s> [cit. 10. 1. 2021].
<https://www.youtube.com/watch?v=aFzBMRpMgx4&t=529s> [cit. 10. 1. 2021].
<https://www.youtube.com/watch?v=2zyUt-y6Wws> [cit. 10. 1. 2021].
<https://www.youtube.com/watch?v=8SEQirlLvGE&t=781s> [cit. 10. 1. 2021].

LEMATIZÁCIA, MORFOLOGICKÁ ANOTÁCIA A DEZAMBIGUÁCIA SLOVENSKEHO TEXTU – WEBOVÉ ROZHRANIE

Radovan Garabík – Kristína Bobeková

*Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV
Bratislava*

GARABÍK, Radovan – BOBEKOVÁ, Kristína: Lemmatization, Morphological Annotation and Disambiguation of the Slovak Text – Web Interface. *Slovak Language*, 2021, Vol. 86, No. 1, pp. 104 – 109.

Abstract: Lemmatization, morphological (or morphosyntactic) annotation (MSD) and disambiguation is a basic and indispensable step in Natural Language Processing of languages with a moderate level of inflection. We present a web interface demonstrating the de facto default lemmatization and MSD for Slovak, as used in major Slovak corpora (with several enhancements yet to be applied in the corpora). The interface can be used chiefly for presentation or pedagogical purposes, with the morphological tags expanded and explained using plain language in several languages, including two different terminological registers of Slovak (professional linguistic or a “common” one).

Key words: lemmatization, MSD, POS tagging, Slovak, web interface, morphological annotation, NLP

Jazykové technológie sú informačné technológie, ktoré sa zameriavajú na prácu s ľudským jazykom. Ide o oblasť úzko spojenú s počítačovým spracovaním prirodzeného jazyka (NLP), ktoré je vedeckou oblasťou na pomedzí lingvistiky, informatiky a v dnešnej dobe sa často považuje za oblasť umelej inteligencie.

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV patrí k popredným vedeckovýskumným inštitúciám na Slovensku zaoberajúcim sa počítačovým spracovaním slovenčiny a jazykovými technológiami. V rámci výskumu a tvorby nástrojov na počítačové spracovanie slovenčiny ústav poskytuje verejnosti niekoľko nástrojov demonštrujúcich rôzne aspekty spracovania jazyka.

Základom spracovania jazykov so strednou úrovňou flexie (ku ktorým patria vo všeobecnosti slovanské jazyky) je lematizácia a morfológická anotácia (značkovanie).

Pod lematizáciou sa rozumie určenie základného tvaru slova (lemy) patriaceho k danému slovu, resp. formálne ako priradenie istého unikátneho reťazca znakov identifikujúceho lexému. Lema (v korpusovom ponímaní) nemusí byť nevyhnutne

základným tvarom slova z klasickej lingvistickej analýzy, ani jedným z tvarov lexémy, hoci v popisovanej analýze slovenčiny takmer vždy je¹.

Morfologická anotácia znamená priradenie konkrétnych hodnôt slovných druhov a gramatických kategórií k jednotlivým slovám. Často sa stretávame aj s pojmom značkovanie POS (určenie slovného druhu alebo slovnodruhová anotácia; z anglického Part of speech (tagging)); kým v jazykoch s menším stupňom flexie (napr. čínština alebo angličtina) ide často o postačujúcu a často s lematizáciou aj jedinú vykonanú analýzu, pri slovenčine je samotné určenie slovného druhu len prvým krokom a je nedostatočné pre komplexné spracovanie jazyka.

V prípade slovanských jazykov sa pomerne univerzálne spája lematizácia s morfológickou anotáciou, keďže model *lema/morfologická značka/slovný tvar* veľmi dobre vystihuje morfológickú podstatu flektívnych jazykov², tento proces sa niekedy zastrešuje aj názvom morfológická analýza, hoci striktné povedané, výsledkom morfológickej analýzy nemusí byť lema, aj keď v prípade našich jazykov analýza dostatok informácie na priradenie lemy k slovnému tvaru poskytuje.

V skutočnosti lematizácia a morfológická anotácia môže poskytovať viacero možností; ako príklad uveďme slovenské slovo *zdraví*, ktoré môže byť:

1. lokál singuláru podstatného mena *zdravie*;
2. genitív plurálu podstatného mena *zdravie*;
3. nominatív plurálu prídavného mena *zdravý*;
4. nominatív plurálu podstatného mena³ *zdravý*;
5. tretia osoba indikatívu slovesa *zdravíť*.

V takom prípade sa niekedy osobitne vyčleňuje aj ďalší stupeň spracovania, a to morfológická dezambiguácia („zjednoznačenie“), kde sa z niekoľkých možností vyberá „tá správna“, najčastejšie použitím štatistických alebo heuristických metód.

Jazykovedný ústav sprístupňuje rozhranie, ktoré demonštruje lematizáciu, morfológickú anotáciu a dezambiguáciu slovenských textov na adrese <https://morphodita.juls.savba.sk/> (aktuálna verzia k 6. 4. 2021).

Analýza textu je založená na morfológickej databáze, ktorá obsahuje 111-tisíc lemy; 3,6 milióna záznamov; 1,3 milióna jedinečných slovných tvarov. Samotná

¹ Výnimkou je v našom prípade napr. lematizácia aglutinovaných tvarov zámen, napríklad *doňho* má priradenú lemu *do_on*, a lematizácia interpunkčných znakov.

² Toto neplatí napríklad pre polysyntetické jazyky, kde nie je ani takéto „klasické základné“ počítačové spracovanie doteraz uspokojivo vyriešené.

³ Ak sa priraduje tento význam k podstatným menám ako substantivizovaná vlastnosť v skupine adjektíválií (Sokolová, 2007). Tu používame „klasické“ slovnodruhové označenie, miešajúce morfológickú a syntaktickú rolu. Za zmienku stojí, že de facto štandardný morfológický tagset používaný vo významných slovenských korpusoch elegantne vyriešil túto problematiku zavedením *paradigmy* ako dodatku k *slovnému druhu*, konkrétne v tomto prípade ide o substantíva s adjektívnou paradigmou, čo je plne reflektované aj v popisovanom rozhraní. Samozrejme, už menej elegantne pôsobí „presnosť“ automatickej dezambiguácie takýchto často prakticky neodlíšiteľných kategórií.

analýza a dezambiguácia používa softvér MorphoDita⁴ vrátane jednoduchého štatisticko-heuristického guessera⁵, používaného na odhad možnej lemy a gramatických kategórií slova, ktoré sa nenachádza v morfolologickej databáze (takéto slová sú v analyzovanom výstupe označené špeciálnym reťazcom «*Toto slovo nepoznáme*»).

V rozhraní je možné zadať krátky text (v rozsahu niekoľkých odsekov), ktorý bude automaticky lematizovaný a morfologicky označovaný (v tomto procese je text aj tokenizovaný⁶ a segmentovaný na vety). Okrem zadania vlastného textu je možné zadať aj voľbu *Ukážka*, ktorá náhodne vyberie niekoľko viet slovenského textu⁷ na účel ukážky, bez potreby zadávania vlastného textu.

Vo výsledku sú jednotlivé vety zobrazené vo forme riadkov, kde pod každým slovom je jeho lema, a gramatické (morfologické) kategórie, resp. ich hodnoty sa zobrazia, keď používateľ presunie kurzor myši ponad dané slovo. Anotácia gramatických kategórií je založená na morfologických značkách, ktoré sa používajú v hlavných slovenských korpusoch. Tu je navyše zobrazená vo forme krátkej vety, ktorá približuje gramatické kategórie daného slova nevtieravým a prirodzeným spôsobom.

Rozhranie je dostupné v niekoľkých jazykoch⁸, slovenčina v dvoch variantoch – «*odborná slovenčina*» a «*laická slovenčina*». Tieto verzie sa líšia použitou terminológiou. *Odborná slovenčina* používa väčšinou pôvodom latinské lingvistické termíny (*substantívum*, *verbum*, *adjektívum* atď.), *laická slovenčina* pracuje so slovenskými termínmi (*podstatné meno*, *sloveso*, *prídavné meno*...) a niektoré informácie sú pri nej opísané zjednodušeným spôsobom.

Na ilustráciu funkcie uvedeného rozhrania uvádzame ukážky rozhrania v odbornej slovenčine, laickej slovenčine a esperante (obrázky 1, 2, 3). Vo vrchnej časti je zobrazený analyzovaný text, kde je každá (v tomto prípade jedna) veta v samostatnom riadku. Pod jednotlivými slovami sa zobrazujú ich lemy. V ďalšom riadku sa zobrazuje informácia o gramatických kategóriách slova, na ktorom sa práve nachádza kurzor myši (v tomto prípade „*nedarit*“). Ďalej nasleduje textové pole určené na zadávanie textu na analýzu a ovládacie prvky – spustenie analýzy (*Analyzuj*), analýza niekoľkých náhodne vybraných viet (*Ukážka*) a výber jazyka rozhrania.

⁴ Dostupný na: <http://ufal.mff.cuni.cz/morphodita>.

⁵ Algoritmus, ktorý sa snaží uhádnuť lemu, slovný druh a hodnoty gramatických kategórií slov, neobsiahnutých v morfologickom slovníku, v našom prípade na základe štatistických vlastností sufixu a prefixu daného slova a jeho kontextu. Nebudeme sa snažiť vymýšľať slovenský termín, ale vypomôžeme si prevzatým slovom *guesser*.

⁶ Tokenizácia je rozdelenie textu na základné (korpusové) jednotky – tokeny – zodpovedajúce slovám, znakom interpunkcie, čísliciam a podobne.

⁷ Ide o výber viet z niekoľkých slovenských odborných a literárnych diel.

⁸ V slovenčine, angličtine, esperante, ruštine, litovčine, francúzštine a nemčine⁹.

⁹ Ide samozrejme iba o jazyky rozhrania. Lematizácia a morfologická analýza prebieha iba na textoch v slovenskom jazyku.

Prejdite myšou nad slovami textu

Hore bez horárky sa **nedarí** .
hore bez horárka sa nedarit' .
Hmm... podľa mňa je toto slovo *verbum*, tretia osoba, singulár, indikatív, negatív

Hore bez horárky sa nedarí.

Analyzuj Ukážka Jazyk rozhrania: odborná slovenčina ▾

Obr. 1. Ukážka rozhrania, jazyk «*odborná slovenčina*».

Prejdite myšou nad slovami textu

Hore bez horárky sa **nedarí** .
hore bez horárka sa nedarit' .
Hmm... podľa mňa je toto slovo *sloveso*, tretia osoba, jednotné číslo, indikatív, záporné

Hore bez horárky sa nedarí.

Analyzuj Demo text Jazyk rozhrania: laická slovenčina ▾

Obr. 2. Ukážka rozhrania, jazyk «*laická slovenčina*».

Movu la muson super la vortojn

Hore bez horárky sa **nedarí** .
hore bez horárka sa nedarit' .
Hmm... laŭ mi tiu vorto estas *verbo*, triapersona, ununombra, indikativa, nea

Hore bez horárky sa nedarí.

Analizi Demonstra teksto interfaca lingvo: Esperanto ▾

Obr. 3. Ukážka rozhrania, jazyk «*esperanto*».

Okrem toho rozhranie poskytuje špecifickú voľbu vyhľadávania (v položke *Jazyk rozhrania*) prostredníctvom možnosti nazvanej «*I am a linguist*». Ak používateľ

zvolí túto možnosť, jeho vyhľadávanie sa prepne do režimu, v ktorom morfológické značky nebudú prekladané do bežného jazyka a zobrazenie analyzovaných viet bude mať formu vertikálneho súboru, aký je známy napríklad z korpusového spracovania jazyka (pozri obrázok 4). Tento režim bol primárne vytvorený na pedagogické účely, ale svoje uplatnenie nachádza medzi poučenými používateľmi, ktorí poznajú štruktúru použitých morfológických značiek. Štatisticko-heuristické hádanie lemy, slovného druhu a hodnôt gramatických kategórií (morfosyntaktickej značky) je zaznačené prítomnosťou špeciálneho reťazca znakov «guess» v štvrtom stĺpci výstupu, na obr. 4 je demonštrované pri dvoch neznámych slovách *zasurmili* a *surmity*, kde guesser správne určil hodnoty gramatických kategórií a lemy, iba v prípade slovesného vidu sa mierne pomýlil (nedokonavý namiesto dokonavého).

Move your mouse over the words

zasurmili	zasurmit'	VLepcf+	guess
surmity	surmita	SSfp1	guess
,	,	Z	
volajú	volat'	VKepcf+	
do	do	Eu2	
zbroje	zbroj	SSfs2	
.	.	Z	

zasurmili surmity, volajú do zbroje.

Analyse Demo text Interface language: I am a linguist ▾

Obr. 4. Ukážka rozhrania, vol'ba «I am a linguist».

Vo všeobecnosti poskytované nástroje zameriavajúce sa na počítačové spracovanie prirodzeného jazyka nachádzajú uplatnenie (často neviditeľné) aj medzi bežnými používateľmi jazyka. Okrem praktického aplikovaného použitia a využitia pri vedeckom výskume majú tieto nástroje potenciál slúžiť ako efektívne prostriedky pri výučbe slovenčiny ako cudzieho jazyka. Zmyslom predstaveného nástroja je priblížiť proces lematizácie a dezambiguácie, predovšetkým ich výsledok, ktorý je zrozumiteľný na laickej úrovni, ale poskytuje aj výsledky na expertnej úrovni pre hlbšie morfológické analýzy jazyka (jazykov). Lematizácia, morfológická anotácia a dezambiguácia tvoria základ ďalšieho počítačového spracovania jazyka. V oblasti jazykových technológií predstavujú veľmi dôležitú súčasť činnosti Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, ktorú prostredníctvom rozhrania k slovenskému modelu pre značkovací systém MorphoDiTa (Straková et al., 2014) približujeme nielen odbor-

nej, ale aj širokej verejnosti, ktorá sa zaujíma o problematiku počítačového spracovania slovenského jazyka.

Literatúra

- BENKO, Vladimír: Aranea: Yet Another Family of (Comparable) Web Corpora. In: Text, Speech and Dialogue. 17th International Conference, TSD 2014, Brno, Czech Republic, September 8-12, 2014. Proceedings. LNCS 8655. Eds. P. Sojka – A. Horák – I. Kopeček et al. Springer International Publishing Switzerland, 2014. s. 257 – 264.
- GARABÍK, Radovan: Slovak morphology analyzer based on Levenshtein edit operations. In: Proceedings of the WIKT'06 conference, Bratislava 2006, s. 2 – 5.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Nový deklinačný systém slovenských substantív. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2007. 345 s.
- STRAKOVÁ, Jana – STRAKA, Milan – HAJIČ, Jan: Open-source Tools for Morphology, Lemmatization, POS Tagging and Named Entity Recognition. In: Proceedings of 52nd Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics: System Demonstrations. Association for Computational Linguistics, Baltimore, Maryland. 2014. s. 13 – 18.
- Slovenský národný korpus – prim-*.0-public-sane. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV. Dostupný na: <https://korpus.juls.savba.sk>.

OBRAZ PREMIEN SLOVENSKEJ JAZYKOVEDY V ROZHOVOROCH

WACHTARCZYKOVÁ, J. a kol.: Očami slovenských jazykovedcov. Rozhovory o premenách jazyka a jeho výskumu na Slovensku. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV a SAP – Slovak Academic Press 2019. 239 s. ISBN 978-80-89607-74-7.

Veronika Litviková

*Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Bratislava*

Výskum jazykovedy má na Slovensku dlhoročnú tradíciu. V akademickom a vedeckom prostredí sa stal synonymom dôslednej a dlhoročnej práce jazykovedcov, odborníkov vo svojej oblasti, ktorých osobnosti sú ukryté v riadkoch i medzi riadkami množstva monografií a odborných publikácií, článkov a výskumov uznávaných nielen na Slovensku, ale i v zahraničí. Pri príležitosti životných jubileí lingvistov je dobrým zvykom redakcie časopisu *Slovenská reč* predstaviť ich výskum a vedecké pôsobenie nielen svojim čitateľom, ale i širokej verejnosti, a to zväčša v podobe medailónov v samostatnej rubrike. Zásluhou Jany Wachtarczykovej si od roku 2010 pripomíname tieto významné jubileá novým spôsobom, v podobe rozhovorov, keďže jej myšlienkou bolo dať slovo samotným jubilantom, aby svoje pôsobenie v jazykovede zasadili do osobných, kauzálnych a iných súvislostí, ktoré by čitateľom priblížili prácu jazykovedca aj z inej perspektívy. Súborná publikácia rozhovorov s názvom *Očami slovenských jazykovedcov* a výstižným podtitulom *Rozhovory o premenách jazyka a jeho výskumu na Slovensku* obsahuje už publikované rozhovory, ako aj nové dialógy, ktoré vznikli práve na účely tejto práce.

V predslove publikácie sa čitateľom prihovára za kolektív autorov Jana Wachtarczyková. Uvádza, že hlavným zdrojom inšpirácie pre vznik tejto publikácie boli tri knihy rozhovorov s českými lingvistami (z r. 2007, 2009 a 2011) a zistenie, že: „zo 44-ročného obdobia spoločne zdieľaných historických udalostí, spoločných vedeckých podujatí, konferencií, pobytov, vzájomných osobných kontaktov a spolupráce sa do troch kníh dialógov premietlo len veľmi málo“ (s. 7). Nepriamo by sme mohli identifikovať isté sklamanie, ktoré vplynulo z neprítomnosti zmienok o slovenských lingvistoch či ich výskumoch v týchto rozhovoroch a zároveň presvedčenie, že každá spoločnosť si vlastnú históriu musí pestovať sama. Vznik tejto publikácie môžeme teda vnímať ako príležitosť, ktorú kolektív autorov využil na vlastný výskum a rozhodol sa položiť otázky o fungovaní slovenčiny, jej vývine, kultivova-

ní a výskume tým najpopulanejším, a teda slovenským jazykovedcom. Prvý rozhovor sa uskutočnil už v roku 2010 na počesť 90. výročia narodenia profesora Vincenta Blanára. Výsledná publikácia je výstupom grantového projektu (2015 – 2018) s názvom *Premeny jazyka a jazykovedy očami slovenských jazykovedcov* (VEGA).

Publikácia vyšla v relatívne novej edícii JÚLŠ SAV *Essentia Linguistica*. Pevná väzba s obálkou s motívom fraktálu dodáva dielu solídnosť a estetické kvality. Samotný obsah tvoria rozhovory so štrnástimi osobnosťami slovenskej jazykovedy. Okrem autorky konceptu a zároveň výkonnej redaktorky časopisu *Slovenská reč* v rokoch 2008 – 2017 J. Wachtarczykovej sa úlohy interviewerov zhostili Miloš Horváth, Ingrid Hrubaničová a Katarína Gajdošová. Všetkých spája úcta k prirodzeným autoritám slovenskej jazykovedy a nepovrchný záujem o ich autentické rozprávanie.

Okrem štrnástich dialógov práca obsahuje predslov a v závere rozsiahlu štúdiu s názvom *Diskurzívne poznávanie evolúcie jazykovedného výskumu na Slovensku*. Rozhovory nie sú usporiadané podľa dátumu svojho vzniku ani podľa oblasti jazykovedy, ktorou sa jubilujúci lingvisti zaoberajú, ale abecedne, čo vzhľadom na súčasnú dobu interdisciplinarity považujeme za vhodné riešenie. Už z predslovu a celkového ladenia publikácie je teda zrejmé, že predkladaná kniha rozhovorov nemá pôsobiť ako pokus o vytvorenie dejín jazykovedy ani ako publikácia, ktorá by ich suplovala. Z otázok, na ktoré jazykovedci odpovedajú, je zjavná snaha o spoločný postup interviewerov sledovať individuálne príbehy respondentov od ich začiatkov a okolností, ktoré ich priviedli na vedeckú dráhu. Sledujú tak kariéru jazykovedca v prirodzenej časovej postupnosti a priebežne podnecujú reflexiu nad prebiehajúcimi postupnými alebo radikálnymi zmenami, ktoré sa týkajú práce vo vede aj jazyka samotného. Napriek tomu sa jednotlivé rozhovory navzájom výrazne odlišujú.

Každý dialóg sa odvíja iným smerom, a to v závislosti od rôznych aspektov, ako napr. oblasť či oblasti jazykovedy, ktorým sa vo svojom výskume jazykovedci a jazykovedkyne venovali či v súčasnosti stále venujú, no samotný priebeh a dikciu rozhovoru určujú aj reakcie interviewera. Z otázok a odpovedí môžeme občas vycítiť i nepochopenie v dialógu, neočakávanú odpoveď na otázku interviewera, prípadne sa respondent odmietol vyjadriť úplne, čo podľa všetkého nebolo spôsobené otázkou ako takou, ale postojom respondenta. Napokon aj odpoveď typu „nekomentujem“¹ (napr. M. Majtán, s. 118) je informáciou o zdržanlivosti a legitímnej možnosti nevyjadriť sa. Rozhovory tak pôsobia autenticky, dôveryhodne, pričom musíme uznať, že intervieweri boli väčšinou rovnocennými partnermi svojich respondentov.

¹ Reakcia na otázku: „Ako vnímate súčasnú situáciu okolo SAV? Ako rozumiete tomu, že akademickí pracovníci sú považovaní za štátnych úradníkov a že sa ich týka zefektívňovanie štátnej správy (tzn. prepúšťanie) s názvom ESO? Vo vašich správach ste často spomínali, že na výskum (aj onomastický) chýbajú systemizované miesta. Ako vnímate tento trend v jazykovednom výskume?“ (s. 118)

Snažili sa o rýchly spád konverzácie, miestami aj o vtip. Usmerňovali rozhovor a pýtali sa za seba, ale zároveň aj za hypotetického čitateľa. Samozrejme, predpokladá sa, že ide o zainteresovaného aktéra slovenského jazykovedného diskurzu, ktorého rozhovory môžu zaujať. Za týchto okolností môžu byť interview zmysluplné a zachovať si výpovednú hodnotu aj s odstupom času.

Aj vzhľadom na túto skutočnosť by sme sa mohli oprávnenne z pozície čitateľa obávať neznalosti niektorých faktov a odkazov na dávnejšie udalosti, ktoré sú späté so životom a dielom jubilantov. Znova treba pripomenúť, že publikácia nemá podávať presné dejinné udalosti, faktografické údaje a bibliografiu. Subjektívne rozprávanie zaostruje pozornosť na celkom iné súvislosti, zaostruje na detail, na aktérov a na situácie, ktoré by sa do „veľkých dejín“ nikdy nedostali. Autori rozhovorov vychádzajú v ústrety čitateľovi tým, že prostredníctvom poznámkového aparátu pod čiarou vysvetľujú a upresňujú dobové realie, identitu osôb spomínaných medzi rečou v rozhovore alebo prác, na ktoré sa odkazuje.

Všetky interview majú rovnakú úvodnú kompozíciu – titul (väčšinou citát z daného rozhovoru), fotografiu lingvistu či lingvistky (so zámerne rozptýlenými obrysami) a perex. V tomto prípade má perex funkciu pracovného životopisu a je to jediná pasáž rozhovoru, kde sa interviewer dopúšťa hodnotenia svojho respondenta. Perexy sú však vecné, napospol s uznanlivým vyznením.

Postupne sa pristavíme pri všetkých autoroch rozhovorov a jednotlivých interview, ktoré sa v publikácii objavujú. Z rozhovoru s V. Blanárom, ktorý viedla Jana Wachtarczyková, sa dozvedáme o jeho bibliografických začiatkoch, ale najmä o onomastike, ktorou sa zaoberal prevažnú časť svojej vedeckej kariéry. Podobne aj rozhovor s profesorom Jurajom Dolníkom má charakter osobných názorov, úvah nad úlohou jazykovedy v jeho živote, no v rozhovore sa zamýšľa aj nad svojím pedagogickým pôsobením či výskumami, ktoré sa premietajú do množstva jeho monografií. Uvažuje však aj nad interpretáciou svojich publikácií študentmi a tým, čo ho posúva v práci lingvistu vpred. Ako sám vraví: „Táto bezprostredná spätná väzba ma nabáda, aby som sa nevzdával pokusov o naddeskriptívne teoretické uchopenie jazykových javov, lebo okrem toho, že posun v poznávaní sa bez nich jednoducho nekoná, predsa môžem počítať s potenciálnymi recipientmi v našom prostredí“ (s. 28).

Ďalší rozhovor, tentoraz s profesorom Ľubomírom Ďurovičom, viedla Ingrid Hrubaničová, skúsená moderátorka besied v Modrom salóne SND, ktorá pre potreby tejto publikácie uvádza len výber zo 60-stranového materiálu zo spoločných dialógov. Tento materiál pochádza primárne z konferencie v r. 2015 pri príležitosti 200. výročia narodenia Ľudovíta Štúra, s čím súvisí aj smerovanie dialógu práve k Štúrovmu odkazu. Nezvyčajne spontánne a úprimné rozprávanie 90-ročného a obdivuhodne vitálneho Ľ. Ďuroviča siaha od dvadsiatych rokov 20. storočia až podnes. Dotýka sa historických zlomov, presídľovania Maďarov, náboženského pozadia ja-

zykovedných sporov (napr. sporov o pravidlá slovenského pravopisu v roku 1930, s. 43) a nevyhýba sa ani kritickému hodnoteniu súčasných spoločenských tendencií (napr. zákona o štátnom jazyku a jazykového purizmu).

Nielen v tomto rozhovore, ale aj v ďalších bolo možné postrehnúť úprimne vyjadrený rešpekt a obdiv interviewerov k životnej ceste a dielu svojich respondentov, čo pôsobí na čitateľa príjemne a ľudsky. Z položených otázok tiež vidieť, že pýtajúci sa boli pripravení a oboznámení so životným príbehom svojho respondenta a zaujímali ich konkrétne javy a názor respondenta na ne. V týchto momentoch je publikácia insiderská, orientovaná na aktérov slovenskej jazykovednej scény. V rozhovoroch je však dostatok pasáží, ktorým porozumie aj nezainteresovaný laik. Ide napríklad o poslednú obligátnu otázku rozhovoru, ktorá sa respondenta pýta na jeho životné motto, snaženie, motivujúcu ideu alebo odkaz pre čitateľov.

Katarína Gajdošová je autorkou rozhovoru s významnou slovenskou dialektologičkou Adrianou Ferenčíkovou. Prirodzene v ňom dominujú nárečia, ich svojráznosť, pestrosť, premeny a hodnota pre slovenskú kultúru. Spomína sa najmä jej práca na Atlase slovenského jazyka, ktorá mala pre ňu veľký profesionálny, ale aj osobnostný význam a umožnila jej „vnímať jednotu nášho národného jazyka v rozmanitosti jeho územných variantov a vidieť ho aj v širších genetických súvislostiach“ (s. 66). V rozhovore s profesorom Jánom Kačalom rezonujú jeho názory na súčasnú úroveň jazykovej praxe, verejných jazykových prejavov, na kodifikáciu spisovnej slovenčiny, ako aj na históriu jazykovedných výskumov na Slovensku a na to, čo sa pri tom podarilo a čo ostáva pre nasledovníkov.

Dva rozhovory do publikácie pripravil Miloš Horváth. Rozhovor s profesorom Jozefom Mlackom priniesol podrobnosti z jeho päťdesiatročného výskumu v oblasti frazeológie, ale i informácie z pedagogického pôsobenia a lektorských skúseností, ktoré získal aj v zahraničí. Okrem iného sa J. Mlacek kriticky vyjadruje k novému trendu v jazyku médií, a to k nadmernému používaniu vulgarizmov. Ako sám vraví: „Takéto výrazy naše masové médiá poslucháčov, čitateľov alebo divákov učiť naozaj nemusia, narúšajú, resp. posúvajú však hranice prípustnosti či primeranosti ich uplatňovania vo verejnom diskurze“ (s. 131). Interview s Janou Pekarovičovou, riaditeľkou Studia Academica Slovaca, sa zasa nieslo v duchu jej dlhoročného pôsobenia v Centre pre slovenčinu ako cudzí jazyk či jej práce na vytváraní učebníc pre zahraničných študentov slovenského jazyka.

Zostavovateľka publikácie „vyspovedala“ najväčšiu, a tým aj odborovo najpestrejšiu skupinu respondentov. Obaja oslovení onomastici – profesor Vincent Blanár a doktor Milan Majtán už nie sú medzi nami, a tak rozhovory s nimi môžeme vnímať ako rozlúčkové. Podobne ako záujem o dialekty aj záujem ľudí o vlastné mená, históriu svojej rodiny a spôsob pomenúvania reálií v minulosti pomáha podľa M. Majtána posilňovať národné povedomie a patriotizmus. V každom rozhovore možno

nájsť viac alebo menej explicitný odkaz pre súčasníkov. Rovnako tam vždy nachádzame aj odkaz na predchodcov a učiteľov, ktorí respondentov nasmerovali či inšpirovali v ich vlastnej jazykovednej kariére. Svoje miesto v rozprávaní majú spolupracovníci aj súpútnici kolegov, ale aj „nesmrteľné“ postavy našej histórie ako Ľudovít Štúr, Milan Rastislav Štefánik, Samo Czambel. Nejde však len o rozprávanie o nich. V rozhovoroch vnímame skutočný rešpekt odpovedajúcich lingvistov, ktorý sa neprejavuje pátosom, ale celkom prozaicky. Napríklad vydaním súborného diela L. Štúra, ktoré pripravil profesor Ľubomír Kralčák ako poctu Štúrovi, ktorý „v našej lingvistickej tradícii predsa len vyčnieva“ (s. 95).

Rozhovor J. Wacharczykovej s profesorom Slavomírom Ondrejovičom je dialógom dvoch blízkych kolegov z oddelenia súčasného jazyka JÚLEŠ SAV aj z redakcie časopisu Slovenská reč. Sústreďujú sa najmä na súčasné problémy inštitucionalizovanej jazykovedy, napr. smerovanie výskumu, našich odborných časopisov, postavenie našich lingvistov v medzinárodnom výskume, tlak scientometrie na výkon a pod. Rozhovor s doktorkou Máriou Pisárčikovou sa dotýkal najmä jej dlhoročnej lexikografickej práce, no nielen z teoretického hľadiska, ale, pochopiteľne, i osobného postoja k výskumu a vnímaniu vlastnej jazykovednej činnosti s odstupom času. Výraznou osobnosťou, nielen v kontexte slovenskej jazykovedy, ale názorovo i v tejto publikácii, je profesor Ivor Ripka. V interview vyjadruje svoj osobný postoj k potrebe dodržiavania kodifikovanej normy, laicizácii jazykovedy či nevyhnutnosti sebareflexie v komunite lingvistov. V rozhovore s profesorkou Danielou Slančovou sa presúvame na východné Slovensko, keďže jej pole pôsobnosti je v Prešove, kde sa v súčasnosti venuje najmä výskumu detskej reči a komunikačných registrov. Tento rozhovor sa na rozdiel od ostatných odohral vo virtuálnom priestore prostredníctvom internetového chatu. Z pohľadu čitateľa je však interview rovnako zaujímavé a pútavé, hoci by sme mohli predpokladať, že reakcie D. Slančovej by boli pri osobnom rozhovore, najmä v prípade niektorých položených otázok, o niečo spontánnejšie. Kolekciu štrnástich rozhovorov uzatvára interview s docentom Štefanom Švagravským, ktorého vedecký výskum sa spája najmä s rusistikou, históriou slovenčiny, no opisuje i svoje pedagogické pôsobenie. Tento rozhovor je okrem iného plný úprimného rozprávania, milých príhod, ale i dôvtipných odpovedí, napr. na otázku, ktorá sa týkala blízkeho susedstva s Dvončovcami: „No ja som z tých vašich otázok – ako hovoria Česi – celý tumpachový“ (s. 198).

Pri bližšom pohľade na interview, ale aj na publikáciu ako celok vidíme, že sa decentne odkrylo zákulisie rozsahom veľkej, ale svojím obsadením a „čislami“ veľmi pestrej manéže slovenského jazykovedného výskumu. Pomerne vysoká variabilita obsahu a odlišné smerovanie rozhovorov je výrazom najsilnejšej hodnoty tejto práce – autentickejšia a úprimnejšia výpovedí. Publikácia je okrem iného aj skúškou využiteľnosti žánru dialógu pre výskumné účely v tzv. oral history. Konečná forma

interview ukazuje, aký nespútaný živel je dialóg. Nikdy sa neodvíja presne tak, ako by sme asi chceli či očakávali, a nezodpovedá otázky tak vyčerpávajúco ako vedecké žánre. Práve tým, že tieto žánre nenahrádza, ale len dopĺňa a oživuje, si zaslúži miesto v jazykovednom diskurze.

Vedeckou časťou recenzovanej publikácie je záverečná štúdia nazvaná *Diskurzívne poznávanie evolúcie jazykovedného výskumu na Slovensku*. J. Wachtarczyková v nej veľa priestoru venuje žánru dialógu, jeho povahe, jeho obľube v súčasnej žurnalistike aj jeho využiteľnosti na vedecké účely. Sebe a aj verejnosti kladie otázku, aký je súčasný dialóg. Odpoveď hľadá v Slovenskom národnom korpuse, vo frekvenciách prívlastkov, ktoré hovoria, že dialóg je dnes telefonický, krátky a exkluzívny (s. 201). Ďalej sa pokúša o určité vyhodnotenie interview i cieľov práce. Paradigmatickým rámcom pre interpretáciu zistení je kultúrny evolucionizmus. Peripetie historického vývinu slovenskej jazykovedy v ňom autorka interpretuje ako javy kultúrnej evolúcie. Špecifickosťou tejto štúdie je periodizácia vývinových fáz našej jazykovedy ako striedanie fázy evolučnej variácie a fázy evolučnej selekcie. Ide o uplatnenie základných evolučných princípov (variácie a selekcie) na historické obdobia vývoja jazykovednej disciplíny. S týmto videním histórie slovenskej jazykovedy sa stretávame prvýkrát a môžeme ho akceptovať ako jeden z možných výkladov alebo s ním čiastočne alebo úplne nesúhlasíť. Je to však podobné a podobne legitímne hľadisko, aké uplatňuje napr. A. Jarošová, keď vo svojej monografii *Slovo v slovníku z pohľadu času a normy* (2015) jednotlivé fázy chápania jazykovej normy v čase interpretuje ako pohyb tzv. kodifikačného kyvadla.

Dôležitým pojmom sprevádzajúcim celú publikáciu, na ktorej sa spolupodieľal kolektív autorov, interviewerov a ktorá vznikala vo svojej podstate bezmála celé desaťročie, je, prirodzene, rozhovor a jeho pozícia popri ďalších vedeckých metódach získavania informácií. Preto považujeme publikáciu za prínosnú najmä z tohto hľadiska, keďže interview interpretuje ako žáner vhodný na výskumné účely, obzvlášť v kontexte premien jazyka, pretože umožňuje nahliadnúť pod povrch veľkých dejinných udalostí a ukázať tzv. malé osobné dejiny, individuálne historické vnímanie doby a neformálnym spôsobom podnietiť nové uvažovanie o vysokoodbornej problematike, čo napokon aj v samotnej publikácii konštatujú napr. M. Majtán alebo J. Pekarovičová. Na záver je potrebné poznamenať, že ide o prvú publikáciu svojho druhu v slovenskej jazykovede, pričom vo svojej celistvosti mimovoľne odhaľuje aj viaceré významné míľniky, ktoré sa nesú vývinom jazykovedy na Slovensku, pričom je zrejmé, že procesy premien jazykovedy sú s odstupom času aj premenami osobností, ktoré stáli pri ich zrode a formovaní.

SPRÁVA O ČINNOSTI JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU ĽUDOVÍTA ŠTÚRA SAV ZA ROK 2020¹

Sibyla Mislovičová

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Bratislava*

Rok 2020 bol poznačený celosvetovou pandémiou ochorenia covid-19. V tejto súvislosti možno konštatovať, že akademické pracoviská majú dlhoročné skúsenosti s prácou doma v kombinácii s prácou na pracovisku, preto sa obmedzeniam vyplývajúcim z pandemickej situácie dokázali do veľkej miery prispôsobiť. Pandémia zasiahla najmä organizácie vedeckých podujatí, ktoré sa väčšinou museli presunúť do virtuálneho priestoru, resp. presunúť do nasledujúceho roka v nádeji, že ich uskutočnenie bude možné aj prezenčne.

V uplynulom roku pracovníci Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV (ďalej JÚĽŠ SAV) pokračovali v sústredenej vedeckovýskumnej činnosti v oblastiach stanovených domácimi a medzinárodnými výskumnými projektmi, ako aj v jazykovoporadenskej a vedecko-popularizačnej činnosti. Výsledky svojich výskumov priebežne publikovali vo vedeckých a odborných publikáciách a časopisoch a takisto ich, hoci v obmedzenej miere, prezentovali na vedeckých domácich i zahraničných konferenciách. Naďalej pôsobili ako členovia domácich a medzinárodných vedeckých organizácií a komisií, spolupracovali s vysokými školami a inými inštitúciami.

I. VEDECKOVÝSKUMNÁ ČINNOSŤ

V roku 2020 boli pracovníci ústavu riešiteľmi viacerých domácich a medzinárodných pokračujúcich i nových vedeckých projektov a výskumných úloh.

1. Domáce projekty

Z 15 domácich vedeckých projektov bol v deviatich projektoch koordinátorom Jazykovedný ústav Ľ. Štúra, na šiestich projektoch ústav spolupracoval s fakultnými pracoviskami.

JÚĽŠ SAV je hlavným riešiteľom projektov – *Slovník súčasného slovenského jazyka 6. etapa (Koncipovanie a redigovanie slovníkových hesiel a s tým spojený lexikologicko-lexikografický výskum)* (zodpovedná riešiteľka N. Janočková), *ETYMO – etymologická databáza slovenskej lexiky (2. etapa)* a *súvisiaci etymologický*

¹ Pripravené z podkladov Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra. Viac na https://www.juls.savba.sk/attachments/vyroena_sprava/2020.pdf.

výskum (zodpovedný riešiteľ E. Králik), *Slovanský jazykový atlas – odraz prirodzeného vývinu jazyka* (zodpovedný riešiteľ M. Chochol), *Diskriminačná inštrumentalizácia jazyka* (zodpovedná riešiteľka L. Molnár Satinská), *Slovník slovenských nárečí* (zodpovedný riešiteľ M. Smatana), *Slovenský pravopis a jeho pravidlá v kontexte súčasnej jazykovedy a jazykovej praxe* (zodpovedná riešiteľka M. Šimková), *Výskum lexiky slovenských terénnych názvov – 2. etapa* (zodpovedná riešiteľka I. Valentová), *Historická fonológia slovenčiny* (zodpovedný riešiteľ S. Habijanec). V rámci zmluvy o združení finančných prostriedkov sa v spolupráci s MK SR, MŠVVaŠ SR a P SAV realizuje projekt – *Slovenský národný korpus* (zodpovedná riešiteľka M. Šimková, od septembra J. Levická).

V spolupráci s fakultnými pracoviskami ako zodpovednými riešiteľmi sa ústav podieľal na šiestich domácich projektoch, z toho štyri boli podporované agentúrou VEGA – *Exolingválna komunikácia v korpusovom spracovaní* (zodpovedná riešiteľka z JÚĽŠ SAV K. Gajdošová, koordinátor Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici), *Menšinová varieta maďarského jazyka na Slovensku* (zodpovedná riešiteľka z JÚĽŠ SAV L. Molnár Satinská, koordinátor Fakulta stredo-európskych štúdií Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre), *Synchrónne modely a modelovanie chrématoným* (zodpovedná riešiteľka z JÚĽŠ SAV N. Kolenčíková, koordinátor Katedra slovenského jazyka a komunikácie Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici) a *Teória a terminologický systém slovenskej onomastiky (v kontexte slovanskej a medzinárodnej onomastickej terminológie)* (zodpovedná riešiteľka z JÚĽŠ SAV I. Valentová, koordinátor Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave). Dva projekty boli podporované agentúrou APVV – *Jazykové a komunikačné problémy na Slovensku a ich manažment* (zodpovedná riešiteľka z JÚĽŠ SAV L. Molnár Satinská, koordinátor Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave) a *Jazykové chyby v slovenčine ako cudzom jazyku na báze akvizitného korpusu* (zodpovedná riešiteľka z JÚĽŠ SAV K. Gajdošová, koordinátor Filozofická fakulta Univerzity Komenského V Bratislave).

2. Medzinárodné projekty

Pracovníci ústavu sú riešiteľmi viacerých medzinárodných projektov.

V rámci medziakademických dohôd (MAD) sú to tri projekty – *Analýza bulharsko-slovenských/slovensko-bulharských lexikálnych dát pomocou metód počítačového spracovania jazyka* (koordinátor JÚĽŠ SAV, zodpovedná riešiteľka M. Šimková), *Slovanský jazykový atlas* (koordinátor Medzinárodná komisia pre Slovanský jazykový atlas pri Medzinárodnom komitáte slavistov, zodpovedný riešiteľ z JÚĽŠ SAV M. Chochol; na projekte participujú zástupcovia z akademických pracovísk z Bulharska, Bosny a Hercegoviny, Bieloruska, Česka, Nemecka, Chorvátska, Macedónska, Poľska, Ruska, Srbska, Slovinska, Ukrajiny) a *Nové kvality a hodnoty*

v *súčasných slovanských jazykoch* (koordinátor Inštitút slavistiky Poľskej akadémie vied, zodpovedná riešiteľka J. Wachtarczyková).

Tri projekty sa riešia v rámci programu COST – *European network for Web-centred linguistic data science (Nexus Linguarum)* (Európska sieť pre webovocentrickú lingvistickú dátovú vedu, koordinátor Universidad de Zaragoza, Španielsko, zodpovedný riešiteľ z JÚĽŠ SAV R. Garabík, spoluriešitelia zo 41 inštitúcií), *European Network for Combining Language Learning with Crowdsourcing Techniques; enetCollect* (Európska sieť na prepájanie jazykového vzdelávania a techník crowdsourcingu, koordinátor European Academy of Bozen/Bolzano, Taliansko, zodpovedná riešiteľka z JÚĽŠ SAV M. Šimková) a *Language In The Human-Machine Era* (Jazyk v ľudsko-prístrojovej dobe, koordinátor University of Jyväskylä, Fínsko, zodpovedná riešiteľka z JÚĽŠ SAV L. Molnár Satinská).

Štyri projekty sa riešia v rámci programov Horizont 2020 – *European Language Grid* (Európska jazyková sieť, koordinátor Deutsches Forschungszentrum für Künstliche Intelligenz, Nemecko, zodpovedný riešiteľ z JÚĽŠ SAV R. Garabík), *Multilingual Resources for CEF AT in the legal domain (MARCELL)* (koordinátor Magyar Tudományos Akadémia, Nyelvtudományi Intézet, Budapešť, Maďarsko, zodpovedný riešiteľ z JÚĽŠ SAV R. Garabík), *Curated Multilingual Language Resources for CEF AT* (Spravované viacjazyčné jazykové zdroje CEF AT, zodpovedný riešiteľ z JÚĽŠ SAV R. Garabík) a *European Lexicographic Infrastructure (ELE-XIS)* (Európska lexikografická infraštruktúra, koordinátor Jože Stefan Institute, Slovinsko, ústav má zatiaľ status pozorovateľa, zodpovedný za JÚĽŠ SAV V. Benko).

Na pracovisku sa rieši jeden bilaterálny projekt, ktorého koordinátorom je JÚĽŠ SAV, a to *Dohoda o spolupráci medzi Jazykovedným ústavom L. Štúra Slovenskej akadémie vied a Výskumným ústavom Slovákov v Maďarsku* (zodpovedný riešiteľ S. Ondrejovič).

Okrem toho v rámci členstva v medzinárodnej organizácii European Federation of National Institutions for Language (EFNIL) sa zástupkyňa za JÚĽŠ SAV J. Choleva podieľa na riešení troch projektov – *The European Language Monitor* (Európsky jazykový monitor), *European Languages and their Intelligibility in the Public Space* (Európske jazyky a ich zrozumiteľnosť vo verejnej sfére) a *Language Legislation in Europe* (Jazyková legislatíva v Európe), ktorého je J. Choleva hlavnou riešiteľkou. M. Zumrík je slovenský koordinátor medzinárodného projektu *European Language Resource Coordination* (ELRC) zameraného na rozvoj automatického prekladu eTranslation.

II. PUBLIKAČNÁ A EDIČNÁ ČINNOSŤ

Výsledky, resp. čiastkové výsledky vyplývajúce z riešenia projektov publikujú pracovníci ústavu priebežne v podobe rozličných výstupov. K najvýznamnejším za rok 2020 patria tieto knižné publikácie:

1. KRÁLIK, LUBOR: *Etymológia a nárečová lexikografia (na materiáli Slovníka slovenských nárečí)* = Etymology and Dialectal Lexicography (on the Material of the Dictionary of Slovak Dialects). Bratislava: Veda 2020. 176 s. ISBN 978-80-224-1875-1 (výstup projektu VEGA č. 2/0103/19: ETYMO – etymologická databáza slovenskej lexiky [2. etapa] a súvisiaci etymologický výskum).

Monografia prináša etymologické interpretácie viac ako 130 nárečových lexém uvedených v prvých dvoch zväzkoch *Slovníka slovenských nárečí* (1994, 2006), ktorých etymologická charakteristika – zohľadňujúca ich širšie slovanské či (stredo) európske súvislosti – implikuje pre takýto lexikálny materiál alternatívny spôsob lexikografickej prezentácie, odlišný od spôsobu jeho spracovania v uvedenom slovníkovom diele. Autor sa takisto zamýšľa nad vzájomným vzťahom etymológie a nárečovej lexikografie, pričom z pozície etymológa formuluje i niektoré všeobecné metodologické odporúčania pre prax nárečovej lexikografie. Vzhľadom na svoju tematiku publikácia prekračuje rámec vlastnej slovakistiky a môže byť inšpiratívna aj pre zahraničných jazykovedcov pôsobiacich v oblasti etymologického a lexikografického spracovania nárečovej lexiky iných, najmä slovanských jazykov.

2. ZUMRÍK, MIROSLAV: *Filozofické aspekty korpusovej lingvistiky* = Philosophical Aspects of Corpus Linguistics. Bratislava: Veda 2020. 80 s. ISBN 978-80-224-1826-3 (výstup projektu Tvorba a rozvoj Slovenského národného korpusu: Zmluva č. 0323/2017 o združení prostriedkov medzi Ministerstvom školstva, vedy, výskumu a športu SR, Ministerstvom kultúry SR, Jazykovedným ústavom Ľ. Štúra SAV).

Cieľom práce je nadviazať na tradíciu teoretickej i filozofickej reflexie základov jednotlivých vedných a odborných oblastí, tak ako sa táto tradícia budovala a buduje v rámci slovenskej terminológie, českej filozofie logiky i zahraničnej korpusovej lingvistiky. Korpusová lingvistika sa preto v práci dáva do súvisu s vybranými filozofickými a inými teoretickými myšlienkami o povahe vzťahu medzi človekom, jeho okolím, myslou a jazykom. Istou východiskovou filozofickou pozíciou v práci je jednak fenomenologická filozofia v podaní Edmunda Husserla i súčasných českých fenomenológov, jednak filozofia technológie v podaní napríklad Marka Coeckelbergha, predovšetkým však Martina Heideggera, a tiež antropologicky ladené výklady Juraja Dolníka. Prácu tvorí okrem úvodu deväť kapitol a záver. Tieto časti predstavujú obrazné východiská pre filozofické uvažovanie o povahe ľudského poznania a špeciálne o možnosti ľudského poznávania jazyka v podmienkach teoretického i praktického rozvoja jazykovedy.

3. KOPECKÁ, MARTINA: *Kodifikačné tendencie v Pravidlách slovenského pravopisu z rokov 1931 – 2013* = Codification Tendencies in the Rules of Slovak Orthography since 1931 to 2013. Bratislava: Veda 2019. 378 s. Jazykovedné štúdie XX-XIV. ISBN 978-80-224-1814-0 (výstup projektu VEGA č. 2/0017/17: Slovník súčasného slovenského jazyka – 6. etapa).

Autorka publikácie sa zaoberá skúmaním vývinu kodifikácie spisovnej slovenčiny a ustáľovania jej noriem od začiatku 30. rokov 20. storočia po začiatok druhého desaťročia 21. storočia v *Pravidlách slovenského pravopisu*, ktoré boli publikované v rokoch 1931, 1940, 1953 (až 1971), 1991 (až 2013), a v neschválenom návrhu *Pravidiel slovenského pravopisu* z roku 1939. Téma je analyzovaná v kontexte dobových jazykových, spoločenských, kultúrnych a politických udalostí. Tretia, ústredná kapitola predstavuje opis pravopisných a jazykových (hláskoslovných, tvaroslovných a slovotvorných) pravidiel a vysvetľujú sa v nej zmeny, ku ktorým došlo v jednotlivých pravopisných príručkách. Na analyzované pravopisné a jazykové pravidlá autorka nazerá aj s ohľadom na najnovšie poznatky spracované v prvých troch zväzkoch *Slovníka súčasného slovenského jazyka* (2006, 2011, 2015) a na údaje zo *Slovenského národného korpusu*.

4. *RUSINKOVÁ, Jaroslava: Spisovná slovenčina ako prirodzený jazyk. (Na pozadí jazykových postojov) = Standard Slovak as a Natural Language. (On the Background of Language Attitudes)*. Bratislava: Veda 2020. 94 s. Jazykovedné štúdie, XXXVI. ISBN 978-80-224-1827-0 (výstup projektu VEGA č. 2/0014/19: Diskriminačná inštrumentalizácia jazyka).

Autorka sa venuje otázke prirodzenosti spisovnej slovenčiny, resp. procesu jej naturalizácie. Vysvetľovanie prirodzenosti jazyka sa opiera o spisovno-jazykové postoje používateľov, ktoré slúžia ako orientačná opora pri riešení jazykových neistôt v jazykovej komunikácii. Jazykové neistoty predstavujú jazykové javy, ktoré vyžadujú riešenie na používateľskej strane. Na jazyk sa pritom nazerá z komunikačno-pragmatickej pozície, jazyk tu vystupuje ako sociálna a psychická realita. Práca je prejavom vedeckého záujmu o používateľský pohľad na jazyk a jej zámerom je prispieť k zmene postavenia jazykových používateľov v rámci procesu kodifikácie jazyka, ktorá by sa u nich mala overovať.

5. *BARTALOŠOVÁ, Perla: Jazyk seniorov z hľadiska sociolingvistiky = The Language of Older People in Aspect of Sociolinguistics*. Bratislava: Veda 2020. 116 s. Jazykovedné štúdie, XXXV. ISBN 978-80-224-1815-7 (výstup projektu VEGA č. 2/0014/19: Diskriminačná inštrumentalizácia jazyka).

Publikácia je tematicky zameraná na jazyk súčasných slovenských seniorov. Úvod monografie obsahuje rôzne pohľady na to, kto je v súčasnej spoločnosti vnímaný ako „senior“. Prvá polovica publikácie obsahuje charakteristiku obrazu starších dospelých na základe analýzy súčasného slovenského diskurzu (konkrétne analýzy materiálov z oblasti frazeológie, reklamy, databázy Slovenského národného korpusu a politických prejavov). Vychádza sa pritom z tézy, že štandardizovaný diskurz o senioroch a ich jazykovom správaní ovplyvňuje ich reálne (jazykové) správanie. Druhá polovica publikácie obsahuje sociolingvistický výskum zameraný na zistenie postojov seniorov k anglicizmom v slovenčine, ktorý prebiehal formou rozho-

vorov. V závere publikácie sa nachádza návrh príručného slovníka anglicizmov pre seniorov, ktorý by mohol byť praktickou pomôckou pre starších používateľov jazyka v každodennej interakcii.

7. *RAMŠÁKOVÁ, Anna: Nárečia horných Kysúc v okrese Čadca = Dialects of the Upper Kysuce in the District of Čadca.* Bratislava: Veda 2020. 240 s. Jazykovedné štúdie, XXXVII. ISBN 978-80-224-1845-4 (výstup projektu VEGA č. 2/0019/20: Lexika slovenských terénnych názvov).

Monografia prináša všetky dostupné doterajšie poznatky o dialektoch (zvukovej a tvaroslovnej roviny) nárečovo výrazne diferencovaného jazykového priestoru horných Kysúc v okrese Čadca. Autorka na podkladoch vlastného nárečového materiálu aktualizuje výskum v regióne. Poskytuje vyčerpávajúci opis súčasných reflexov za praslovanské hlásky. V kontexte doterajších jazykovedných poznatkov, výkladov, interpretácií a implementácií, ako aj doteraz nepublikovaných archívnych zápisov a s využitím synchronno-diachronnej metódy, podáva ucelený pohľad na vnútornú nárečovú diferenciáciu dialektov skúmanej oblasti. Upozorňuje na systémové javy, osobitosti, jemné rozdiely a výrazné lokálne príznakové archaizmy v dvoch vývinovo odlišných skupinách nárečí. Prináša nové pohľady a interpretácie nárečovej situácie v symbióze s najnovšími historickými poznatkami o osídľovaní Kysúc – územia na slovensko-poľsko-českom pomedzí. Súčasťou práce je kapitola o toponymách, ktoré sú živým dôkazom histórie a procesu osídľovania tohto regiónu. Do práce autorka zaradila aj vlastné nárečové texty, ktoré poskytujú cenný materiál pre ďalšie dialektologické a interdisciplinárne bádania. Knižka je dobrým východiskom pre rekonštrukciu najstarších vývinových nárečových tendencií nielen kysuckej dialektovej oblasti, prispieva k poznaniu nárečí pomedzných areálov vôbec a prináša zaujímavé a užitočné poznatky zo slovakistického i slavistického hľadiska.

8. *Jazykové problémy, ktorých riešenie sa ťažko hľadá = Linguistic problems with elusive solutions.* Ed. Silvia Duchková. Bratislava: Veda 2020. 187 s. ISBN 978-80-224-1801-0 (výstup ukončeného projektu VEGA č. 2/0125/2014: Analýza nových smerovaní vo vývine súčasnej slovenčiny s dôrazom na používateľské hľadisko).

Zborník je publikáciou príspevkov z rovnomennej konferencie, ktorá bola súčasťou výskumného projektu zameraného na analýzu nových smerovaní vo vývine súčasnej slovenčiny s dôrazom na používateľské hľadisko. Projekt riešili v r. 2014 – 2017 pracovníčky oddelenia jazykovej kultúry a terminológie Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. Okrem prezentovania práce členiek grantového kolektívu zborník obsahuje príspevky jazykovedcov z iných vedeckých pracovísk, ktorí na konferencii predstavili svoje témy a názory v rámci širokej problematiky „súčasná situácia hovoriaceho po slovensky, jeho nároky a potreby“.

9. MISLOVIČOVÁ, Sibyla a kol. (DOVIČOVIČOVÁ, Denisa, DUCHKOVÁ, Silvia, GURIČANOVÁ, Dana, KÁLMÁNOVÁ, Katarína, VANČOVÁ, Iveta): *Slovenčina na každý deň*. Red. S. Mislovičová, I. Vančová. Bratislava: Veda 2020. 248 s. ISBN 978-80-224-1861-4 (výstup projektu VEGA č. 2/0133/20: Slovenský pravopis a jeho pravidlá v kontexte súčasnej jazykovedy a jazykovej praxe).

Kolektívna monografia vedecko-popularizačného charakteru je určená pre profesionálnych používateľov jazyka, ale aj pre širokú verejnosť všetkých vekových kategórií. Aktuálne rady a odporúčania v oblasti používania slovenského jazyka – od pravopisu cez morfológiu, syntax až po lexiku a výslovnosť – autorky spracovali s dôrazom na súčasné výsledky výskumu a s prvoradým zámerom, aby boli používateľsky prívetivé. Výber tém bol výsledkom tímovej spolupráce založenej na bohatých skúsenostiach s jazykovým poradenstvom a na kontakte s používateľmi jazyka. Nezvyčajným bonusom pre čitateľa sú testy v poslednej kapitole, ktoré poskytujú možnosť overiť si vedomosti zo slovenského jazyka, ale aj priestor na zábavu, spoločné chvíle strávené zaujímavo a poučne v rámci rodiny i v čase dištančného vyučovania.

10. ŠIMKOVÁ, Mária – GAJDOŠOVÁ, Katarína: *Slovenský národný korpus. Používanie, príklady, postupy*. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV – Vydavateľstvo Mikula 2020. 334 s. ISBN 978-80-88814-98-6.

Elektronické jazykové a textové zdroje Slovenského národného korpusu, ktoré sa budujú a rozvíjajú v JÚĽŠ SAV takmer dve desaťročia (od r. 2002), slúžia mnohým záujemcom o vedecké i bežné poznanie slovenského jazyka, jeho používanie a rozvoj. Tvorba, štruktúra a možnosti využitia týchto rozsiahlych (nielen materiálových) zdrojov boli súborne opísané v kolektívnej práci *Slovenský národný korpus. Texty, anotácie, vyhľadávania* (Šimková – Gajdošová – Kmeťová – Debnár, 2017, 168 s.). Na ňu nadväzuje najnovší titul, v ktorom autorky zúročujú svoje dlhoročné teoretické poznatky z oblasti korpusovej lingvistiky, ako aj skúsenosti z vedenia seminárov pre záujemcov o používanie korpusových zdrojov. Kniha obsahuje praktické ukážky (návody) základných i zložitejších postupov (celkovo 169 zadanií) na vyhľadanie jazykových javov z rôznych jazykových rovín a v rôznych korpusoch, komentované postupy ďalšej práce s vyhladaným materiálom, opisy jednotlivých (meta)znakov a celých regulárnych výrazov používaných pri efektívnom vyhľadávaní jazykových prostriedkov, inšpirácie na ďalšiu samostatnú prácu s korpusmi a 15 overovacích zadanií. Publikácia je určená lingvistom, učiteľom slovenského jazyka a cudzích jazykov na všetkých stupňoch škôl, prekladateľom, študentom a všetkým záujemcom o poznanie jazyka a jazykového obrazu sveta na báze rozsiahleho materiálu spracovaného v korpusových zdrojoch Slovenského národného korpusu.

10. ŽIGO, Pavol – PŘADKOVÁ, P. – IREINOVÁ, M. – MARKOVIK, M. – BENEDIK, F. – SIATKOWSKI, J. – BASARA, J. – ZDUŇSKA, H. – VYGONNAJA, L.

– PADLUŽNÝ, A. – PACECHINA, A. – RUSAK, V. – GRICENKO, P. – TKAČUK, P. – KALNYŇ, L. – VENDINA, T. – ANTROPAV, M. – FIC, K. – PETROVIČ, D. Obščeslavianskij lingvističeskij atlas: serija fonetiko-grammaticeskaja = Slovanský jazykový atlas: foneticko-grammatická série. Vypusk 9. Refleksy: *tort, *tolt, *tert, *telt, *ort, *olt. Zodp. redaktorky Martina Ireinová, Petra Přadková. Praha: Academia, 2019. 189 s. ISBN 978-80-200-3105-1.

Zväzok je súčasťou rozsiahleho medzinárodného slavistického projektu *Slovanský jazykový atlas*, ktorého cieľom je interpretácia javov v 853 lokalitách, reprezentujúcich nárečia jednotlivých slovanských jazykov na celom slovanskom území, ako aj v lokalitách s minoritným slovanským obyvateľstvom na území Maďarska, Rumunska, Moldavska, Lotyšska, Estónska, Talianska, Rakúska, Albánska, Grécka a Turecka. Ide v poradí o 18. zväzok komplexného opisu prirodzených podôb slovanských jazykov, ktorého materiálová základňa vznikla vyplnením jednotného dotazníka s 3 454 hláskoslovnými, tvaroslovnými, lexikálnymi javmi a s prvkami z oblasti tvorenia slov a sémantiky.

Okrem prípravy uvedených publikácií pracovníci JÚLEŠ SAV intenzívne pokračovali v riešení výskumných úloh, ktorých výstupy sú plánované na rok 2021 (4. zväzok Slovníka súčasného slovenského jazyka, 3. zväzok Slovníka slovenských nárečí a i.), ako aj na ďalších projektoch.

Ústav naďalej vydáva tri lingvistické časopisy, ktoré majú rozličné zameranie a iný cieľových okruh čitateľov, a to *Jazykovedný časopis*, *Slovenská reč* a *Kultúra slova*.

III. VEDECKÉ PODUJATIA

Pracovníci jazykovedného ústavu v roku 2020 plánovali zorganizovať viaceré vedecké podujatia (väčšinou v spolupráci so Slovenskou jazykovednou spoločnosťou pri JÚLEŠ SAV), ale v dôsledku pandémie sa prezenčne uskutočnila len jedna konferencia a dve konferencie sa konali v online priestore, jedna bola zrušená. Ostatné plánované konferencie sa presunuli na rok 2021.

Slovanské nárečia v čase a priestore, Bratislava, 57 účastníkov, 5. 2. – 5. 2. 2020.

Medzinárodné vedecké kolokvium na počesť A. Ferenčíkovej sa uskutočnilo v Malom kongresovom centre vydavateľstva Veda v Bratislave. Kolokvium bolo tematicky zamerané najmä na kľúčové oblasti výskumnej činnosti jubilujúcej dialektologičky: nárečovú lexiku a jej lexikografické spracovanie, nárečovú syntax a jazykový zemepis (areálovú lingvistiku). Na podujatí si A. Ferenčíková prevzala Medailu SAV za podporu vedy.

Aranea 2020. Webové korpusy ako nástroj vo výskume a vo vyučovaní, Bratislava, 50 účastníkov, 6. 11. – 7. 11. 2020.

Druhý ročník konferencie sa vzhľadom na aktuálnu epidemickú situáciu v plánovanom termíne musel uskutočniť v online režime. Táto skutočnosť sa však neodrazila negatívne na účasti: okrem dvoch pozvaných prednášok (doc. Adriano Ferraresi z Bolonskej univerzity a prof. Peter Ďurčo z Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave) bolo prihlásených 20 príspevkov 31 autorov zo siedmich krajín. Autori príspevkov boli požiadaní, aby svoje prezentácie zverejnili vo forme videa na neverejnom kanáli Youtube tak, aby ich bolo možné sprístupniť účastníkom konferencie deň pred plánovaným vystúpením. Samotné vystúpenie pozostávalo potom len z krátkeho sumáru príslušného referátu a diskusie – takýto formát účastníci hodnotili veľmi pozitívne. Okrem autorov príspevkov a členov organizačného výboru sa na online rokovaní zúčastnilo aj viacero pasívnych účastníkov. Keďže ide o relatívne novú oblasť bádania, konferencia poskytla priestor na stretnutie a diskusiu medzi výskumníkmi a pedagógmi, ktorí jednak pracujú v oblasti tvorby webových korpusov, jednak ich využívajú vo výskume, pri preklade, v procese výučby či na didaktické účely v rámci jazykových a jazykovedných disciplín.

XXIX. kolokvium mladých jazykovedcov, Trnava, 32 účastníkov, 25. 11. – 27. 11. 2020.

Na kolokviu mladých jazykovedcov, ktoré tento rok organizovala trnavská pobočka Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri JÚLŠ SAV, mali mladí vedci opäť možnosť konfrontovať svoj výskum s kolegami zo Slovenska a zo zahraničia, a to aj z interdisciplinárneho hľadiska. Kolokvium sa vzhľadom na epidemickú situáciu konalo v online režime. Účastníci mali možnosť nahliadnuť na diferencované jazykovedné či literárnovedné výskumy všetkých zúčastnených a sledovať rôznorodú paradigmu výskumných aktivít mladých výskumníkov.

Teória vlastného mena Vincenta Blanára a súčasná všeobecná teória onomastiky.

Vedecké kolokvium pri príležitosti 100. výročia narodenia slovenského lingvistu a onomastika medzinárodného významu Dr. h. c. prof. PhDr. Vincenta Blanára, DrSc., bolo z dôvodu pandémie zrušené. Plánované príspevky budú uverejnené v 1. čísle Jazykovedného časopisu v roku 2021.

IV. VÝCHOVA DOKTORANDOV A SPOLUPRÁCA S VYSOKÝMI ŠKOLAMI

V roku 2020 mal ústav troch interných doktorandov: Mgr. Roman Soóky pokračoval v štúdiu, na doktorandské štúdium bola prijatá Mgr. Romana Krolčíková (od 1. 9. 2020) s témou dizertačnej práce *Anglicizmy v súčasnej slovenčine (so zameraním na typológiu komunikačných sfér a spôsoby pravopisnej adaptácie)* pod vedením školiteľky PhDr. A. Jarošovej, PhD., a Mgr. Mária Štupáková (od 1. 9. 2020) s témou *Regionálne dialekty v zrkadle jazykových a kultúrnych zmien* pod vedením

doc. Mgr. G. Múcskovej, PhD. Mgr. Katarína Rausová prerušila štúdium z osobných dôvodov od 1. 9. 2020 do 17. 2. 2021.

Vedecká príprava doktorandov (aj postdoktorandov) bola skoordínovaná s vedeckou činnosťou ústavu, pričom doktorandi boli začlenení do základných a grantových výskumných úloh. Príspevok z podporného fondu Štefana Schwarza na vytváranie postdoktorandských miest v SAV do konca augusta čerpala Lucia Molnár Satinská (od 1. 1. 2016). Od 1. 6. 2020 čerpá príspevok Natália Kolenčíková s témou *Jazykovo-komunikačné špecifiká predvolebnej komunikácie v prostredí sociálnych médií*.

Minulý rok pokračovala tradícia doktorandských seminárov. Pod vedením M. Šimkovej sa uskutočnilo prezenčne šesť stretnutí mladých jazykovedcov (21. 1., 11. 2., 3. 3., 9. 6., 30. 6., 7. 7.), ktorých cieľom bolo poskytnúť mladým jazykovedcom z JÚLŠ SAV systematický a pravidelný kontakt s teoretickými poznatkami zo všeobecnej lingvistiky, z aktuálnych lingvistických smerov, výskumov a metód.

S cieľom zvýšiť záujem absolventov vysokých škôl o doktorandské štúdium poskytuje ústav od roku 2019 možnosť absolvovania krátkodobej stáže, vďaka ktorej študenti získajú odborné zručnosti v oblasti výskumu a spracovania slovenského jazyka a nazrú do zákulisia jednotlivých oddelení a projektov ústavu. V roku 2020 bol záujem o stáž veľký, stážistky nastúpili a absolvovali niekoľkotýždenný pobyt v ústave, ale v dôsledku nepriaznivého epidemického stavu musel byť tento projekt dočasne prerušený. Odbornú stáž sa podarilo absolvovať len jednej študentke z Filozofickej fakulty UPJŠ v Košiciach.

Jazykovedný ústav aj v r. 2020 spolupracoval s domácimi a so zahraničnými vysokoškolskými slovakistickými pracoviskami.

Viacerí pracovníci ústavu pôsobili ako školitelia doktorandov, oponovali dizertačné a habilitačné práce, pôsobili ako členovia komisií pre obhajoby doktorandských dizertačných prác a v habilitačnom a inauguračnom konaní na vysokých školách.

Niektorí pracovníci sa zapojili aj do pedagogickej činnosti na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave.

Pracovníci ústavu poskytujú odborné konzultácie aj zahraničným doktorandom a vedcom.

V dôsledku pandémie sa realizovalo len niekoľko prijatí zahraničných vedcov, konkrétne prof. Jadwiga Waniakovej z Poľska a Dr. R. Szeptyńskiego z Poľska.

V. JAZYKOVOPORADENSKÁ A POPULARIZAČNÁ ČINNOSŤ

Jazyková poradňa Jazykovedného ústavu E Štúra SAV poskytovala aj čase pandémie jazykovoporadenské služby verejnosti telefonickou a písomnou formou, ako aj osobnými konzultáciami.

Pracovníčky jazykovej poradne v r. 2020 poskytli vyše 2 500 odpovedí v rámci telefonickej jazykovej poradne, ako aj desiatky osobných konzultácií, kým to bolo možné. Vypracovali vyše 950 písomných odpovedí na e-mailové otázky. V porovnaní s bežným obdobím registrovali po vypuknutí pandémie zvýšený počet otázok širšieho okruhu používateľov jazyka, odpovedali na otázky rodičov, žiakov, študentov či učiteľov týkajúce sa školského učiva zo slovenského jazyka na všetkých stupňoch škôl – od základných až po vysoké, pomáhali aj autorom, redaktorom a prekladateľom, ktorí pracovali doma a takisto mali sťažený prístup k niektorým informáciám a knižným publikáciám, a odpovedali aj používateľom slovenského jazyka, ktorí si krátili čas v domácej izolácii a v jazykovej poradni videli možnosť získať odpovede na rozličné jazykové otázky, ktoré ich už dávnejšie trápili alebo zaujímali. Okrem toho vypracovali pracovníci ústavu vyše 100 písomných odpovedí na otázky, ktoré im boli adresované priamo (S. Mislovičová, I. Valentová, A. Jarošová, I. Vančová, I. Hrubaničová, N. Janočková, Ľ. Králik, K. Balleková, M. Harvalík).

Ústav v rámci poskytovania informácií verejnosti sprístupňuje nasledujúce služby.

Webová jazyková poradňa (<https://jazykovaporadna.sme.sk/>) slúži ako databáza odpovedí pre širokú verejnosť a v koncom roka obsahovala 6 514 odpovedí. Je určená aj na zefektívnenie jazykovoporadenskej činnosti, teda kontaktu jazykovedcov s verejnosťou, a tak prispieva k zvýšeniu jazykovej kultúry používateľov slovenského jazyka. Jej návštevnosť ustavične narastá a jej užitočnosť pre širokú verejnosť sa prejavila v plnej miere najmä počas koronavírusovej krízy. V roku 2020 navštívilo webovú poradňu o 28 % viac reálnych používateľov ako v uplynulom roku, počet zobrazení webu vzrástol medziročne o 41 %. Návštevnosť webu v roku 2020 dosahovala priemerne 170 541 reálnych používateľov mesačne, tí vygenerovali priemerne 468 908 zobrazení mesačne. V dôsledku zavedenia dištančného vzdelávania dosiahla webová poradňa v marci a apríli 2020 rekordnú návštevnosť. (Zdroj dát: IABmonitor).

Webová stránka ústavu (www.juls.savba.sk) má mimoriadne vysokú návštevnosť, priemerne tri milióny návštev mesačne, čo je dôkazom toho, že používatelia jazyka na stránke aktívne vyhľadávajú informácie o jazyku. Stránka slúži nielen na sprostredkovanie štandardných informácií o pracovisku, pracovníkoch, domácich a zahraničných projektoch, ale sprístupňuje celotextovo množstvo vedeckých a odborných publikácií, ako aj kompletný archív troch lingvistických časopisov vydávaných ústavom – Jazykovedný časopis (<https://www.juls.savba.sk/ediela/jc/>), Slovenská reč (<https://www.juls.savba.sk/ediela/sr/>) a Kultúra slova (<https://www.juls.savba.sk/ediela/ks/>). Jej priemerná mesačná návštevnosť je 320 000 návštev.

Slovníkový portál (www.slovník.juls.savba.sk) poskytuje širokej odbornej aj laickej verejnosti možnosť prostredníctvom združeného vyhľadávania získať in-

formácie o používaní jazyka zo starších i z najnovších výkladových slovníkov a príručiek (Slovník súčasného slovenského jazyka, Krátky slovník slovenského jazyka, Pravidlá slovenského pravopisu, Synonymický slovník slovenčiny, Slovník cudzích slov, Slovník slovenského jazyka, Retrográdny slovník a iné). Priemerná mesačná návštevnosť je 2 134 696 návštev.

Ostatné databázy – **Terminologický portál** (<https://terminologickyportal.sk/>), **Lexika slovenských terénnych názvov** (<https://lstn.juls.savba.sk/>), **Etymologická databáza slovenskej lexiky** (<https://www.juls.savba.sk/etymo.html>) a iné – majú takisto vysokú návštevnosť, priemerne 276 884 návštev mesačne. Do Terminologického portálu bol doplnený súbor terminológie epidemiológie a imunológie (vyše 800 hesiel).

Hlavný korpus projektu **Slovenský národný korpus** (<https://korpus.sk/>) je databáza primárne obsahujúca slovenské texty od r. 1955 z rôznych štýlov, žánrov, vecných oblastí, regiónov a pod. Texty a slová v korpuse sú obohatené o jazykové informácie a predstavujú referenčný materiálový zdroj poznatkov o slovenčine a jej reálnom používaní, ktoré sa z korpusu získavajú pomocou špecializovaných vyhľadávacích nástrojov. V korpusových dátach sa dajú vyhľadávať jazykové informácie na výskumné, učebné a iné výlučne nekomerčné ciele. Priemerná návštevnosť databázy je 1 000 návštev neregistrovaných záujemcov mesačne. Okrem toho má databáza 700 registrovaných používateľov.

Verejnosti sú určené aj početné **vedecko-popularizačné príspevky** o slovenskom jazyku nielen v odborných lingvistických časopisoch, ale aj médiách (v tlači, rozhlase, televízii a na internete). S. Mislovičová vystupuje každý pracovný deň v relácii *Slovenčina na slovičko*, autorsky sa podieľa na príprave ďalších častí rovnomenného animovaného seriálu (RTVS). A. Jarošová a G. Múcsková boli 25. 1. 2020 hosťami relácie Veda.sk, kde hovorili o aktuálnych otázkach slovenského jazyka a jeho spracovaní v slovníkoch a iných lingvistických dielach. 28. 11. 2020 bola hosťom relácie Veda.sk M. Šimková (spolu s doc. Janou Pekarovičovou z FF UK). Témou relácie bol Slovenský národný korpus a jeho rôzne využitie vo vedeckej, redakčnej, prekladateľskej i didaktickej praxi – aj s ohľadom na výučbu slovenčiny ako cudzieho jazyka. I. Hrubaničová pripravila a moderovala vedecko-popularizačnú diskusiu pri príležitosti Medzinárodného dňa materinského jazyka (21. 2. 2020) v Modrom salóne SND. Hosťami diskusie boli pracovníčky ústavu G. Múcsková, A. Jarošová, L. Molnár Satinská a germanista J. Tancer. Okrem toho pracovníci ústavu odpovedali na otázky médií na aktuálne témy o jazyku. Spolu zaznamenali 350 rozsiahlejších i stručnejších vedecko-popularizačných príspevkov, rozhovorov a vyštúpení, z ktorých väčšina je dostupná aj na internete.

Napriek pandemickým obmedzeniam sa vo virtuálnom priestore uskutočnili aspoň v obmedzenom rozsahu podujatia pre verejnosť.

Deň otvorených dverí JÚLŠ SAV, odbornopopularizačné podujatie v rámci Týždňa vedy a techniky SAV, sa konal v online priestore. Počas celého TVT bola na webovej stránke ústavu zverejnená prezentácia o činnosti a publikáciách, ktorú pripravila L. Ocetová. Zaujímavosťou tak mali možnosť získať informácie o práci jazykovedcov aspoň takouto formou, rovnako si mohli preveriť svoje vedomosti o slovenčine pomocou testov či vygenerovať si svoje štúrovske meno.

Virtuálne sa uskutočnilo podujatie **Európska noc výskumníkov** (25. 9. 2020), v rámci ktorého mali pracovníci niekoľko online prednášok pre konkrétne školy, napr. D. Dovičovičová a K. Bobeková mali online prednášku pre žiakov ZŠ Suchá nad Parnou.

Prezentácia výstupov a práce oddelenia SNK sa v roku 2020 realizovala predovšetkým v online priestore prostredníctvom korpusovej stránky na sociálnej sieti Facebook. Celkovo bolo uverejnených 34 príspevkov, najmä pri príležitosti Európskeho dňa jazykov a tiež v Týždni vedy a techniky, keď si z uverejnených deviatich príspevkov (videá a kvízy) pozrelo najúspešnejší z nich takmer 3 500 záujemcov. Počas online ročníka festivalu vedy Európska noc výskumníkov boli na korpusovej stránke FB uverejnené dva príspevky – celkovo si ich pozrelo vyše 2 000 ľudí.

Pravidelné a v iných rokoch veľmi bohaté aktivity vo forme **prednášok a jazykového vzdelávania** boli v roku 2020 značne zredukované a prezenčne sa uskutočnilo len malé percento z plánovaných podujatí.

Už tradične sa pracovníci ústavu ako **porotcovia** zúčastňujú na rozličných **súťažiach** podporujúcich kladný vzťah k materinskému jazyku a vzdelávanie v tejto oblasti.

A. Ferenčíková, D. Šimunová a L. Dvornická ako členky odbornej poroty 28. ročníka celoslovenskej súťaže s medzinárodnou účasťou **Prečo mám rád slovenčinu, prečo mám rád Slovensko** posúdili a vyhodnotili 268 prác 2. kategórie (žiaci 2. stupňa ZŠ a 1. – 4. roč. osemročných gymnázií) súťaže. Celoslovenské vyhodnotenie súťaže v Nových Zámkoch sa v roku 2020 nekonalo. Uvedené pracovníčky boli aj členkami organizačného výboru tejto súťaže (spoluorganizátori Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR, Ministerstvo kultúry SR, Matica slovenská, Spolok slovenských spisovateľov, Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá, s. r. o., Štátny pedagogický ústav, Úrad pre Slovákov žijúcich v zahraničí a Vydavateľstvo Matice slovenskej).

A. Šebestová bola členkou poroty súťaže **Prekladateľská univerziáda**, ktorú organizujú Literárny fond, Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Slovenská spoločnosť prekladateľov odbornej literatúry a Slovenská spoločnosť prekladateľov umeleckej literatúry (11. 5. 2020), ktorá sa konala online. Posúdila štyri študentské preklady z angličtiny do slovenčiny.

R. Ondrejková bola členkou poroty študentsko-vedeckej súťaže Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku pre I. kategóriu (7. – 8. ročník ZŠ) a posúdila 22 prác (marec, apríl 2020).

E. Králik bol členom akadémie Nadácie Tatra banky, ktorá v prvom kole hodnotenia posudzovala predložené nominácie na laureátov Ceny Nadácie Tatra banky za umenie (25. ročník, 2020).

VI. OCENENIA

Pracovníci ústavu získali viaceré individuálne, ako aj kolektívne domáce a medzinárodné ocenenia.

Cenu za špičkové publikácie SAV v kategórii vedecká publikácia s mimoriadne vysokým počtom citácií prevzal od predsedu SAV Vladimír Benko.

Medailou SAV za podporu vedy ocenil predseda SAV A. Ferenčíkovú za celoživotný výskum v oblasti slovenskej i slovanskej dialektológie.

A. Ferenčíková získala aj prémiu Literárneho fondu za rozvoj slovenskej vedy doma i v zahraničí.

Radovan Garabík a kolektív autorov získal za dielo *Retrográdny slovník súčasnej slovenčiny. Slovné tvary na báze Slovenského národného korpusu* 1. miesto v rámci medzinárodnej česko-slovenskej súťaže Slovník roka 2020.

Záver. Rok 2020 bol v dôsledku pandémie iný ako tie predchádzajúce. V oblasti vedy a výskumu chýbali najmä osobné stretnutia riešiteľských kolektívov, diskusie a priame kontakty na vedeckých podujatiach. Verme, že v roku 2021 sa epidemická situácia zlepší a bude možnosť vrátiť sa na pracovisko a uskutočniť plánované vedecké podujatia a stretnutia opäť aj prezenčnou formou.

ROZLIČNOSTI A ROZHOVORY

NEXUSLINGUARUM – EUROPEAN NETWORK FOR WEB-CENTRED LINGUISTIC DATA SCIENCE

(Európska sieť pre web-centrickú lingvistickú dátovú vedu¹)

Jorge Gracia

Departamento de Informática e Ingeniería de Sistemas, Universidad de Zaragoza

Radovan Garabík

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV Bratislava

Vladimír Benko

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV Bratislava

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV (JÚLŠ SAV) sa podieľa na COST akcii² CA18209 *European network for Web-centred linguistic data science*³, ktorej hlavným cieľom je podpora synergií v celej Európe medzi jazykovedou, informatikou, umelou inteligenciou a ostatnými prírodovednými a humanitnými odborníkmi s cieľom podporiť výskum a rozšíriť oblasť lingvistickej dátovej vedy. Plánované trvanie projektu NexusLinguarum je štyri roky (október 2019 – október 2023).

Lingvistickú dátovú vedu chápeme ako súčasť aktuálne sa rýchlo rozvíjajúceho odboru *data science* (dátovej vedy – slovenský termín nie je zatiaľ veľmi zaužívaný), ktorý sa zameriava na systematickú analýzu a štúdium štruktúry a vlastností lingvistických dát veľkého rozsahu spolu s metódami a technikami ich spracovania a získavania z nich nových poznatkov. Špecificky, lingvistická dátová veda poskytuje formálny základ pre analýzu, reprezentáciu, integráciu a využívanie lingvistických dát používaných pri automatickom spracovaní a analýze jazyka (na úrovni syntaxe, morfológie, terminológie atď.) a aplikovaného počítačového spracovania prirodzeného jazyka (napr. pri strojovom preklade, rozpoznávaní reči, analýze sentimentu).

Aby sa podporilo štúdium lingvistickej vedy o údajoch najúčinnejším a najproduktívnejším spôsobom, akcia podporuje vybudovanie viacjazyčného ekosystému interoperabilných jazykových údajov, na čo sa budú využívať metódy známe zo sémantického webu, počítačového spracovania prirodzeného jazyka (NLP), prelinkovaných otvorených lingvistických dát (LLOD⁴) prepojených na viacjazyčné zdroje (dvojazyčné slovníky, viacjazyčné korpusy, terminologické databázy atď.). Takýto

¹ Oficiálny názov projektu je iba anglický – tu uvádzame náš neoficiálny preklad.

² Nástroj pre európsku spoluprácu vo vede a technológiách; <https://cost.eu>.

³ Stránka akcie: <https://nexuslinguarum.eu/>.

⁴ Linguistic Linked Open Data.

digitálny a používateľský ekosystém by mohol uľahčiť prekonávanie jazykových bariér v Európe (a prípadne aj inde) a podporiť elektronické obchodovanie a kultúrnu výmenu medzi krajinami s rôznymi jazykmi a napomôcť aj technologickej podpore menšinových jazykov, v súčasnosti značne obmedzenej.

Medzi hlavné ciele projektu NexusLinguarum patria:

- navrhovanie a schvaľovanie postupov a štandardov pre prepájanie údajov a služieb týkajúcich sa viacerých jazykov;
- organizovanie aktivít na podporu spolupráce a komunikácie medzi vedeckými komunitami, ako sú workshopy, semináre a konferencie;
- zhromažďovanie a analyzovanie prípadov možností použitia lingvistickej dátovej vedy a vývoj prototypov nástrojov pre niektoré ukážkové prípady.

Ďalej je v projekte plánované vypracovanie vzorového študijného programu pre celoeurópske vysokoškolské štúdium, ktorý by mohol pomôcť pri vzniku novej generácie výskumných pracovníkov v tejto oblasti a priniesol tak lingvistickú dátovú vedu do interdisciplinárneho akademického prostredia.

V súčasnosti je do projektu zapojených 42 krajín (37 krajín akcie COST, tri susedné krajiny a dve z medzinárodných partnerských krajín). Doteraz sa do pracovných skupín zapojilo 191 členov a tento počet neustále rastie, keďže sieť je otvorená pre nových účastníkov. Účastníci tvoria široko zameranú skupinu odborníkov z rôznych vedných oblastí – z informatiky, sémantického webu, umelej inteligencie, lingvistiky, humanitných vied atď.

V rámci projektu NexusLinguarum existuje päť pracovných skupín (WG); štyri technické a jedna riadiaca:

WG1 – Prepojené jazykové zdroje založené na dátach. Táto pracovná skupina si kladie za cieľ tvorbu odporúčaných postupov pre vývoj, vytváranie, zlepšovanie, diagnostiku, opravu a obohatenie zdrojov LLOD.

WG2 – Prelinkované NLP založené na dátach. Táto pracovná skupina sa zameriava na uplatňovanie metód lingvistickej dátovej vedy vrátane LLOD, cielené na obohatenie spracovania prirodzeného jazyka so zámerom využiť rastúce množstvo lingvistických (otvorených) dát dostupných na webe.

WG3 – Podpora lingvistickej dátovej vedy. Cieľom tejto pracovnej skupiny je podporiť štúdium lingvistických dát využívaním dátovo-analytických metód v kombinácii s LLOD a prelinkovaným počítačovým spracovaním jazyka založeným na dátach.

WG4 – Prípady použitia a aplikácie. Táto pracovná skupina sa zameriava na skúmanie prípadov použitia a praktických aplikácií príslušných technológií.

WG5 – Manažment a diseminácia. Táto pracovná skupina sa stará o riadenie celej akcie, o jej zviditeľňovanie a monitoruje aktivity prepájajúce rôzne pracovné skupiny.

JÚLŠ SAV sa zapája hlavne do WG3 a WG4, kde ako jedna z hlavných vedeckovýskumných lingvistických inštitúcií na Slovensku a vedúca inštitúcia v NLP takto zužitkuje dlhoročné skúsenosti a vedecké poznatky v oblasti klasickej lingvistiky, NLP a počítačovej lexikografie. Keďže projekt kladie dôraz na využitie LLOD v lingvistike a dátovej vede, aj prínos JÚLŠ SAV sa prispôsobuje tomuto zameraniu, s dôrazom na tvorbu a aplikácie LLOD v slovenskom jazykovednom prostredí a na využitie moderných metód neurónových sietí a umelej inteligencie aplikovaných na počítačové spracovanie prirodzeného jazyka a na použitie LLOD v slovenskej lexikografii. Aktuálne sa zdá, že lingvistika stojí na prahu ďalšej technologickej revolúcie (po pomerne nedávnej revolúcii spôsobenej dostupnosťou veľkých textových korpusov), tentoraz vyvolanej rozmachom a predpokladanou dostupnosťou – v budúcnosti pravdepodobne aj pre slovenčinu – veľkých jazykových modelov založených na deep learning metódach. Z tohto dôvodu je dôležité, aby slovenská jazykoveda aspoň nestratila z dohľadu moderné lingvistické metódy, postupy a trendy.

Text vychádza z publikácie: Jorge Gracia: *NexusLinguarum: European network for Web-centred linguistic data science*. In: K Lexical News, č. 28, 2020, s. 21 – 29.

POKYNY PRE AUTOROV

Redakcia **Slovenskej reči**, časopisu pre výskum slovenského jazyka, uverejňuje recenzované, dosiaľ nepublikované príspevky. Súčasťou príspevkov do rubrik **Štúdie a články** a **Diskusie a rozhlady** je preklad názvu príspevku, abstrakt (asi 100 slov) a kľúčové slová (3 – 10) – všetko v anglickom jazyku. Príspevky môžu obsahovať maximálne 20 % autocitácií.

Príspevky prijímame na adrese: **slovenska.rec@gmail.com**.

Autori zaslaním príspevku vyjadrujú súhlas s jeho redakčným spracovaním.

Pravidlá formálnej úpravy textu

- Texty prosíme predkladať v elektronickej podobe vo formáte rtf alebo doc, písmo Times New Roman, veľkosť 12, riadkovanie 1,5.
- V prípade, že sa v texte vyskytujú zvláštne znaky, tabuľky, grafy a pod., je potrebné odovzdať príspevok aj vo verzii pdf alebo vytlačný.
- Pri mene a priezvisku autora je potrebné uviesť tituly a pracovisko.
- Text príspevku má byť zarovnaný z ľavej strany, slová na konci riadka sa nerozdeľujú, tvrdý koniec riadka sa používa len na konci odseku.
- Odseky sa začínajú zarážkou.
- **Polotučné písmo** sa spravidla používa pri nadpisoch, podnadpisoch a kľúčových pojmoch.
- *Kurzíva* sa spravidla používa pri uvádzaní príkladov, názvov štúdií, publikácií a pod.
- Na poznámky v texte prosíme používať automatickú funkciu textového editora „poznámka pod čiarou“ (uvádzané na každej strane, nie súhrnne na konci textu).
- Odkazy na literatúru v texte sa uvádzajú v zátvorke v podobe: priezvisko autora, rok vydania a číslo strany, napr. (Ďurovič, 1999, s. 102). V prípade citovania dvoch odlišných publikácií jedného autora, ktoré vyšli v tom istom roku, za rokom vydania uvádzať malé písmeno, napr. (Ďurovič, 1999a, b).
- Zoznam použitej literatúry sa uvádza na konci príspevku (nie v poznámkach pod čiarou) v abecednom poradí. Ak obsahuje viac položiek jedného autora, jednotlivé položky sa radia chronologicky. V zozname je iba literatúra, ktorá sa v článku cituje alebo na ktorú sa v texte odkazuje.

Bibliografické odkazy:

- **knižná publikácia:**
DOLNÍK, Juraj: Všeobecná jazykoveda. 2. dopln. vyd. Bratislava: Veda 2013. 432 s.
- **článok v časopise:**
HORECKÝ, Ján: Sémantické a derivačné pole sloviess *ísť* a *chodiť*. In: Slovenská reč, 1999, roč. 64, č. 4, s. 202 – 208.
- **štúdia v zborníku:**
ONDREJOVIČ, Slavomír: Medzi purizmom a glocalizmom. In: Jazyk v politických, ideologických a interkultúrnych vzťahoch. Sociolinguistica Slovaca. 8. Eds. J. Wachtarczyková – L. Satinská – S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2015, s. 25 – 32.
- **slovník:**
Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. [1. zv.]. Hl. red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1134 s.
- **korpusový odkaz:**
Slovenský národný korpus – prim-7.0-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2015. Dostupný na: <http://korpus.juls.savba.sk>.
- **internetový odkaz:**
JAMRICHOVÁ, Petra: Poznámky z družiny. Dostupný na: <http://jamrichova.blog.sme.sk/c/244412/Poznamky-z-druziny.html> [cit. 4. 11. 2011].
- ostatné pramene (mapy, kartotéky a pod.) sa uvádzajú abecedne v rámci literatúry.

SLOVAK LANGUAGE

JOURNAL FOR THE SLOVAK LANGUAGE RESEARCH

PUBLISHED BY LUDOVÍT ŠTÚR INSTITUTE OF LINGUISTICS, SLOVAK ACADEMY OF SCIENCES

SLOVENSKÁ REČ

ČASOPIS PRE VÝSKUM SLOVENSKÉHO JAZYKA

ORGÁN JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU LUDOVÍTA ŠTÚRA SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

Výhradný distribútor na Slovensku/The exclusive distribution in Slovakia:

SAP – Slovak Academic Press, s. r. o., Bazová 2, 821 08 Bratislava, Slovenská republika

e-mail: sap@sappress.sk, www.sappress.sk, registračné číslo 7089

Ročné predplatné pre Slovensko/Annual subscription for Slovakia: 15 €

Jednotlivé číslo/Separate issue: 5 €

© Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Bratislava

ISSN 0037-6981 (tlačaná verzia/print)

EV 3695/09

ISSN 1338-4279 (online)

IČO vydavateľa 00167 088